

143
ОБ'ЄДНАНИЙ
НАВЧАЛЬНО-ТРЕНУВАЛЬНИЙ
ЦЕНТР "ПОДІЛЛЯ"

2023

СИЛЬНІ ДУХОМ:

історії саперів
російсько-української
війни

СИЛЬНІ ДУХОМ:

Історії саперів
російсько-української війни

Кам'янець-Подільський
Видавець ПП Зволейко Д.Г.
2023

УДК 821.161.2-3
ББК 84(4 укр)6
С36

Упорядники: **Ольга Поворознюк, Олег Рарицький**

Рецензенти:

Людмила Марчук

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри журналістики Кам'янець-
Подільського національного університету
імені Івана Огієнка

Анатолій Глушковецький

кандидат історичних наук, доцент, декан
історичного факультету Кам'янець-
Подільського національного університету
імені Івана Огієнка

**СИЛЬНІ ДУХОМ: Історії саперів російсько-української
С36 війни / Упорядники: О. Поворознюк, О. Рарицький. Кам'янець-
Подільський : Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2023. 144 с.**

ISBN 978-617-620-353-7

У книзі зібрані розповіді військовослужбовців 143-го об'єднаного навчально-тренувального центру «Поділля» Сил підтримки Збройних Сил України про виконання бойових завдань під час російсько-української війни в період з 2014 по 2023 рік. Успішне відбиття агресивного наступу російських військ від столиці, в якому взяли участь військовослужбовці Центру, надихнуло на написання цієї книги.

Книга не залишить байдужим жодного читача, оскільки дає змогу побачити сучасні події очима їх безпосередніх учасників.

УДК 821.161.2-3

ББК 84(4 укр)6

За сприяння Кам'янець-Подільського міського голови Михайла Посітка.

© Ольга Поворознюк, Олег Рарицький, упорядкування, 2023

ISBN 978-617-620-353-7

Зміст

ВІД АВТОРІВ _____	5
АРТЕМ _____	7
ВОЛОДИМИР _____	16
ВАСИЛЬ _____	29
ВІКТОР _____	38
ЯРОСЛАВ _____	49
РОМАН _____	59
ВОЛОДИМИР _____	68
СЕРГІЙ _____	75
МИКОЛА _____	82
ДЕНИС _____	95
ДМИТРО _____	107
СЕРГІЙ _____	118
ОЛЕКСАНДР _____	128
АНДРІЙ _____	136

ВІД АВТОРІВ

Цілеспрямованість, мужність, невимовна жага до Перемоги – ці риси характеру є невід’ємною частиною життя і служби військовослужбовців, що постали перед надзвичайними викликами, яких наша країна зазнала в останні десять років. Рік 2014 вважається переломним для України. Не схилившись перед ворожою агресією, Україна й українці рішуче стали на захист своєї незалежності та суверенітету.

24 лютого 2022 року – новий відлік в сучасній історії країни. Ворожі вибухи та тривоги сприймаються як складна реальність життя українців. Наша держава, мужньо відбиваючи ворожі атаки на землі і в небі, залишається сильною, незламною і непереможною.

Ця книга – свідчення великої сили людського духу, потужної енергії, яка протистоїть найскладнішим випробуванням. Інтерв’ю із військовослужбовцями 143-го об’єднаного навчально-тренувального центру «Поділля» Сил підтримки Збройних Сил України, які відважно стоять на захисті України з 2014 по 2023 роки, є дзеркалом, що відображає їхні думки, почуття, надії та відданість своїй країні. Очевидці подій розповідають про бої, в яких вони виживали, про складні завдання, які виконували. Але ця книга – не лише опис військових операцій, вона – можливість заглибитися у внутрішній світ тих, хто своїми діями творить українське майбутнє.

Розповіді героїв книги – це спогади про те, як серед бойових буднів і випробувань знаходиться місце для гідності, дружби та співчуття. Вони розкажуть вам, як намагалися віднайти можливості для нормального життя в надзвичайних обставинах, як спілкувалися з місцевими жителями, підтримували один одного та сповнювали неугасимий дух боротьби.

Ідея книги народилася після звільнення окупованої Київщини. Безпосереднім складником угруповання українських військ, які взяли участь у оборонних боях навколо столиці, стали підрозділи Сил підтримки, серед яких помітну роль вже з перших днів війни відігравали сапери 143-го об'єднаного навчально-тренувального центру «Поділля». Тоді ж з'явилося бажання і потреба зафіксувати ці факти, й розпочався запис перших інтерв'ю.

Більшість запитань для кожного військовослужбовця майже однакові. Розпочинається інтерв'ю із розповіді про мотивацію та причину приєднання до лав Збройних Сил України. Також приділяється увага першому бойовому досвіду, який у більшості з них припадає на період проведення АТО/ООС. Значна увага під час спілкування акцентується на подіях після 24 лютого 2022 року. Безумовно, історія кожного сапера є унікальною, тож інтерв'юєнти особливо не дотримувалися стандартизованого шаблону при спілкуванні. У книзі наведені лише імена військовослужбовців, адже ми з повагою віднеслися до небажання хлопців розкривати свої персональні дані, вказувати прізвища та позивні. Загалом, це сприяло відкритості та відвертості під час проведення інтерв'ю.

Це не лише сторінки книги, а свідчення високої відваги та сили духу, документи про те, як наші військовослужбовці щодня проявляли героїзм, стоячи на передовій оборони. Нехай ця книга буде вшануванням їхніх звитяг і подвигів, нагадуванням нам про те, що країна гартується на відданості та об'єднаності, а також натхненням для всіх нас продовжувати боротьбу за Переможний мир і свободу.

АРТЕМ, 28 років

*Нагороджений орденом «За мужність» III ступеня,
медаллю «За військову службу Україні»*

**Що спонукало Вас обрати
професію військового?**

– Завжди мріяв стати військовим офіцером, для мене ця професія є взірцем того, яким має бути справжній чоловік. У 15 років, закінчивши дев'ятирічку, вступив у військовий ліцей із посиленою військовою підготовкою, успішно навчався й здобув належні знання, ознайомився з азами військового фаху. Ліцей для мене став стартом у професійному зростанні. Після його закінчення вагань не було щодо вибору професії. Вступив у Національну академію сухопутних військ імені Гетьмана Петра Сагайдачного у Львові, здобув військовий фах. За розподілом військову службу розпочав у Військово-морських силах ЗСУ у Миколаєві. Перебував на посаді командира інженерно-саперного взводу. Це був перший щабель моєї військової кар'єри.

Свій перший бойовий досвід здобув у 2016 році, виконуючи завдання на мариупольському напрямку в населених пунктах

Донецької області. Пам'ятаю, звернувся до командира бригади, мовляв, не хочу сидіти на місці, ким-небудь поїду у зону бойових дій. Отримав згоду керівництва і невдовзі працював головним спеціалістом з інженерного забезпечення артилерійської батареї дивізіону. Головний інженер, можна сказати. Дуже згодилися навички навчання у сухопутній академії. Керувати процесами, людьми, не маючи відповідної підготовки, без навчання, було б складно.

Виконували завдання з інженерної розвідки, фортифікації, маскування, перевірки місцевості, пророблення хибних позицій. Більше був прив'язаний до артилерії, стріляв з гармати 2А36, «Гіацинта» 152-го калібру. Базувалися в Азовську, Мангуші, що в районі Маріуполя, у населеному пункті Дачний, вбік Курахового. Об'їздив усю Донецьку область, оскільки батарея довго не може стояти в одному місці, постійно переміщується у зв'язку з надходженням нових завдань. Коли задачі були виконані, йшов переказ, і щоб не накрило ворожою артилерією, передислоковувалися в інше місце.

Як стали сапером?

– Завжди мріяв займатися саперною справою, робити те, на що вчився, те, що найкраще вмію, що подобається, тому й вирішив повернутися до улюбленої справи. Перевівся з 406-ї артилерійської бригади та продовжив подальшу службу у Центрі розмінування. Під час служби в артилерії відправляв своїх підлеглих на навчання у цю частину. Коли їхали, наказував їм: «Не підведіть, ви їдете до мене додому, не осоромте, маєте бути кращими». В частині у складі артилерійської бригади була інженерна рота, і я, як командир цього підрозділу, вчив людей саперній справі, намагався нарощувати матеріальну базу підрозділу.

Коли перевівся у 2021 році в Центр розмінування, зміг сповна зайнятися улюбленою справою. Спершу треба було відновити свої знання, багато чого вже призабулося. Коли згадав, почав виконувати завдання як командир групи саперів, був спокійний

і впевнений у своїх діях під час розмінування місцевості, виявлення і знищення боєприпасів. У першій ротатії виконував завдання у Краматорську, виїздили в різні місця зони відповідальності Донецької області. Ротатія проходила спокійно, всі знали свої завдання і добросовісно їх виконували.

Саперу насамперед дуже важливо дбати про власну безпеку, бо кожен необдуманий крок може коштувати життя йому і його побратимам. Варто не забувати ніколи, що ворог поруч, а найнебезпечніший ворог сапера – це міни. Вони можуть бути скрізь, де б ти не був, куди б не пішов чи виїхав на завдання. Постійно на цьому наголошую своїм підопічним.

Як для Вас починалася широкомасштабна війна із московським ворогом?

– Про те, що почалася війна, дізнався від батька, який 24-го лютого подзвонив першим і повідомив цю страшну новину. Я виглянув з балкона і зрозумів, що ситуація напружується, все дихало невизначеністю і панікою. Почалася Велика війна.

Ранок 24-го лютого зустрів вдома, та десь біля 5-ої години був дзвінок від командира, який сказав, що потрібно по бойовій тривозі негайно прибути в частину для узгодження подальших дій. Я був наготові, речі зібрані. Наш підрозділ якраз планувався на ротатію. Коли прибув – далі все відбувалося за протоколом: найперше треба було організувати довірений мені особовий склад з технікою і спорядженням, все продумати, нічого не забути і вирушати в дорогу.

З частини вранці того ж дня група саперів виїхала в напрямку Києва. У складі підрозділів однієї із механізованих бригад Сухопутних військ були задіяні на виконання бойових завдань по обороні столиці. Основні задачі, що покладалися на саперів – це інженерна розвідка, облаштування мінно-вибухових загороджень, підготовка до підіривання мостів, дамб, водосховищ тощо.

У Київ приїхали вночі. Їхали довго, дорога важка. Неподалік від столиці шість смуг руху в один бік, а проїхати неможливо. Дорога вся забита транспортом. У Вінницькій області спостерігався особливо великий потік машин. Було очевидно – почалося велика евакуація. На під'їзді до Києва зринали думки: щось не те, всі звідти, а ми – туди. Ситуація виглядала напруженою і незрозумілою. Хлопці здебільшого мовчали, а коли й говорили, то дивувалися з того, що навколо робиться. В «Уралі» з нами їхав покійний Борис Орех. Шкода, втратили побратима, підірвався на розтяжці. Досвідчений, висококваліфікований сапер, знавець своєї справи.

Переїхавши Київ, дислокувалися під Броварами на заводі хімічної переробки. Розподілили роботу, призначили старших. Тоді все дуже швидко змінювалося: їхав у ротацію в якості командира групи, а став позаштатним командиром загону. У моєму підпорядкуванні перебувало 12-13 чоловік, з них 2 офіцери. Підрозділ залишався в складі однієї із механізованих бригад «сухопутки». У взаємодії з ними виконували різні завдання: підриив мостів та інших стратегічно важливих об'єктів, закладка вибухових пристроїв.

Перший міст, який я підірвав, – вишгородський. Труднощі полягали в тому, що спершу було складно налагодити взаємодію з підрозділами. В екстремальних ситуаціях доводилося шукати вихід. Знаходили. Але це втрата часу. Поступила команда підриивати вишгородський міст. Сказано: все готово, а насправді ящики із боєприпасами виявилися заплombовані. Перші два-три тижні було особливо складно. До укриття, де проживали, заходив, скидав каску, не роздягаючись, падав на ліжко. Ставив будильник на пів години сну, і коли дзвонив телефон, підриивався і знову брався за справу. Роботи було дуже багато, ми працювали без перебільшення 24/7. Особливо важко було в період з 24 лютого до початку березня. Зараз мене запитують, коли я спав, їв, а я і не згадаю, здавалося, що я і не спав, і не їв, а тільки працював і лише періодично дрiмав (посміхається).

Розкажіть про свої перші бойові завдання.

– Схожою на детективну виглядала ситуація в населеному пункті Борщів, що в Броварському районі Київської області. Нашому підрозділу поступило завдання ліквідувати міст через річку Трубіж. Незрозуміло чому, але виникла серйозна плутанина щодо його виконання. Один із командирів тієї частини, якій ми підпорядковувалися, ставив завдання дистанційно, в телефонному режимі. Ніяких уточнень, ніяких даних не було: знайдеш сам, це зона відповідальності такого-то.

На завдання виїжджали близько п'ятої ранку. Дзвоню відповідальному, а він кілометрів за десять звідси. Що хочете, те й робіть. Беру відповідальність на себе. Під'їжджаємо під той міст, робимо закладку опор. Річка там невелика, а міст довгий і широкий, приблизно 32 м в ширину і стільки ж у довжину, деякі опори були в воді. В цей час чую над собою клацання затворної рами. Російською мовою нам кричать: «У вас десять секунд сложить оружие, иначе открываем огонь». Не пройшло й десяти секунд, як по нас почався вогонь. Підбігають мої люди: «Командир, що нам робити?!». Все відбувалося в одну секунду, треба було дуже швидко прийняти розумне рішення. А в той час усі ми перебували під мостом. Почалася стрільба, я даю хлопцям команду: «Займаємо свої позиції, ведемо вогонь на ураження, підпускаємо ближче до себе!!! Якщо ти не зможеш, – кажу до одного з саперів, – я це зроблю. Береш проводи, під'єднуєш і рвемо!!!».

Стрільба продовжується, хлопці займають позиції. Нас четверо – я, Денис, Женя і Анатолій. Коли заряди були вже розкладені, прилетіла граната метрів 12-13 від них, дуже повезло, що не вцілила. Чую: нам кричать українською. Опускаю зброю, виходжу з-під моста, починаю голосно викрикувати українські слова: «кварта», «паляниця», «полуниця»! Кричав щосили: «Я, такий-то-такий, народився тоді-то, командир групи, припиніть стріляти, я офіцер, військовий!!!». Думав: або наші, а якщо ворог,

то заберуть тільки мене, а хлопцям дав наказ тікати у зворотному напрямку. Було б що було, головне прикрити свій особовий склад. От така взаємодія була в перші тижні війни. Щасливий кінець цієї історії: це були хлопці з СБУ й місцева тероборона. Вони мене кинули лицем в сніг, у болото. Обшукували, я кричав, доказував, хто я. Вони не вірили до останнього, що ми свої, українці. Обійшлося. Ця подія трапилася на 5-6 день війни. Про безпеку не задумувався, як йшло, так і йшло.

***Які події в ході проведення воєнних операцій
Вам особливо пам'ятні?***

– Якщо згадувати, який епізод виконання завдання за призначенням запам'ятався найбільше, то це, напевно, бій за село Мощун. Був момент, коли противник захопив плацдарм в районі цього села. І це було дуже небезпечно, бо цей населений пункт – «ворота» на підступі до Києва, стратегічно дуже важливий населений пункт. Пройшов би ворог Мощун, Збройним Силам було б складно тримати оборону.

Нам була поставлена задача зруйнувати міст через річку Ірпінь у Мощуні. Було чітко вказано, що потрібно робити, визначено, хто чим буде займатися. Оцінивши обстановку і з'ясувавши завдання, я із групою приступив до його виконання. Прибувши на місце, зрозуміли, що цей населений пункт знаходиться поблизу ворожих військ. Саме міст був основною переправою російських сил, іншого проходу в них не було: довкола болотиста місцевість і техніка застрягала й не могла рухатися вперед. Пам'ятаю, як на підході до мосту, десь за 400-500 м, пролунав вибух – прийшов ворожий снаряд. Наша група одразу відреагувала, ми залягли. Оглянувши особовий склад й оцінивши його стан, не побачив в їхніх очах страху, а лише шалену мотивацію. Мною було прийнято рішення продовжувати рух і виконати поставлену задачу. Підняв групу і під обстрілами ми пришвидшили пересування в бік мосту. Під час встановлення зарядів злетіли вертольоти, але наші хлопці не втратили бойового

духу та ентузіазму і продовжували максимально швидко закладати боєприпаси. Напевно, за хвилин 15 максимум це була і установка, і відхід, і підрив моста. І це лише одна із бойових задач, які успішно виконала наша група.

Під час боїв за село Мощун сили українців та російських окупантів були не рівні. Збройні Сили змогли утримати українські позиції по східному березі річки Ірпінь саме завдяки рішучості, професіоналізму та відвазі наших саперів, які підірвали міст через річку. Росіянам не вдалося перекинути основні сили ближче до столиці. Попри складну ситуацію, візуальне наближення рашистів, мінометний обстріл та обстріл з важкої броньованої техніки противника, ми таки знищили міст, що дало змогу зупинити просування ворожої колони до столиці.

Мощун зруйнований більше як на 50 %. Місцевих майже не залишилося. Через село проходила лінія фронту, люди змушені були покидати обжиті місця. Один з місцевих жителів, з тих, хто не покинув село, взявся нам допомагати, своєю машиною підвозив що куди треба було, сприяв нам. Не знаю, звідки в нього гранати взялися, показує нам. Я як побачив... «О, дядьку, – кажу, – давайте сюди ці іграшки, щоб ще чогось не сталося». Забрав в нього, може, й від смерті врятував. Дуже щедрий чоловік був. Кави, чаю хочете – будь ласка. З-під землі дістане. Дуже людське ставлення проявляв. Я пізніше приїздив в село, шукав його, хотів побачити, привітатися, подякувати за допомогу, але не знайшов, місцеві казали, що кудись він вже поїхав.

У Мощуні довелося бачити страшні злочини росіян, все навколо вщент зруйноване. Не краща ситуація в Іванкові, Термахівці, в селах по іншу сторону від Мощуна. Хати розбиті, люди налякані, плачуть, виливають свої болю. Бачив дитячі речі розкидані, велосипеди в слідах крові. Будинки розтрощені, гори сміття на місцях колишньої забудови, хат нема або наполовину зруйновані. Кров позасихала на різних речах і предметах. Все навколо дихало смертю. Трупів не бачив, вже були прибрані.

Окрім Мощуна, чи доводилося виконувати завдання в інших населених пунктах на Київщині?

– Моя група виконувала завдання на ірпінській дамбі, яку готували до підриву. Об'єкт обстрілювався з усіх сторін. Може, саме за цю роботу й отримав державну нагороду... Об'єкт цей виявився важкодоступним. До нього підходили ніч, день і ніч й тільки наступної ночі заїхали туди. Це район села Нові Петрівці, за ним – Козаровичі. Їхали вночі, без увімкнених фар, у повній темноті хвилин зо двадцять. Супроводжував нас військовий, піхота тут стояла, це їхня зона відповідальності. Каже, що тут кацапи «насіпають» кожен день. Тактично дамбу треба було підірвати. Перед тим піхотинці зірвали шлюзи, щось в них не склалося, то покликали нашу бригаду. Щоб підірвати шлюзи, треба було зайти всередину. А все ж прострілюється. Довго добиралися до неї...

Виконував завдання у багатьох точках Київської області, зокрема і в уражених радіацією Прип'яті та Чорнобилі. Робив інженерну розвідку доріг і місцевості в Чернігівській області. На початках ми були особливо мобільними. Скажімо, групі розвідки потрібні сапери, я з ними працюю. З'являється інше завдання, переїжджаємо в те інше місце. Переважно забезпечували розвідку місцевості, доріг, працювали над знищенням об'єктів. А ще... мали безкоштовну екскурсію в Чорнобиль. На території станції РЛС бачили. Радіолокаційна електростанція – найпотужніша, найбільша на той час у світі, вона могла засікти будь-які ворожі дії. Але то в минулому. Зараз місто без майбутнього. Довго в тих краях шукали дамбу на річці Грезлі, знищували міст. Табличка-попередження сповіщала про небезпечне перебування у цій місцевості. Радіація аж зашкалювала. Бачив Рудий ліс, де москалі нахапалися радіації, він від Чорнобильської станції зовсім недалеко. У Прип'яті про колишнє мирне життя нагадує хіба що «чортове колесо», оглядовий майданчик, готель «Полісся». Це місто загублене назавжди.

Бісило до ненависті, коли проїжджали і скрізь по обочині бачили розкидані зелені коробки із зірками, що залишилися від ворожих сухпайків.

Де стояли кацапи, там все це їхнє «добро» і валялося. Ворожу підбиту техніку бачив. Знайшли цілий старий склад, де в москалів рембаза була, а на цьому місці валялися розкидані погорілі набої, боєприпаси машин. Важкий трупний запах стояв у повітрі. На цій території за Іванковим. Недавно там були, небезпечно, високий рівень радіації в цих краях, деякі ділянки треба було просто «пролітати», там хмари радіації, дозиметр сильно пищав, коли проїжджали. Бачив села, спустошені внаслідок чорнобильської аварії. Дуже шкода – така благодатна територія України зазнала тяжких радіаційних уражень.

Яким було харчування військових у період ротацій?

– У перші дні харчувалися тим, що привезли із собою. То був дуже складний час, роботи було стільки, що про їжу іноді забували. Потім дуже багато з усім допомагали волонтери. Дуже. Перші дні війни, перші місяці – це був інтенсив волонтерської допомоги. Вони забезпечували нас продуктами і всім, чим тільки могли. Від пальчикових батарейок – до приладів нічного бачення й тепловізорів. Траплялося, що самі готували, а часто в цьому не було потреби, всім чим можна, волонтери забезпечували. Їдуть військові по дорозі, а навпроти вони, благодійники, зупинялися, і просто з вікна перекидали в наш кузов спальники, подушки, воду, яблука. Приємно було відчувати єдність одного народу проти спільного ворога.

Чи вірять військові у забобони?

– За інших не скажу, можу говорити тільки про себе. Треба вірити в Бога і в себе – тоді все буде добре.

ВОЛОДИМИР, 32 роки

*Нагороджений орденом «За мужність» III ступеня,
медаллю «За військову службу Україні»*

За яких обставин Вас застала повномасштабна війна?

– Один із наших загонів готувався до запланованого виїзду на ротацию у м. Київ. І це не було пов'язано з війною. Все вже було підготовлено до від'їзду, чекали тільки команди. Вранці 24-го лютого телефонує Наталія, мій лікар-стоматолог, і в тривозі питає: «Володю, а це правда, що почалася війна?». Я одразу не міг дати їй ствердну відповідь, бо сам ще нічого не знав. Одразу кинувся переглядати новинні телеграм-канали. Чесно сказати, перша думка, що зринула в голові, – це фейк, ворог зламав засоби зв'язку й ширять неправдиву інформацію. Незабаром передзвонили зі служби й повідомили, що в терміновому порядку виїжджаємо на виконання завдань. Широкомасштабна війна.... Ця новина не застала зненацька, речі вже були наготові.

У перший день війни, 24-го лютого, наш підрозділ відбув на оборону Києва. Дуже пам'ятний мені той день. Дорога до Києва

була вщент забита автотранспортом, люди в тривозі і невідомості масово покидали столицю. Доводилося перечікувати в заторах, а на ділянці дороги з Летичева до Києва спостерігалось найбільше скупчення автотранспорту. Добиралися довго.

На місці були прикомандировані до однієї із механізованих бригад. Перші дні повністю були прикуті до новин, щопівгодини заходили у телеграмканали, шукали інформацію, щоб знати, що відбувається на фронті, на яких позиціях ворог, які втрати несе. Були в піднесеному настрої, хотілося якнайшвидше потрапити у бій, хоч і знали про втрати, які на той момент вже були серед наших військових.

Перші дні було досить складно як фізично, так і морально. Виконували різні завдання, відповідно до визначених бойових розпоряджень. Робота полягала в руйнуванні мостів, переправ, шляхопроводів з метою унеможливити наступ ворога на столицю. Працювали в межах населених пунктів Стоянки, Білогородки, Соснівки, Макорова. Проживали на Київському заводі пластмас. Про побут і не йшлося. Весь час перебували на виконанні завдань, переважно на виїздах, а коли виїздів не було, здійснювали охорону свого табору і довколишніх стратегічних об'єктів. Постійно в напруженій роботі, без відпочинку і сну. Коли дуже хотілося спати, просто час від часу заплющував очі, переспав пів години і знову брався за роботу. Тільки на четвертий день війни перший раз почистив зуби. Холодною водою в полі біля КраЗа, без зубної пасти. Вперше тоді поїли нормальну їжу. Місцеві тероборонівці домашній бульйон привезли. А так не до того було.

У перші дні війни завдання виконували у селі Соснівка Київської області, недалеко від Макарова. Подружилися із хлопцями, які тримали місцевий осередок територіальної оборони села. Разом із ними деякий час утримували міст через річку Ірпінь у Соснівці. Потім його зруйнували, щоб ворог не міг скористатися цим стратегічним об'єктом на підступах до столиці. Соснівка

знаходиться в межах населеного пункту Макарів. Росіяни на той час вже перейшли житомирську трасу, просувалися на Київ. За доступною нам інформацією, планувався ворожий наступ на місто Фастів; противник сподівався вийти на одеську трасу і повністю взяти у кільце Київ.

Питаєте про побут? Найгірше те, що не милися довго. Не було змоги. Берці зняв тільки на третій день. Закинутий завод пластмас абсолютно не пристосований для проживання. Коли йшов дощ, в кімнатах, де проживали, зі стелі стікала вода. Було нестерпно холодно. Умови для проживання просто жахливі. Найбільше дошкуляв холод. Спали, хто де міг: на кузові машини, в кабіні КраЗа чи Урала. На наступний день після прибуття хлопці, які залишалися на місці дислокації, зайнялися облагородженням кімнат для проживання. Було там два приміщення, нам їх цілком вистачало для розташування. Позамітали, прибрали зайве сміття, буржуйку поставили, розклали розкладушки, матраци. Спальники ніхто й не діставав, не роззувалися навіть, спали одягнуті, хто де міг. На завдання виїжджали по чергово.

Чи було страшно? Було страшно, але всі розуміли, що «страх не дав нікому ще свободи», треба виконувати завдання, щоб ворог не прийшов у наше рідне місто, в область, у столицю й не просунувся далі. Всі усвідомлювали, що Київ потрібно обороняти до останнього. Якби, не дай Боже, Київ впав, невідомо, що було б з Україною.

Скільки часу перебували у ротатії в Київській області?

– Включно до 14-го травня. На той час ЗСУ вже прогнали ворога з Київщини, звільнили окуповані території. Наш підрозділ залишився ще на півтора місяця для розмінування «кацапських подарунків», яких залилося немало. Все навколо було всіяно протитанковими мінами, протитанковими й протипіхотними саморобними вибуховими пристроями. Трофейних снарядів

дісталось дуже багато, тисячі. Найбільше – снарядів самохідної артилерійської установки 152-го калібру, з гільзами, і з порохами. На війні такого «добра» завжди не вистачає. Вилучені боєприпаси здавали на базу зберігання, щоб у подальшому наші артилеристи могли їх використовувати за призначенням. Втікаючи, росіяни залишали цілі польові склади. Все, що було, все, що мали. Від росгвардії дуже багато речей залишилося: налокітники, наколінники, уніформа їхня. Якби знав, що буде створюватися музей частини, щось би взяв із того «добра», а так гидко було навіть торкатися.

Які злочини вчиняли росіяни на тій території?

– Гвалтували українських жінок, дівчат, дітей. Місцеві розповідали про їхні тяжкі злочини у селі Перемога, що на кордоні з Чернігівською і Київською областями. Цей населений пункт знаходиться на лівому березі за Борисполем. У ньому дислокувалося декілька ворожих підрозділів. На околиці села було спокійно, нікого з них там не було. А в іншій стороні розквартирувалися дагестанці і буряти, які тяжко знущалися над місцевими жителями. Гвалтували наших дівчат. Тільки уявити: на очах родичів розстрілювали чоловіків, а над жінками чинили наругу. Розповідали про хлопчика років восьми, який посивів від пережитого. У нього на очах вбили батька, а маму гвалтували в його присутності. Звірі так не поведуться. Психологічно вбили її; місцеві казали, як тільки село звільнили, вона втекла у Київ, не могла залишатися тут. А чоловіків вбивали фізично, просто вбивали ні за що. Скрізь у селі братські могили були. Стихийні поховання безневинно вбитих мирних людей.

Чи довго орки чинили звірства у Перемозі?

– Довго. Окупували Перемогу в перший день війни і залишалися там до кінця березня. Наша група саперів заїхала у звільнене село 30 березня. В обід вже були в Перемозі й одразу

взялися до роботи. А зранку того ж дня окупанти звідти вийшли. Навздогін наші артилеристи дали їм доброї прочуханки.

Село майже все розтрощене. Хат уцілілих залишилося мало, відсотків тридцять. Школа, на диво, вціліла, навіть не знаю як. В одній із класних кімнат телевізор залишився на стіні, не вкрали. Малюнки дитячі в класах на стінах висіли, нагадували про колишнє шкільне життя. Сумно. Умовно сказати, життя в селі закінчилося 23-го лютого. А 24-го, коли росіяни туди зайшли, все застигло й перетворилося в пустку. Щось схоже довелось бачити у Чорнобильській зоні відчуження. 25-го квітня 1986 року в переддень аварії прийшли діти у Прип'яті в школу (записи на класній дошці збереглися), а вже 26-го змушені були назавжди покидати рідні місця.

Як українських військових зустрічали мешканці села?

– Зустрічали вони нас приязно, але нам, військовим, від того було дуже незручно. Задававсь питанням: по нашій чи не по нашій вині сталася уся ця біда. Люди натерпілися тяжких знущань в окупації, а ми не зуміли їх захистити (мене особисто такі думки тривожили). На жаль, не у всіх місцевих була можливість евакуюватися. А це призвело до непоправного.

Люди в Перемозі дуже доброзичливі, були безмежно вдячні нам за визволення з-під окупації. Розповім про такий випадок. Із товаришем Толіком ходили вулицями села й обстежували будинки на наявність вибухонебезпечних предметів. З одного подвір'я виходить дідусь і питає нас, чи маємо ми що їсти. Перше, що прийшло тоді на думку: він голодний і просить їжу. Хотіли дати йому якусь тушонку. Виявилось – навпаки! Він запрошує нас до хати: «Заходьте, – каже, – нагодую вас, в мене картопля є, ще щось знайду». Так зворушило це. Зайшли. Їсти не їли, а поспілкувалися з дідом. «Піячили кацапи, – казав, – а як

напивалися, то бралися за зброю і перестрілювалися між собою. Натерпілися всього від них».

У селі залишився підбитий ворожий танк Т-72. Одна гусениця роззута – підірвався на протитанковій міні. Ремонтували ми його своїми силами, а потім передали командуванню сухопутних військ для подальшого використання. Були серед місцевих й непорядні люди, які хотіли з танка тепловізори познімати, наживитися на цьому. Довелося виставляти охорону біля нього, допоки не приїхали представники командування сухопутних військ. Мали підозри, що могло нічого не лишитися від танка.

**Чи довелося знищену «Мрію» побачити?
Які відчуття?**

– Наше безпосереднє завдання полягало у розмінуванні Гостомельського аеропорту. На цій території точилися жорстокі бої, наші військові докладали титанічних зусиль, щоб ворог не міг зайти у Київ. Ірпінь, Буча, Гостомель опинилися у ворожому кільці. ЗСУ важкими зусиллями і втратами таки дотиснули противника й змусили його відступити. Тоді і в саперів вже з'явилася робота. Ми перевіряли й очищали ділянки місцевості від вибухових пристроїв. Серед усього іншого розмінування проводили на території гостомельського аеропорту. Тоді й довелося побачити надважкий транспортний літак «Мрія». За масштабами він, скажімо, як управління наше, а може, й більший. Вісімдесят метрів довжини, висотою у триповерховий будинок. Від «Мрії» нічого не залишилося – від крил до кабіни пілота все понищене. Це було пряме влучання, ймовірно, із гвинтокрила.

«Руслана» теж довелося побачити, він якраз в ангарі знаходився. Менша копія від оригіналу, їй у світі, якщо не помиляюся, сім чи вісім у наявності. Від «Мрії» він менший у два з половиною рази. Був увесь посічений осколками. Сильно пошкоджені кузов, крила, фюзеляж. Як говорили спеціалісти,

відновленню він не підлягав. Менших літаків в ангарах теж багато було і всі вони були понівечені.

Чи мали час на дозвілля?

– Запитайте краще, чи взагалі було те дозвілля. Бували такі дні, коли працювали зранку до вечора, ще й вночі доводилося працювати. Постійно в роботі. А коли прибували на місце дислокації, обговорювали різні моменти виконання завдань, радилися, як краще, швидше, ефективніше виконати роботу. Фізично було важко, доводилося переносити чималі вантажі вибухової речовини для встановлення зарядів. Це, скажімо, тонна, дві, півтори в день. Завдання – для трьох-п'яти чоловік на відстань двадцять-п'ятдесят метрів. Наскільки можна було під'їхати КраЗом до місця виконання робіт. Заробили болячки різні – в когось геморої, хтось на спину жаліється. Але ще тоді з хлопцями вирішили, що лікуватися будемо після нашої Перемоги.

Які епізоди виконання завдань за призначенням запам'яталися найбільше?

(Сміється). Вночі повертаєшся із завдання й боїшся проходити повз блокпости територіальної оборони. У кожному селі вона своя, свій пароль. Люди на початку лютого-березня не знають ні прізвищ головнокомандувача, ні начальника генерального штабу, однак твердо тримали свій пост, дбали про безпеку і нікого не пропускали. Було багато нюансів і переживань, щоб благополучно із завдання повернутися назад на базу. Скрізь нишпорили ворожі диверсійно-розвідувальні групи. Невідомо, на кого можна було нарватися. Особливо лячно ставало, коли в центрі Києва нас зупиняли озброєні чоловіки і чистою російською мовою вимагали документи: «Кто такіє, аткуда, какая часть?!». Це були наші, але, на жаль, спілкувалися російською. Хтось сьогодні ще може говорити, що мова не має значення?

Чи доводилося завдання виконувати під обстрілами?

– Прямо під обстрілами працювати не доводилося. Не було таких випадків, щоб ми працювали, а ворог стріляв по нас. Так, знаходилися у безпосередній близькості до ворога. Але не більше. Бачив із відстані, як наші «Піони» добряче їм насипали. У районі Стоянки, по житомирській трасі, швидше між Стоянкою та Макаровом, був цвинтар російської техніки. Танки Т-72, САУ, БТР розбиті. Було приємно усвідомлювати, що там окупантам було не дуже весело.

Бачили ворога зблизька?

– У Перемозі довелося бачити російських полонених. Спілкуватися з ними не доводилося, та й не було ніякого зацікавлення в тому. Ними займалися відповідні служби. Трьох їх затримали. На блокпосту виявили. Їхні ж, коли відступали, просто про них забули. Може, ті п'яні десь спали. (Сміється). Пляшок із горілкою при них не було, думаю, в собі той алкоголь тримали, щоб ніхто його не забрав у них. При затриманні, можу запевнити, до них гуманно ставилися, якщо порівнювати з тим, якої біди вони наробили і яких покарань заслуговували.

Чи були ще ротації після Київщини?

– 14 травня наш загін повернувся. До кінця червня перебували на службі в пункті постійної дислокації. А в наступну ротацію виїхав у місто Прилуки Чернігівської області. Місто зазнало масованого обстрілу ракетами Х-22. Наше завдання полягало у знешкодженні та знищенні касет авіабомб, які залишилися від ворожих бомбардувань. Коли прибули у Прилуки, побачили, наскільки все понівечене. Війни як такої там не було, але наслідки касетних уражень вражали. Війна не тільки там, де йдуть бої, вона скрізь в Україні. Загалом все вдалося локалізувати, боєприпаси знищили на місці. Особливо дбали про безпеку

цивільного населення. Коли працювали сапери, органи влади попереджували людей, щоб не покидали домівки і перебували у той час вдома. Існувала загроза поранення вибуховими осколками. Практично мало хто з місцевих евакуювався з міста, хоч ворог був неподалік, на відстані 15-ти кілометрів.

У цій ротатії наш підрозділ виконував завдання до середини серпня. Зміну передали іншому підрозділу й повернулися у пункт постійної дислокації, а вже в кінці вересня поїхали у наступну ротатію в Чорнобильську зону. Саме тут, у Прилуках, я здобув новий бойовий досвід, оскільки раніше на авіабазах ніколи не доводилося займатися знищенням і знешкодженням авіабомб.

А як спілкувалися з рідними?

– На початках та й пізніше через брак часу спілкувалися у формі есемесок, а говорити не було коли. Надіслав рідним плюстик – означає живий-здоровий. Перший раз нормально поспілкувався з родиною лише у квітні, коли небезпека більш-менш вщухла. Тоді ж з'явилися і теми для розмов. А до квітня так: все добре, все в нормі, говорити ніколи. І плюстик – раз на день. Я часто задумувався тоді: кому важче – військовослужбовцю на війні (по собі суджу) чи його рідним вдома. Вони весь цей час у тривозі чекають на тебе. А тебе немає поруч і невідомо, що з тобою у цю хвилину. Ти сам за себе несеш відповідальність, а їм про тебе нічого не відомо. Це психологічно дуже важко.

Розкажіть про військову службу у третій ротатії в Чорнобильській зоні.

– У свою третю ротатію в Чорнобильську зону відбув 29 вересня і перебував там до 29 листопада. Здійснював керівництво підрозділом, який складався з вісімнадцяти військових. Проживали на території пансіонату. Умови проживання досить-таки пристойні, волонтери допомагали усім необхідним. Мінували території на білоруському кордоні

в районі населеного пункту Старі Шепеличі та в селах, що знаходяться ліворуч від Прип'яті. З того, що побачив, найбільше вразило місто-привид Прип'ять. Контрасти особливо ранили: колись тут проживали люди, а сьогодні час зупинився, місто мертво. Сумно було спостерігати сліди колишнього життя. В селах центральні дороги позаростали деревами, хати руйнуються. Бачив переkritий четвертий енергоблок. Однак часу на розглядини не було, не було коли розслабитися, оскільки повсякчас існувала загроза нападу ворога з Білорусі. Старалися дуже швидко і якісно виконувати свою роботу.

Щодня виходили на завдання, маршрут в середньому пролягав п'ять-десять кілометрів в одну і в іншу сторону. З рюкзаками, на спині автомат, бронезилет, РПС. Сміявся з розвідників-тероборонівців, які не витримали такого навантаження, день-другий пішли з нами на завдання, а потім зрозуміли, що це дуже нелегка робота. Вони так не можуть. Тяжко. Ми з прикордонниками самі усі завдання виконували. Хоча не всі такі були. Військовослужбовці різні, є такі, що шанобливо ставляться до виконання своїх завдань, а є такі, які, м'яко кажучи, й не дуже. Але в загальному серед нас дуже багато достойних людей, які готові захищати, вміють і будуть боронити Україну.

***Порівняйте бойові дії до та після
повномасштабного вторгнення.***

– З часу перебування у Центрі розмінування я не був ні в зоні АТО, ні в ООС. Тому порівнювати мені важко. На той час служив в понтонно-мостовому батальйоні однієї з інженерних бригад командиром взводу.

Єдине скажу: люди на сході і в центрі України ментально дуже відрізняються. Там, на сході, їжу я б ні в кого із місцевих не взяв. А на Київщині люди привітні, доброзичливі, переймалися нашими проблемами, щедро нас пригощали. Вони вірили нам, а ми їм.

Чи було страшно?

– Так, був випадок. Поверталися із виконаного завдання у селі Соснівка. Зруйнували міст, щоб перекрити шлях ворогу на місто Фастів. Майже за хвилину до підриву під'їжджає бус із незнайомими чоловіками. Одягнені у цивільну робочу форму, може, електрики чи ще хтось. Усім своїм виглядом викликали недовіру. «Дайте мы проедем, – звертаються до нас російською. – Не рвите мост, наших должны вытянуть». Полковник Олександр Махачик, Царство йому Небесне, відмовив їм, заборонив проїзд і дав команду на руйнування споруди. Потім до нас дійшли слухи, що наші спецпризначенці затримали ворожу диверсійну групу. Згодом з'ясувалося, це були ті самі, що просили не руйнувати міст. Це були переодягнені кацапи, так звані «сплячі групи», – ворожі диверсійні загони, які діяли на території України ще до повномасштабного вторгнення. Тепер, після перебування в тіні, вони попрокидалися. У нас була загроза потрапити до них в засідку. У сутинці з ними, на щастя, не були, їх зліквідували наші спецпризначенці. Коли зв'язалися із блокпостом у Фастові, то хлопці говорили, що їхня машина проїжджала в нашу сторону, а назад вже не поверталася. Слава Богу, їх знешкодили.

Побратим Толік казав, що його КраЗ ще ніколи не летів так швидко. Рівень небезпеки зашкалював. Ми тоді готові були до відстрілювання, вікна в машині були опущені, зброя напоготові. Але все обійшлося щасливо.

Кілька добрих слів скажу про полковника Махачика. Він був нашим куратором із командування Сил підтримки, позивний його – «Чех». Позитивних якостей цієї людини не перелічити. То професіонал своєї справи. Багато чого у нього навчився. Міг і підказати, і показати. Про нього лише добре можна говорити. На жаль, загинув на Донбасі в районі Лисичанська, у бліндаж, де перебував полковник, влучила ракета.

Ну а коли було нестерпно важко?

– Важко не було. Було холодно. Завдання виконувалися на різних об'єктах, і на водних у тому числі. В селі Соснівка треба було заходити в річку – виходиш із холодної води, а загіртися ніде. Боявся, щоб кінцівки не пообмерзали. Сам голий, тільки в трусах, а температура мінусова. До цього мав певний досвід моржування тільки на Водохрещі. Але то зовсім інше. Щоб встановити заряди, потрібен час, замерзлі руки у холодній воді не слухалися. Човна не було та й не було часу його шукати. Прийняв рішення, що сам буду цю роботу виконувати. Мої хлопці, Толік і Вова, скидали магістралі, подавали мені ящики, а Сергій прикривав нас, щоб не було нападу зненацька.

Чи варто недооцінювати ворога?

– Звісно, не варто. Ворог – це не маленький хлопчик з п'ятого класу. Це серйозний противник. Треба бути відвертими, серед росіян є багато професіоналів. Будемо сподіватися, що на цей час їхня кількість уже зменшилася, бо щодня терплять колосальні втрати і багато з них вже пішли на концерт до Кобзона.

Які хвилюючі моменти з військової служби особливо пам'ятні?

– Напевно, найбільше розчулювали дитячі малюнки, передані з мирної території. А ще подарунки від діток, виготовлені власноруч, солодощі зокрема. Те, над чим працювали діти, у що вкладали душу. Зворушений був малюнками сина Кості, які він надсилав на місця служби. Це те, що надихає і підтримує.

Особливо пам'ятні моменти людської довіри, підтримки і допомоги. Пригадується Київщина, щойно звільнена від російського окупанта. Незнайомі люди усіляко прагнули допомогти, взагалі не знаючи, хто ми. Впустили до свого дому трьох незнайомих озброєних чоловіків: мене, Толіка та Вову. Дозволяли помитися, користуватися усім, що було в будинку, годували. Я, до речі, тоді

вперше з початку війни нормально помився у ванній. Проживали там декілька днів. Коли від'їздили, склали нам продукти в дорогу, речі. Ми відмовлялися, але наші відмовки категорично не приймалися. Цей випадок потім із хлопцями обговорювали, були приємно вражені людською вдячністю. Я не знаю, чи сам зумів би так, якби був на їхньому місці. Дуже щирі і відкриті люди. Із Дмитром, господарем будинку, заприятелювали, активно спілкуємося і по цей день. Великий жирний плюс в тому, що усі ці люди були за нас, за Україну!

Чи можливе дозвілля в умовах війни?

– Так! Хлопці з мене сміялися, коли дружина на моє прохання через волонтерів передала гантелі. Після виконання завдань я займався спортом. «Вова, просимо, не чіпай ті гантелі, – сміялися хлопці, – ти тільки позаймаєшся, а в нас на наступний день багато роботи з'являється». Часто так і було. Одного разу після моїх занять гантелями три КраЗи трофейних боєприпасів, які залишали москалі, втікаючи, треба було перенести. В першу чергу ми полювали за 152-ми і гільзами, щоб поздавати їх з порохами, адже саме на той час був дефіцит цих снарядів. Потім вже збирали 122-ки, танкові постріли 125-ті. Починали з дефіциту, роботи вистачало.

На Пасху у Києві ходили до церкви. Хто мав бажання, звісно. Рідні з дому передали паску, крашанки, ковбасу. А ще волонтери допомогли із пасхальними наборами. До свята добре підготувалися: і паска в нас була, і ковбаса, і крашанки. Свічки запалили, священник кошики посвятив.

Одне слово, працюємо на Перемогу, є надія, що все в нас буде добре.

ВАСИЛЬ, 30 років

Нагороджений медаллю «За військову службу Україні»

**Розкажи про свій перший бойовий досвід
під час проведення антитерористичної операції.**

– Я не вважаю, що це був перший бойовий досвід, радше виконували завдання на сході країни, де велися бойові дії. Вели боротьбу з невидимим ворогом – із вибухонебезпечними предметами, а прямого зіткнення із реальним не було. Базувалися у Краматорську. Завдання виконували на різних напрямках, і полягали вони в очищенні місцевості від вибухонебезпечних предметів. У ротатії особливого нічого не було, це швидше була звична рутинна робота. Специфічних емоцій, яскравих моментів не запам'яталося, їх просто не було.

**Які завдання виконував
під час миротворчої місії?**

– В ісламській республіці Афганістан перебували в підпорядкуванні італійського інженерного батальйону. Під час виконання завдань бойові дії не велися, було спокійно і тихо. База знаходилася поряд з містом Герат і підпорядковувалося НАТО.

Місія полягала у підтримці миру і порядку в країні. Наша саперна група у складі колони виїжджала у зону відповідальності, де відбувалася демонстрація сил, патрулювання маршруту і визначеної території відповідальності саме цього батальйону.

В Афганістані все для мене було незвичним. Особливо дошкуляла спека. Вперше зійшовши з трапу літака, мало не зомлів, температура сягала +50. Згодом при звичаївся. Нові люди, традиції, багато чого незрозумілого. Місцеве населення живе в бідності, отримує мізерну зарплату. Сім'ї їхні багатодітні, по 4-5 дітей. Сплять на підлозі, дерев там немає, і батьки навіть за декілька років неспроможні заробити їм на ліжка. Навколо хаотична забудова. Біля дороги може вирости хата з піску і глини, якої ще тиждень тому не було. Харчуються переважно хлібом-лавашем, чимось мінімальним із овочів і фруктів. Це принаймні те, що я бачив, а як насправді було, важко сказати.

Під час виконання завдань найбільше остерігалися саморобних вибухових пристроїв, так званих «нажимних плит». Коли автомобіль або будь-який інший транспортний засіб наїжджає на цю плиту, замикаються контакти і вибухова речовина приводиться в дію. За весь свій досвід я, на щастя, не зустрічався з такими вибуховими пристроями. Ми практикувалися, відпрацьовували сценарії знешкодження, але на всіх виїздах, де були небезпечні ділянки місцевості, які перевіряли, слава Богу, їх не знаходили. Перша і друга ротації для мене дуже спокійно пройшли. На відміну від повномасштабного вторгнення, це радше був не бойовий досвід, а просто досвід військової служби.

За яких обставин застала повномасштабна війна?

– Прокинувся від звуку повідомлення на мобільний телефон. Хтось із колег-військових надіслав звернення Президента, у якому йшлося про оголошення військового стану. Подивився на дружину, кажу їй, щоб збирала мою сумку й свої речі і їхала

з дітьми закордон. Вона вплач, а мені ніколи продовжувати з нею розмову і вмовляти, треба було терміново з'явитися у частину. Тоді усіх військових перевели на казармений режим, ми чекали подальшого розпорядження щодо виконання завдань. 8 березня виїхали двома окремими групами, одна на північний схід, а наша – в Запорізьку область. Я виконував обов'язки водія-сапера. Тоді ж здобув перший бойовий досвід... Перебували у підпорядкуванні ОУВ «Дніпро», від них отримували розпорядження, їм і звітували про виконану роботу. Наші завдання полягали у наданні інженерної підтримки піхотним підрозділам. Більшість завдань полягало у безпосередній участі у штурмах населених пунктів Малинівка, Новозлатопіль і ще кількох сіл Запорізької області. Малинівку росіяни зайняли, а зі Новозлатополем взагалі було цікаво. Три рази з цим селом були пов'язані бойові дії: перший раз воно було «сірим», другий раз російським, і за третій раз воно залишилося під окупацією. ЗСУ намагалися штурмувати і відбити наші території.

Як відбувався штурм?

– У той момент я не зовсім розумів, що таке штурм. Раніше ми працювали тільки із невидимими ворогом, і я не мав страху, що по тобі хтось може стріляти. Спочатку формувалися колони для наступу. Перед селом, коли починався бій, ми встигали перегруповуватися, сховатися за танком третіми чи четвертими в колоні. Виїздили вночі, і цілу ніч їхали полями. Сапери рухалися попереду, бо в першу чергу потрібно було перевірити дорогу. Де могли щось навіть мінімальне виявити, щоб знешкодити, знешкоджували. Командир групи виходив із металодетектором, перевіряв те місце, а позаду нього знаходилися піхотинці і танки. За дві сотні метрів до села перегруповувалися, першими заїжджали танки і ми третіми-четвертими заїжджали на Хаммері. Емоції, які неможливо передати.

Це було безпосереднє вогневе зіткнення з ворогом. Впритул бачили росіян, які по нас стріляли, бачили, як наш кулеметник

стріляв по них. То був дуже вдалий штурм, наше командування все належно спланувало. Все відбувалося чітко, колона зайшла у село, піхотинці спішилися, пройшлися усіма вулицями, зачищаючи їх. Працювала зведена тактична група, були й інші підрозділи, які доукомплектовували її. Спільними зусиллями зведена тактична група взяла це село. Бій почався на світанку десь о четвертій-п'ятій, а закінчився після обіду, приблизно о третій-четвертій. Час у такий момент зупиняється, звикаєш до перестрілки, не зважаєш навіть на те, що стріляють.

Заходили в Малинівку полями, ззаду села, з метою створити ефект несподіванки. Першими пробивали дорогу танки, вони ж першими починали стріляти, далі БТР, заїжджає піхота і спішується. На кожну вулицю група піхоти йде – зачищають кожен дім, кожен підвал. У Малинівці по діях ворога було зрозуміло, що вони не очікували штурму. Село зачистили, було багато поранених, були і вбиті. Завершувався бій невеличкими перестрілками на околиці села. Коли бій завершувався, ми перебували у центральній частині, не все бачили. Чекали, коли тероборона і підрозділи, які мають тримати село в обороні, зайдуть, а ми вийдемо.

Одного із командирів наших було поранено, пошкоджено ногу. Вивозили його, а коли повернулися, бій ще тривав. Сипалися мінометні міни, гради. Нас рятувало тільки те, що перебували у броньованому Хаммері і маневрували.

Які були твої емоції під час штурму?

– Не було ніяких емоцій, навіть не розумію, чому так. І страху не було. Для мене це був другий досвід прямого зіткнення з ворогом. А під час першого реально пережив страх. За селом Новозлатопіль це було. Їдемо перші. Бачу, що з поля колона російських БТР виїжджає і починає по нас стріляти. Моя перша думка була – тільки не в полон, добре, що при мені пістолет. То була дуже важка ситуація, до якої ми не були готові морально.

А вже під час другого зіткнення з ворогом у селі Малинівка перебував у зовсім іншому моральному стані. Ми вже усвідомлювали, що таке ворог, розуміли, як поводитись у такій ситуації. Коли почалися бойові дії, мовби переключився. Прилітають мінометні міни, збоку вдаряють у Хаммер, ним колихає. Та ми знали, що робити, які команди виконувати – від'їхати, перегрупуватися, заїхати в укриття тощо.

Де перебувало цивільне населення під час штурму?

– Цивільне населення ховалося у погребях. Вони, можна сказати, вже чекали своєї смерті, розуміли, що завтра їх може не бути. У таких умовах безпосереднього спілкування з ними не було. А якщо і спілкувалися, то тільки з напіввідкритого вікна машини. В селі Малинівка цивільного населення не бачили, а в селі Новозлатопіль були люди. Вони плакали, коли після зачищення території від ворога заїжджала українська колона. Плакали і дуже раділи нам. Казали, що серед них були і такі, які чекали «визволителів». Але нас, українських військових, зустрічали стоячи на колінах, плакали і дуже раділи визволенню від окупації.

Де проживали, виконуючи бойові завдання?

– Коли приїхали в Запоріжжя, нас одразу поселили на заводі в закритій території, де ніхто нікого і нічого не бачить. Навіть машини можна було сховати. Виконували завдання на далеких відстанях, зазвичай жили там, де формувалися підрозділи, які йшли на штурм. Скажімо, це могла бути школа якогось населеного пункту, там і визначалася точка збору. Сільські кухарі готували їжу для усіх підрозділів, які з'їжджалися і день-другий тут жили. Саме тут формувалася колона і звідси виїздила на штурм населеного пункту.

Чи є звання до війни?

– Думаю, так. Чим довше виконували такого типу завдання, тим менше було страху.

Чи були перерви між боями при штурмі населених пунктів?

– Між боями деякий час займалися роботою іншого типу. Встановлювали інженерні загородження. Потім – штурм. Так тривало близько півтора місяця, аж доки нас не змінила інша група з нашої частини. Сміялися вони з нас, що ми самі собі постріляли Хаммер для ефекту. У Хаммері вікна були постріляні, капот, колесо. Вони, як і ми на початках, приїхали і були ще необстріляні й до кінця не розуміли, що тут відбувається.

Кінець ротації був дуже важкий. Знали, що вже мінялися, готувалися до ротації, а тут отримали завдання, знову йти на штурм. Ніхто з групи не розумів, чому їхати маємо саме ми, коли нас вже повинні міняти. Всі мовчали, не хотіли їхати, але наказ є наказ. На штурм ішли у Новозлатопіль, який залишався за ворогом. Приїхали в попереднє село, командир пішов знімати мінний шлагбаум, наші війська залишилися в тилу. Ми тільки виїхали, танк підірвався на ворожому фугасові. Екіпаж був контужений. Населений пункт не взяли, зазнали втрат, штурм був невдалий. Навіть не розумію, що нас могло тоді врятувати. Кацапи стріляли по нас зі стрілецької зброї та намагалися влучити із протитанкового гранатомета. Колесо, капот, вікна постріляли. Врятувало тільки те, що колесо не сильно спускало, і ми змогли виїхати звідти. Настрій був паскудний, ніхто нічого не говорив, а коли повернулися на місце збору, тихо збирали свої речі і чекали від'їзду.

Якою була наступна ротація?

– У вересні в складі групи старшим сапером поїхав у Харківську область. У нашій групі підібралися нормальні

хлопці. Друга ротація була спокійніша. На деокупованих територіях займалися інженерною розвідкою, очищенням місцевості в населених пунктах Хрестище, Долина, Краснопілля, що неподалік Слов'янська. Там села взагалі не підлягають відновленню, жодне село, – все стоїть пустою, одна загальна руїна навколо. На тій території кацапи встановлювали протипіхотні міни на розтяжках, заборонені міжнародною конвенцією, та протитанкові міни. Коли працювали з протитанковими мінами, були випадки, що знаходили під ними встановлені гранати. Стягуєш ВВП, а вони за три секунди спрацьовують. Потрібно було проявляти максимум обережності. Проте нічого в тому немає особливого, звична важка робота сапера.

Кожного ранку наш командир Віктор як староста села Долина перегороджував в'їзд до населеного пункту та попереджував про небезпеку місцевих мешканців, які хотіли вивезти залишки майна зі зруйнованих будівель. На в'їзді він розтягував кіперну стрічку і забороняв заїжджати. Різні серед них були. Були такі, які хотіли дармовим поживитися. А здебільшого місцеві хотіли забрати своє майно. Це дуже небезпечно, все навколо заміновано. Їдеш, там міна стоїть, стоїть в іншому місці. Місцеві були дуже безпечні, казали, що вже тут їздили, все знають. Наражались на велику небезпеку, до кінця не усвідомлюючи, яку загрозу життю несуть їхні дії. Потрібно було вести щоденну роз'яснювальну роботу з населенням, а вже після цього братися за розмінування території.

Щось неординарне, незвичне траплялося?

– Багато москальських трупів, розкиданих по всьому селу. То був жовтень, трупи вже розклалися, від весни лежали, й перетворилися у мумії. Їдеш – а там пів івана лежить, в іншому місці пів івана лежить. Ніхто їх не забирив, нікому вони не потрібні були. Віктор налагодив співпрацю зі старостами сіл, навів контакти із людьми, які займалися вивозом трупів. Ці служби забирали російські тіла і обмінювали на наші. Ми їм надавали допомогу.

Якщо щось виявляли, проробляли підступи і викликали фахівців. А вони під'їжджали і забирали. Найбільше, що запам'яталося – рускі івани, які валялися навколо і нікому не були потрібні.

На хуторі за Новозлатополем у Запорізькій області вразило побачене. Хат 5-6 залишилося, інші потрошені. Сидить біля будинку дід на лавці, просто сидить без надії, з тяжким смутком в очах і чекає. Міномети прилітають, а він сидить на лавці і не сходить з місця. Їдемо і спостерігаємо цю картину, розуміємо, що людина вже попрощалася з життям, а жити ж їй хочеться... Під час одного зі штурмів бачили, як заходить наш танк, а з погребка вирвалася дитина, хлопчик років 4-5. Вибіг на танк подивитися. А за ним біжить розтривожена мати, хапає за руку і тягне назад у підвал, бо навколо смерть. Життя і смерть поруч.

Якщо підсумувати, перша ротація у Запорізькій області була важка морально, бо фізично, зрозуміло, воно завжди важко, але на те зазвичай не звертаєш уваги, бо є завдання, які потрібно виконати. А друга, у Харківській області, фізично не була легкою, а морально не була важкою. Там ти спокійно працюєш, розумієш, що є невидимий ворог, з ним треба обережно поводитися, зверху не стріляють і нічого не прилітає.

Яким було спілкування з місцевим населенням?

– Із цивільним населенням спілкувалися досить цікаво. У населеному пункті Краснопілля, де виконували завдання весною, проходила лінія зіткнення наших військ із російськими. Одна частина села була під окупацією, а в іншій частині стримували ворога наші війська. На цій лінії Збройні Сили зупинили їх і почали відтісняти. Кожен раз, коли туди їхали, набирали корму для собак, котів, брали гуманітарну допомогу цивільним. Приїдемо, спочатку роздамо, поспілкуємося з місцевими. Вони так само, як і мешканці Долини (а ці села примикають одне до одного), хотіли потрапити у свої домівки, забрати речі, а ми не дозволяли, що їм, звісно, не подобалося. Територія була не перевірена, не

могли допустити нещасних випадків, і не могли пропустити їх на місця колишнього проживання. Віктор виходив із ситуації шляхом розмов і роз'яснень, насамперед пояснював, що таке вибухонебезпечні предмети, розповідав про їхню загрозу.

Такий кумедний випадок пригадується. У Слов'янську переважно проросійське населення, звернули на це увагу. Наш водій Юрій зранку, як виїжджали на завдання, прогрівав машину і на увесь звук вмикав Гімн України або щось патріотичне, щоб подратувати місцеве населення, щоб вони покривилися, хотілося просто зіпсувати їм настрої. Були такі, що кривилися, а були такі, які казали: «Хлопці, ви молодці!». Не всі там україноненависники, є якась частина проросійськи налаштованого населення, а в загальному вони за Україну.

Була розмова із підприємцем, який у 2014 році ще був проросійським, а коли місто потрапило під окупацію, різко змінив позицію. Казав, що вже тільки проукраїнський. Що його спонукало до цього? Мав велике господарство, займався фермерством і бджолярством. Володів будинком розкішним, майном дорогим. Як він казав, люди неуспішні, які любили випити і не хотіли працювати, прийшли до влади. Населений пункт перебував в окупації. Кацапи понабирали колаборантів на блокпостах стояти, дали їм повну владу, а ті почали приходити і «віджимати» у нього та й у інших мешканців майно. Треба їм машину – віддай машину, треба кавомашину – віддавай. Мав трейлер, будиночок на колесах, вивіз сім'ю (вони жили десь у лісі увесь цей час), вивіз цінне майно. Сам повернувся, жив у будинку, пильнував, щоб «землячки» не розграбували решту. І каже: «Я не хочу російського більше».

У що віриш, який твій талісман?

– Талісман – це Бог. Коли по нас стріляли, я весь час молився, не знаю, як група, а я весь час молився. А коли молився, не звертав уваги, що по нас стріляють. Бог – мій талісман.

ВІКТОР, 38 років

– У Збройних Силах перебуваю з жовтня 2007 року. Після закінчення університету був на роздоріжжі щодо вибору свого майбутнього. У цей час мені прийшла повістка, був дзвінок з військкомату із пропозицією проходження військової служби. Спочатку не було бажання служити у Збройних Силах України. Можливо, через стереотипне сприйняття або через нерозуміння своєї ролі в армії. Та свою думку змінив завдяки батькові. Він у мене колишній військовий, за званням старший прапорщик, постійно їздив за молодим солдатським поповненням, до служби ставився дуже відповідально. Мені в якийсь момент стало соромно, що його власний син намагається ухилитися від служби. Маючи вибір проходити строкову службу чи служити за контрактом, таки вирішив підписати контракт зі Збройними Силами України.

У 2009 році перевівся у Центр розмінування, у новостворену окрему військовочастину. На той час штат був дуже малий, близько 40 людей. Мені пощастило бути частиною цього дружнього

військового колективу. Перший досвід здобув, коли із червня по серпень 2011 року виконував завдання по розмінуванню колишнього авіаційного полігону «Буща» в м. Дубно Рівненської області. Мене шокував рівень забрудненості цієї території. Уся лісиста місцевість просто засипана авіаційними бомбами. Нам навіть вдавалося віднаходити боєприпаси часів Першої та Другої світових воєн. Саме тоді я багато чого навчився, було дуже цікаво, не щодня ж доводиться знаходити потужні авіаційні бомби, такі як ФАБ-500.

У наступному відрядженні виконував завдання з утилізації надлишкових боєприпасів на рівненському полігоні. Спочатку ми думали, що знешкоджуємо лише непридатну для використання зброю. Але зараз, роздумуючи та аналізуючи події тих років, припускаю, що це була акція, свідомо спланована вищим військовим керівництвом часів президенства Януковича з метою знищити арсенали боєприпасів і обеззброїти українську армію. Коли почалася війна, я ще раз переконався у своїх здогадках. На той час міністром оборони був Дмитро Саламатін, громадянин російської федерації. Злочинна влада цей наступ готувала десятиліттями і під виглядом знешкодження непридатних боєприпасів ослаблювала наш оборонний потенціал. Але на той момент, а це був 2012 рік, ми цього не могли передбачити, сумлінно виконували поставлені вищим керівництвом завдання. Ви не повірите, але щодня привозили по 10 тонн боєприпасів для знешкодження. Ми тільки півдня розвантажували їх. Сьогодні в умовах війни страшно навіть подумати, скільки тисяч боєприпасів ми знищили, а сьогодні могли ними стріляти по ворогу.

У 2013 році перевівся до кінологічного загону і виявив бажання їхати в миротворчу місію у Республіку Косово. Їхав зі службовою собакою Лордом.

Маю свої спостереження щодо ставлення сербів до нашої війни. Спочатку ми чудово ладили із сербами, вони на нашій базі переважно працювали на кухні. Спілкувалися російською та сербською мовами, багато спільного на той момент простежувалося із цією нацією, одна віра... Та коли почалися події на Майдані, а потім росія Крим анексувала, серби кардинально змінили свою поведінку, своє ставлення до українців. На півночі Косово, де в переважній більшості проживали серби, на будинках місцеві почали вивішувати банери з путіним, писали: «Крим – це Росія, Косово – це Сербія», «Сербія і Росія – назавжди» тощо. Доходило навіть до того, що хлопців із 30-ї окремої механізованої бригади, яка здійснювала патрулювання, почали закидати камінням.

Я для себе зрозумів, що війна між сербами і албанцями була дуже жорстокою, і виникла вона на ґрунті етнічних відмінностей та релігії. Їздив в один православний храм, косовари, коли його захоплювали, усіх монахів-сербів повбивали, а на стінах позбивали зубилами усі фрески і повиколоювали очі Святим. А загалом, якщо серби вдячні росії, то албанці – Німеччині і США, чи не на кожному їхньому будинку висять прапори цих країн. Вони дуже шанують ці народи за те, що допомогли їм відстояти свою країну.

Місія була дуже цікава. Основні завдання, які довелося виконувати, – це перевірка доріг, місцевості й розмінування території. Саме у цій місії я набрався чимало досвіду, познайомився із колегами з усього світу, побачив, яким є оснащення іноземних саперів та саперних підрозділів. Особливо вразила амуніція швейцарської групи розмінування. В них у машині є все необхідне для саперної справи: від гвинтика до переносної електричної станції. Чітко тоді бачиш прірву, яка була у 2014 році між матеріально-технічним оснащенням провідних західних країн і нами.

В Україні із миротворчої місії повернувся у грудні 2014 року. На той час на сході нашої держави вже велися активні бойові дії. Перебуваючи ще в Республіці Косово, постійно тримав зв'язок із нашими хлопцями з Центру розмінування, знав, хто із них куди поїхав, які завдання вони виконують.

Перша моя ротация була у м. Краматорськ зі зведеним загоном розмінування. У ротацию я поїхав зі своїм Лордом, і коли поставала потреба у залученні мінно-розшукової собаки під час розмінування, ми постійно були на виїздах разом.

Пам'ятаю, постало завдання з перевірки ділянки місцевості на наявність саморобних вибухових пристроїв. Напередодні на цій території підірвався десантник. Невдовзі надійшла інформація, що причиною підриву було саме СВП, оскільки тривалий час там працювала група сепаратистів-хіміків. Було поставлено завдання перевірити цю місцевість. Ми з Лордом обстежували територію, все навколо було понівечене, розкидане бите скло валялося, побита кераміка. Мій чотирилапий напарник зазнав поранення, дуже сильно порізав лапу. І мені довелося везти його до ветеринарної клініки у м. Краматорськ, де йому зашили рану.

Якось нам поступило дуже своєрідне завдання. Українська влада пішла на домовленості із так званою «ДНР» щодо перевірки водопроводу на справність. Я так розумію, це більше була ініціатива сепаратистів. Під час обстрілів градами, смерчами, осколками попадали у водопровід, який у них був не під землею, а поверху йшов, і вода витікала, не потрапляючи до окупованих міст. Була така домовленість: приїде група розмінування і перевірить підходи до водопроводу, для того, щоб аварійні служби безпечно могли відновити подачу води в окуповані міста. Ворожа сторона пообіцяла, що ніяких інцидентів, обстрілів від них не буде. Коли ми виїхали безпосередньо на виконання цього завдання, якраз були мінометні обстріли, ця дорога постійно прострілювалася. Приїхавши до посадки, звідки мала

розпочинатися наша робота, ми якраз зустріли хлопців із 80-ї окремої десантно-штурмової бригади. Десантники були вкрай приголомшені нашою безпечністю. Про які домовленості може йти мова з ворогом, який їх ніколи не дотримується?! Хто нас міг відправити на таке завдання?! Як розповідали хлопці, кілька днів тому приїздили для виконання аналогічної задачі представники МНС, їх одразу так звані ополченці узяли в полон. Поставили на коліна, перевіряли документи, але тільки через те, що вони не військові і при них не було зброї – дивом відпустили. Можете тільки уявити, що нас могло чекати? Оцінивши обстановку, ми доповіли командуванню, і це завдання було відмінено.

Які були враження від побаченого на сході країни?

– Все навколо всипане боєприпасами, мінометні міни були скрізь, вони просто стирчали з-під землі, з-під асфальту, їх можна було побачити на заправках, на СТО. Люди просто поприкривали їх кришками з-під ящиків і їздили поряд, так і жили. Все було насичено на той час мінами... Рівень небезпеки просто зашкалював.

Одного разу виконували завдання, перевіряли на наявність вибухонебезпечних предметів місцеве кладовище. За даними нашої розвідки сепаратисти планували на Провідну неділю зробити масовий теракт у м. Краматорську. Їм було «фіолетово», що мінувати, навіть якщо це кладовище.

Траплялися випадки, коли місцеві нас, військових, відверто не сприймали. Неодноразово пригадую, як на виїздах через м. Краматорськ та м. Слов'янськ від підлітка до старого нам показували образливий знак «фак'ю». І лише одиниці стояли із українськими прапорами й підтримували нас. Так і було, переважна більшість з ненавистю дивилася на нас і зі злобою сприймала нашу присутність там. Із власного досвіду скажу, що Донецька область у 2015 році була негативно налаштована щодо українців і України. Можливо, до певної міри на це вплинуло те,

що українські силовики часто ходили у німецькій формі. Тоді якраз був перехідний період щодо військової форми, із «дубка» армія переходила на «піксель». Належного забезпечення не було, багато «волонтерки» використовувалося, із «секондів» вигрібали все, що можна, деякі хлопці навіть не заморочувалися і не знімали німецькі прапорці з форми. А російська пропаганда швидко підхопила цю тему і налаштовувала місцеве населення, мовляв, знову фашисти на нашу землю прийшли. Принаймні, це моя така думка. Я особисто чув розмову місцевих, як вони жалкували за «ДНР», мовляв, при них було краще, а ці «хохли» прийшли, життя від них нема... У 2015 році потрібно було уважно стежити за місцевими, вони скрізь ходили, моніторили ситуацію, щось записували, було зрозуміло, що це інформатори. Сепаратисти мали великий вплив на місцеве населення.

У наступну свою ротацію поїхав буквально через тиждень. Як зараз пам'ятаю: варю уху, до мене телефонує колишній мій начальник і каже: «Уха відміняється, потрібно терміново їхати на виконання завдань». Сектори А, Б, С та М треба було доповнити кінологом і міннорозшуковою собакою. Мене відрядили у Краматорськ. Мої завдання в основному полягали у перевірці ґрунтових доріг на наявність протитанкових мін. Тоді часто їздили представники ОБСЄ на різні об'єкти, а ми разом із Лордом долучалися до виконання мінпошукових робіт.

Чи можливе дозвілля під час ротації?

– Так. Намагалися на вихідні їздити у м. Бахмут. Дуже красиве, проукраїнське місто. Там був Артемівський завод шампанських вин, ми часто їздили на екскурсію туди, купували «шампанське» і передавали додому у якості сувеніру чи подарунку. Люди ще з 2015 року там спілкувалися українською мовою, багато прапорів українських висіло, та й жителі до нас були привітніші, ніж у Краматорську та Слов'янську. Там ніхто пальця середнього нам не показував.

Як Ви зустріли широкомасштабне вторгнення?

– Поїхав у ротачію в грудні 2021 року в базовий табір «Сармат», що у Краматорську. Пам'ятаю, вже на початку лютого майже щоденно проходили тренування з відпрацювання бойової тривоги, постійні команди «Погріб». 23 лютого, що було дуже дивно, вся авіація миттєво зникла, хоча до цього кожного дня вертольоти літали над містом і аеродромом. У 2015 році я жодного разу не бачив авіації в повітрі, а ось за тиждень до 24 лютого – щодня. Це нас із хлопцями вже тоді насторожило, вже тоді розуміли, що все це неспроста...

Також згадую, дець за тиждень до повномасштабного вторгнення від ГУРівців у нас було завдання щодо перевірки замінованих мостів під Куп'янськом. Ще тоді розвідники нам натякали, що путін налаштований серйозно щодо війни, планується повномасштабний наступ кацапів в Україну. Нам навіть рекомендували переодягатися у цивільний одяг та переїжджати із «Сармату» на квартири у місто. Якщо чесно, ми з хлопцями скептично ставилися до цих розмов. Звідки вони могли знати, що там у путіна в голові робиться. А вже зранку 24 лютого всі згадували слова розвідників і розуміли, наскільки ми помилялися. Таки наші хлопці не «шарашкина контора», а справжні специ, знають своє діло і сповна володіють необхідною інформацією.

П'ята година ранку, черговий сигнал «Погріб». Половина з нас думали, що через 15 хвилин все знову закінчиться, ми навіть не спускалися в укриття, а просто стояли біля нього. Перший приліт... А ми все одно не віримо, подумали, що це така серйозна імітація, щоб нас налякати і навчання зробити більш реалістичними. Через 3 хвилини знову приліт, надзвичайно потужна вибухова хвиля була! Всі зрозуміли, що це вже не тренування! Побратим Олександр діяв блискавично, перший дав команду, щоб всі миттєво спускалися в бліндаж. Перші хвилини такий хаос був, бліндаж земляний, було незручно там перебувати, тісно, всі з автоматами, плюс ще дві собаки з нами. Комуś руку притиснуло, комуś ногу,

дехто в паніці кричав, що немає чим дихати. У ці перші хвилини прийшло розуміння того, що почалася війна. Просто словами не передати. З нами щось коїлося, поки зі стану афекту, шоку ми отямилися!

Дещо пізніше перебігли у бетонний бліндаж, там було світло, зв'язок, меблі. Нас обстрілювали до 7-ї ранку, я не міг повірити, в голові не вкладалося, що почалася повномасштабна війна. Коли ми вийшли з укриття, навкруги були суцільні вирви, все горіло... Склади, їдальня, контейнери, бокси... Хлопці з-під завалів повибиралися чорні, їх поприсипало землею.

Перший виїзд після того дня... Перед нами стояло завдання підірвати шахту у селі Парасковіївка, що біля самого міста Соледар. Завдання це надскладне. Хлопці перед від'їздом навіть прощалися з нами.

Пізніше мене перекинули у Часів Яр. Приїхавши туди, побачив, як ворог прицільно вдарив по командному пункту об'єднаних сил. Усі дерев'яні будинки зазнали пошкоджень, техніка згоріла, бокси були зруйновані. Більшість особового складу евакуювали. 25 лютого у бункері залишилося десь близько чотирнадцяти осіб. Моє завдання було підірвати цей бункер в разі необхідності. Та офіцери були налаштовані тримати бій до останнього. Через днів п'ять повернувся майже весь особовий склад. Там я пробув три тижні.

Хочу поділитися ще одним спогадом, який мене особливо вразив. Одного разу довелось побувати на зустрічі із Павлом Кириленком, головою Донецької обласної військової адміністрації. Губернатор повідомив, що на цю нараду він свідомо не запросив міських голів Костянтинівки та Дружківки. Як виявилось, основна причина в тому, що вони сепаратисти, налаштовані антиукраїнськи, їм не потрібно було знати подальші плани та дії щодо оборони та деокупації території Донеччини. Було озвучено: закінчиться війна і ми з ними розберемося.

А от коли вже поїхав у Лиман, то спостерігав протилежну картину. Одразу було відчутно, що мер, поліція налаштовані на перехід на бік ворога.

Після виконання завдань у Часовому Яру їздив в основному мінувати поля, дамби, мости. Згадується село Новомихайлівка біля Мар'їнки. Ми, сапери, ставимо мінне поле, а над нами розгоряється артилерійська дуель. Наші б'ють по ворожих позиціях, а ті звідти – по наших. Доводилося працювати і в таких умовах – ти з мінами, а над твоєю головою літають снаряди.

Був виїзд на завдання у село Нескучне Волноваського району. На той час сама Волноваха вже була окупована. Мене приємно вразило, що серед місцевих хлопців було багато патріотично налаштованих. Для потреб оборони вони з дому позабирали свої транспортні засоби – «жигулі», «део». Хлопці хотіли воювати, захищати свою землю, родину, дім. На жаль, сьогодні це село перебуває під окупацією.

У другій своїй ротациї після повномасштабного вторгнення виконував завдання в Харківській області у м. Барвінкове. Підібрав для роботи дуже достойну команду. На той час Харківщина вже була звільнена, наша робота полягала в розмінуванні населених пунктів Хрестище, Долина та Краснопілля. Села були настільки заміновані, що у мене на планшеті від позначень карта була червона. І це лише міни, про які ми знали, а скільки ще таких боєприпасів познаходили, які були не ідентифіковані і не позначені... Уявити тільки, на кожному подвір'ї знаходили від двадцяти до тридцяти мін. Садки, городи – все в мінах. Подвір'я завалені уламками боєприпасів, дуже багато металевих елементів розкидано. Звичайним міношукачем чи металодетектором було дуже важко працювати. Багато мін знаходили саме під завалами будинків. Тому я вирішив: для того, щоб ефективно здійснити розмінування цих населених пунктів

і нічого не пропустити під час розмінування територій, варто використовувати міннорозшукову собаку. Навчена собака Герта знаходила міни у таких важкодоступних місцях, де людині не під силу було їх виявити. Якби не було собаки – це був би довгий і тривалий процес пошуку. Адже, щоб повністю розібрати завали одного будинку і все перевірити, могло піти кілька днів. А за допомогою собаки все виконувалося значно швидше й ефективніше.

Ефективно працювати у цих населених пунктах дуже заважало місцеве населення. Цивільні чи не щодня приїжджали до своїх будинків, намагалися звідти забрати щось вціліле. Вони аніяк не реагували на знаки *«Обережно, міни!»*, *«Проїзд заборонено»*. Звісно, цих людей можна було зрозуміти, адже вони втратили свої домівки і хотіли врятувати чи забрати хоч щось із нажитого. Проте для нас, саперів, було надзвичайно важливо насамперед застерегти людей від небезпеки і зберегти їхні життя. Кожного ранку робота нашої групи розпочиналася з того, що ми упродовж години об'їжджали ці два села – Долину і Краснопілля – й виявляли у них незаконне перебування місцевих жителів. Люди рано-вранці, ще в темряві, до нашої появи з'являлися там, ховалися за завалами і розбирали те, що вціліло. То було смертельно небезпечно.

Були випадки, коли в цих селах знаходили трупи орків, розкидані усюди. Із-під землі стирчить чорний черевик, а це вціліла нога ворога, що перетворилася в мумію. Дуже важко було організувати ексгумацію цих тіл. Телефонували до представників Національної поліції, щоб якось розпочати цей процес, здебільшого доводилося чути від них: *«Земля їм бетоном»*. Я все розумію, це ворог, але, на жаль, наші хлопці також гинуть на окупованих територіях, і їхні тіла потрібно повертати родинам. А для цього треба було мати відповідний обмінний фонд. Тому всіляко намагався організувати роботу пошукових організацій загиблих. Коли віднаходилися ворожі трупи, сам собі іноді

дивувався: у мене не було ніякого жалю до них, навіть відрази не відчував, було якесь нейтральне ставлення, таке відчуття, ніби щось буденне роблю.

А взагалі роботи там ще дуже багато. За свою другу ротачію наша група зняла й знешкодила 1557 протитанкових мін ТМ-62М, 12 – ОЗМ-72 та 6 – МОН-50 на розтяжках, знищили багато гранат на розтяжках...

Під час цієї ротачії отримав осколкове поранення у ліву ногу. Коли щодня знешкоджуєш по тридцять-сорок мін, то звикаєш до цього, можливо, навіть втрачаєш пильність і страх. Робота перетворюється в рутину, у буденність, і, на жаль, обережність притуплюється. Я дистанційно стягнув встановлену міну, сховавшись за рештки стіни будинку, – а ховатися банально не було за що, одні руїни. Через три секунди проgrimів вибух. Все відбулося блискавично, навколо потемніло, мені почорніло в очах. Відчув холодний струмок на нозі. Болю в той момент не відчував. Повертаюся і бачу, що вся штанка у крові. До мене швидко підбігли медики і одразу надали першу медичну допомогу. Вже в Краматорську лікар рекомендував провести операцію по видаленню осколка, але я відмовився, тому що не хотів залишати хлопців без командира. Таким чином я прийняв рішення до кінця ротачії залишити осколок в нозі. А вже видалив його в січні 2023 року у Хмельницькому військовому шпиталі. Тепер цей осколок завжди ношу у своєму рюкзаку як талісман.

Дуже приємно, що місцеві жителі села Долина її селищній голова підтримують із нами контакти, періодично пишуть і повсякчас дякують за проведену роботу з розмінування. Ми з ним постійно на зв'язку, а він і надалі допомагає моїм друзям із різних військових частин.

Із такими людьми Україна – непереможна!

ЯРОСЛАВ, 29 років

*Нагороджений орденами «За мужність» III ступеня,
«За мужність» II ступеня*

**Ярославе, розкажіть, будь ласка, як
розпочинався Ваш шлях військовослужбовця?**

Серед близьких родичів були військові, я неодноразово чув їхні захоплюючі розповіді про моменти військової служби, що певною мірою стало спонукую до вибору професії. У 2012 році після першого року навчання був переведений у Національну академію сухопутних військ імені Гетьмана Петра Сагайдачного у Львові. Факультет у Кам'янці-Подільському був розформований, на його базі функціонувала кафедра військової підготовки, яка у структурі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка з числа студентів здійснювала підготовку офіцерів. У 2016 році достроково закінчив навчання, отримав звання офіцера і був направлений для проходження служби у військову частину, яка входила до складу 81-ї окремої аеромобільної бригади. Протягом служби обіймав різні посади: командира інженерно-саперного взводу, начальника інженерної служби.

У 2021 році звільнився в запас у зв'язку із закінченням контракту. З 4 березня 2022 року знову перебуваю на службі.

Ярославе, за які заслуги Ви отримали орден «За мужність» III ступеня?

– Орденом «За мужність» III ступеня нагороджений ще тоді, коли служив у попередній військовій частині. З 2016 і до звільнення у 2017 році був залучений до розмінування арсеналу боєприпасів у місті Балаклія Харківської області. Коли там вибухнув арсенал із боєприпасами, з військовими колишньої своєї бригади проводили ліквідацію наслідків цієї техногенної катастрофи. Три місяці працювали над розмінуванням території військових складів у Балаклії. Після того наша частина залучалася до виконання завдань у населеному пункті Щастя, неподалік від Сєвєродонецька. Працювали над нарощуванням інженерних загороджень та фортифікаційних обладнань наших позицій. Крайнє місце, де виконував бойові завдання, – селище Новолуганське неподалік Бахмута. Завдання були аналогічні. Орденом «За мужність» III ступеня був нагороджений за виконання бойових завдань під час ліквідації боєприпасів на військових складах у місті Балаклія. Чесно скажу, завдань, де б я закривав амбразуру, не було. Зі своїм підрозділом професійно виконував поставлені бойові завдання, що було високо оцінено керівництвом.

Якщо порівнювати бойові дії до початку повномасштабної війни і після, різниця відчувається?

– Звісно. Зовсім інший досвід і зовсім інші реалії. На той час завдання виконувалися у більш спокійній обстановці, масовані артилерійські обстріли сторони не проводили. Відстані від противника дозволяли більш-менш безпечно виконувати завдання щодо встановлення інженерних загороджень, їхньої перевірки й розмінування об'єктів. Зараз ситуація набагато складніша.

У теперішніх реаліях наші військовослужбовці виконують завдання під артилерійськими і мінометними обстрілами, постійно наражаються на небезпеку. І відстань сьогодні набагато ближча до противника, порівнюючи з тим, як то було раніше. Варто взяти до уваги і той факт, що раніше завдання виконувалися на більш підготовлених позиціях, а в теперішніх реаліях вони здійснюються або у «сірій» зоні, або на непідготовлених позиціях. Постійно відбувається рух військ: або вперед, або маємо відходити назад на раніше підготовлені позиції.

В яких умовах Вас застала повномасштабна війна?

– 24 лютого перебував у нашому місті. На той час вже звільнився зі служби і займався охороною праці в цивільній організації. Перспектив для служби у попередній частині не бачив. Розглядав варіант іти служити, готувався пройти співбесіду.

Вранці 24-го почув виття сирени й подумав, що проводяться військові навчання, бо напередодні якраз відпрацьовувалася їхня перевірка. Невдовзі зателефонував знайомий і сповістив, що почалася війна. Я серед тих, хто перебував в оперативному резерві першої черги, й розумів, що найближчим часом мене можуть призвати. 4 березня з'явився у військкомат і запитав про вакантні посади на військову службу. Дізнався, що є можливість служити у центрі розмінування військової частини. Того ж дня прибув у частину, пройшов співбесіду із заступником командира частини і приступив до служби.

Коли і за яких обставин відбули у першу ротацию?

– 22 квітня відбув на ротацию в ізюмському напрямку. Ізюм на ту пору вже перебував під окупацією. Ворог вів наступальні дії на населений пункт Барвінкове й активно його штурмував. Наша група складалася із п'яти чоловік.

Перші тижні працювали у складі двох невеликих груп у районі міста Барвінкове. У моїй групі, з метою роззосередження людей, до виконання завдань не завжди залучалися усі особи, оскільки завдання були різні, й не потрібно було до їх виконання залучати увесь склад. Встановлювали протитанкові міни, у напрямку руху ворога перекривали танкодоступні місця. Завдання виконували в районі населених пунктів Велика Комишуваха та Грошуваха.

Коли російська федерація підвищила наступальні дії на слов'янському напрямку, нашу групу військовим розпорядженням передислокували до 95-ї десантно-штурмової бригади, діяли в їхніх інтересах і працювали у їхньому складі. Виконували завдання з прикриття інженерними загородженнями можливих маршрутів висування військ російської федерації. Основним здобутком вважаю підрив декількох російських танків на наших інженерних загородженнях, які ми встановлювали разом із інженерно-саперним підрозділом 81-ї бригади і теробороною в районі села Богородичне біля річки Сіверський Донець. Мінне поле ставила наша група, а доопрацьовували військовослужбовці 81-ї бригади і тероборона. На ютуб-каналі можна побачити відео підриву цієї техніки. Гарне видовище! Це танків чотири-п'ять. Не можу сказати, що усі вони підірвалися саме на мінах, встановлених нами. Але наша участь у тому незаперечна. Усі заслуги, звісно, собі не приписую. За успішне керівництво і виконану роботу був нагороджений орденом «За мужність» II ступеня.

Крім усього, група працювала над встановленням протитанкових вибухових пристроїв у населених пунктах Богородичне та Долина. Виконували звичну роботу з мінування територій, щоб ворог не мав змоги просуватися у слов'янському напрямку.

Які емоції переживали, коли вперше потрапили під обстріл?

– Намагався зберігати максимальну тверезість своїх дій і думок, старався спокійно оцінювати ситуацію. Читав розповіді й інтерв'ю військовослужбовців, які під обстрілами виконували схожі завдання, дослуховувався до їхніх рекомендацій і порад й втілював засвоєне на власному досвіді. Під час обстрілів особливо прислухався до виходів і до польоту міни чи снаряду – якщо звук наростав, а потім спадав, знав, що можна бути спокійним, боєприпаси пролетять над тобою або десь збоку. Якщо ж звук постійно наростає, це вже зрозуміло, до тебе пристрілюються, треба терміново покидати це місце, бо цілком можливо, що тебе хтось «знімає». Було два-три випадки, коли чув над собою звук квадрокоптера, його гудіння. Перебував і під масованим обстрілом артилерійських систем залпового вогню по населеному пункту, який знаходився неподалік. Для усіх це був сигнал терміново покидати місце роботи, міни складали у лунку чи воронку і відходили на безпечну відстань. Поверталися і завершували невиконану роботу тільки тоді, коли обстріли припинялися.

Прямого вогневого контакту з ворогом не було?

– Якщо брати до уваги стрілецькі бої, то такого не було. Проте майже кожного разу, коли виїжджали на завдання, потрапляли під артилерійські обстріли. Особливо гаряче було на слов'янському напрямку. Там біля тебе постійно літали боєприпаси, ворог безперестанку гатив по сусідньому полю, яке знаходилося поруч. На барвінковому напрямку теж дуже часто потрапляли під ворожий вогонь. Там ми проживали в одному населеному пункті, а працювали в іншому. Снаряди долітали і туди, і туди.

Що особливо пам'ятне?

– Найбільш пам'ятне – це прибуття нашої групи на взаємодію до командира одного із батальйонів 81-ї аеромобільної бригади в Богородичному. На той час село було наше, але невдовзі туди зайшла рф і Збройні Сили змушені були покинути територію й перейти за річку Сіверський Донець. У селі йшов бій, ворожа артилерія працювала на паралельній вулиці від нас. Чув, як осколки літають прямо над головою, а прильоти були у такій безпосередній близькості, що навіть відчував вібрацію землі під ногами. Побігли звіти, укрилися в підвалі. Для життя то був дуже небезпечний момент.

Особливо запам'яталася подія, що трапилася у Слов'янську. На той час працювали з групою в інтересах 95-ї бригади і проживали на Слов'янському Курорті (район так називається в межах міста). Це курортна зона, санаторії навколо. В мирний час люди приїздили сюди лікуватися й оздоровлятися. Місцевість із дуже мальовничими краєвидами. Озера солоні, лікувальні. Збоку від санаторію знаходилися будівлі, які винаймали приїжджі, що прибували на відпочинок. У воєнний час один із таких будинків було надано для проживання військовим. Прибули туди вночі, а наступного ранку мали виїздити на виконання завдання. Біля Слов'янського Курорту є населений пункт Адамівка, по прямій десь кілометрів три-п'ять. Якраз тієї ночі по ньому був здійснений ворожий обстріл касетними боєприпасами. Пам'ятаю, прокинувся від звуку вибухів, підскочив до вікна, а там – величезна заграва, все палає, горить і світиться, як вдень. Здавалося, це дуже близько, на відстані руки. Перша думка була – ворог цілиться в наш район, у місце нашого проживання. А на ранок з'ясувалося (вночі чутність краща, звуків сторонніх менше) стріляли по Адамівці. А здавалося, ніби на сусідній вулиці прилітає.

Про побут розкажіть.

– Не можу сказати, що умови проживання були погані. Всього вистачало для нормального існування в бойових умовах. Мали місце для нормального відпочинку і для приготування їжі. Основний наш табір розташовувався по прямій за 70 кілометрів від Ізюма. Юрій, місцевий фермер, надав для користування свою територію, на якій розміщував сільськогосподарську техніку. Він займався садівництвом, мав адміністративний будинок, в якому ми й проживали. Приміщення було обладнана кухнею, кімнати мебльовані. Крім нас, тут проживали ще дві групи, – одна із військової частини 91-го інженерного полку з Охтирки, а інша – із військової частини зенітно-ракетних військ, що знаходилася неподалік Новомосковська. Так ми й проживали у складі трьох груп. Це був невеличкий зведений загін. Їжу готували самі. Коли групи виїжджали на завдання, залишали одного-двох військовослужбовців на місці й залучали їх до приготування їжі. Поверталися голодні і втомлені, але завжди мали змогу з'їсти гарячу страву. Був душ, могли митися, коли тільки виникала така потреба. Із пранням допомагали сусіди, які проживали поруч. Ми залишали їм в пакетах свій брудний одяг, пральний порошок, а вони його прали і віддавали вже чистий. Люди йшли нам назустріч в усьому, і ми їм допомагали чим могли.

Цивільне населення – цілком адекватні люди. Ніяких проблем з ними не виникало ніколи. Це вам не Донецька і не Луганська області, де значна частина людей проросійськи налаштовані. Більшість тут розмовляє або суржиком, або українською мовою. Жодного із проросійськими думками не зустрів там.

Коли ще служив у попередній військовій частині, то натрапляв на різні випадки нетерпимості до України. Старше населення у населених пунктах Щастя, Новолуганське дуже категоричне, із проросійськими настроями. Перетиналися з ними переважно у магазинах. Ніхто із військових їх ніколи не чіпав. Скажімо, стоїть військова машина, а поруч проходить літня людина і каже: «Мы ждем россию, скоро вас всех выгонят, убирайтесь отсюда».

Не так часто це було, оскільки ми з місцевими майже не контактували, але такі випадки траплялися. З поваги до їхнього віку не дозволяли собі відповідати так, як вони того заслуговують. От у Слов'янську були дуже засмучені, що руский мір покинув їх у 2014 р., жалкували, озлоблені були на українських військових. Ніхто їх не провокував, самі нарівалися на конфлікт.

Пізніше перемістилися з Миколаївки у Святогірськ. Це курортне містечко. Неподалік від нього знаходилася Свято-Успенська Святогірська лавра. Височіла вона на крейдяному правому березі Сіверського Донця (так звані Святі Гори). Як розповідали місцеві, у 2014 році там переховувалися кубанські козаки. На базі санаторію військовим було надано приміщення. Там знаходився наш десантний батальйон. Після повномасштабного вторгнення, коли на короткий проміжок часу російська федерація зайняла цей населений пункт, ворог вів масовані артилерійські обстріли лаври, бо знав, що за нею знаходяться наші підрозділи, які перешкождали їм форсувати річку. Лавра потрапляла під жорсткі обстріли. За нею на схилі знаходився давній дерев'яний скит Всіх Святих, пам'ятка архітектури XVI–XVII ст. Коли я там був, росіяни якраз його обстрілювали, було влучання і він горів. Проїжджав повз й бачив цю пожежу. Дуже шкода, що ця відома історична пам'ятка знищена, туди екскурсії у мирний час водили.

Церкву у Богородичному ворог зруйнував. По ній теж пряме влучання було, бачив, як обстрілювали її росіяни. Одні руїни залишили від святині «визволителі». Росіяни розуміли, що це міг бути пункт, де б укривалися українські військові. Хоча на той час там перебували тільки монахи і цивільні люди. Наші військові знаходилися в інших місцях.

Сьогодні часто можна почути, що місцеві священники здавали ворогу військові позиції. У моїй практиці такого не зустрічалося. Навпаки було. Священник зі Слов'янська виїжджав

із міста, оскільки воно було під ризиком оточення, то віддав свій будинок у користування військовослужбовцям з 95-ї бригади, залишив їм все своє майно у користування. Я не знаю, якої він конфесії, московський піп чи наш, а вчинив, як український патріот.

Які стосунки зберігали із довіреним Вам особовим складом?

– На завдання в основному виїжджали вночі, щоб під ранок прибути на місце призначення. На світанку, зазвичай, трохи менше обстрілів, тому можна було спокійніше і якісніше виконувати роботу. Постійно тримав тісні контакти із особовим складом. Намагався звечора на наступний день максимально зрозуміло довести кожному військовослужбовцю його завдання. Пояснював, які задачі треба виконувати, відкривав карту на телефоні, уточнював куди прибуваємо, де знаходиться противник, як діяти в разі непередбачуваних обставин. Скажу вам, деякі військовослужбовці або взагалі не мали бойового досвіду, або прийшли в армію у той час, коли на фронті затишшя було. Вони ніколи не чули артилерійського обстрілу чи прильоту. Для них це була стресова ситуація. Я старався чітко давати команди, зберігати зоровий контакт, підбадьорював, щоб людина відчувала підтримку, щоб знала, – вона не сама, кимось керується і хтось за неї відповідає. Я особисто виконував завдання разом з усіма, ніколи нікого нікуди окремо не відправляв і ніколи не спостерігав збоку. Хлопці завжди відчували мою підтримку. Завдання виконували якісно, в повному обсязі, на взаємопідтримці і взаємовиручці один одного. Після виконання завдань приїжджали на базу, відпочивали. У неформальній обстановці за кавою чи чаєм старався обговорити кожную ситуацію, за потреби провести розбір польотів, висловлював свої побажання і рекомендації.

Чи траплялися кумедні ситуації?

– Траплялися. Виконували завдання в районі Слов'янська. Місто славалося фарфоровим заводом, на якому виготовляли

керамічний посуд. Якось, повертаючись із завдання, на трасі натрапили на невеликий базарчик сувенірів із цього заводу. По цій дорозі противник вів масований артилерійський обстріл. Люди, які торгували на базарі, все позалишали і виїхали. Власники тих скарбів нам, військовослужбовцям, казали: все що там є, можна взяти на згадку, воно все одно знищиться, краще забрати додому. Хлопці брали якісь кружки, магніти. Ми ж жили на території ферми, а вона була сіра й незатишна. Щоб одомашнити обстановку, декілька разів, коли проїжджали повз, брали великі статуетки тварин. Взяв фігури дикого кабана, лисиці. Прийняли з хлопцями дизайнерські рішення, провели ландшафтний дизайн, довели собачок, котиків, їжачків. Облаштували територію і стало трохи веселіше й приємніше для ока.

Товаришував із військовослужбовцем з іншої частини, проживали з ним в одній кімнаті. Він добре володів англійською, не раз перебував у військових місіях в Африці. То я з ним трохи підучував англійську. Намагався максимально спілкуватися іноземною мовою, обмінювалися словниковим запасом. Я стіну обклеїв папером і записував слова, які не знав, завчав їх, а він потім перевіряв мої знання. Так намагалися відволіктися від суворості військової обстановки. Коли не ставилися бойові завдання, шукали заняття за інтересами. У Садовому був ставок, хлопці інколи ходили рибалити. Хотілося відчути себе цивільною людиною, морально відпочити від щоденних напружень.

Фермер, у якого проживали, коли побачив наш ландшафтний дизайн, статуетки розкладені, каже, що хотів би забрати їх на інший об'єкт, щоб і там змінити обстановку. А нам що, беріть, звичайно. У подарунок обіцяє свиню для нас зарізати. В жарт йому відповідаю: ріжте. Коли це після обіду він приїздить бусом, привозить свинячу тушку. Хлопці в шоці були. Посмажили разом м'ясо, дуже тепло поспілкувалися. Жодного разу в нас із місцевими не було конфліктних ситуацій, все трималося на допомозі і взаємовиручці. Українці – вони ж неймовірні!

РОМАН, 28 років

Нагороджений медаллю «За військову службу Україні»

**Що спонукало Вас стати військовим?
Як формувався військовий шлях?**

– З початком воєнних дій на сході України прийшло усвідомлення захищати батьківщину, родину, найдорожчих мені людей. Звідси виникло бажання обрати професію військового. За власним бажанням був призваний на військову службу за контрактом у Центр розмінування. Десять місяців проходив службу тут. Сапер. Товариш мав інформацію про вакансії на навчання в Національній академії сухопутних військ ім. гетьмана Петра Сагайдачного у Львові, запитав, чи маю я бажання здобувати військову освіту. Я не заперечував і невдовзі став курсантом цього навчального закладу, упродовж 2016-1020 років навчався у сухопутці. Після закінчення навчання виконував обов'язки командира взводу понтонно-мостової роти у Білгород-Дністровському понтонно-мостовому полку, в якому прослужив рік (2020-2021 рр.). Там сформувався як військовий, набув значного досвіду. Прослужив рік і перевівся у Центр розмінування, з якого і розпочиналася моя військова служба.

З яких джерел дізнався, що розпочалася повномасштабна війна?

– Нічого не віщувало біди. Спав. О шостій чи сьомій годині ранку подзвонила мама. Здалеку запитує:

– Рома, що в тебе?

– Нічого, – кажу, – все добре.

– Війна почалася... усі канали гримлять...

І тільки з мамою поговорив, як подзвонили з підрозділу. Кіпіш почався. Поступило розпорядження негайно з'явитися у частину. У мене все вже було зібране, готувався плановий виїзд на ротацію, взяв речі з собою і поїхав у свою частину. О восьмій годині ранку увесь підрозділ Центру розмінування відбув на виконання завдань в київському напрямку.

Розкажіть, як добиралися, про що говорили в дорозі?

– Їхали й мовчали, кожен думав про своє, десь-не-десь перекидалися словом. По проміжку дороги з Хмельницького до Києва не було змоги проїхати – уся траса забита пасажирським транспортом. З київської сторони в чотири ряди машини рухалися, навіть зустрічною смугою їхали. Люди втікали... від війни. Нам назустріч тягнувся широченний потік машин, здавалося, що тільки ми одні їхали в напрямку столиці. Все було забито транспортом. Машини рухалися навпроти нас, на полі, на заправках стояли, на сусідню смугу заїжджали.

Їхали довго, у Київ прибули в ніч. Ні душі не було навколо, місто ніби вимерло, вулиці порожні, світла у вікнах не було. Враження від побаченого були гнітючі.

А куди рухалися далі?

– Їхали через центр Києва у Бровари. Там дислокувалася підрозділ групи інженерного забезпечення окремої механізованої бригади, а наш прибував у його підпорядкування. У Броварах

заблудилися, заїхали в якийсь ліс, стояли, напевно, хвилин двадцять, потім розвернулися і поїхали назад. Знайшли бригаду, вони стояли на якомусь закинутому заводі у Броварах, заїхали, розмістилися, як-не-як переночували. Спали в машинах, машини стояли в ангарах. Холодно, дощ, сніг мете. Яюсь перебули ту ніч. На наступний день поступила команда: виїжджаємо. Поїхали у Вишгород, в район Київського моря. Проминули Київське море, проїхали ще кілометра зо два. Командування поставило завдання підірвати міст, який йшов прямою дорогою на Київ. Ворог був ще далеко. Але існувала постійна небезпека його наближення. Нам в рацію кричать: «Давай, бігом давай, підривайте, бо через 5 хвилин рускі танки сюди під'їдуть». Два рази робили спроби підірвати, поверталися, не змогли підірвати. То машинка неробоча була, то ще щось... Пощастило знайти пацана із бригади на машині, дроти під'єднали до акумулятора його «Лади» і тільки так підірвали міст. Від'їхали, почекали командира. Він підривав, залишився сам і повертався з місця підриву. Чую, наші хлопці кричать: літак, а може, дрон (вже не пам'ятаю). Ми всі, як мурахи, почали тікати від машини, розбіглися хто куди. Але нічого, на щастя, до нас не долетіло, зібралися і поїхали на базу.

Великий був той міст, залізобетонний, 50 метрів довжиною і 20 шириною. Рускі до нього так і не дійшли. Підірваний міст мав би стримати ворога на підступах до столиці, але москалі під натиском ЗСУ пішли іншим шляхом, зі сторони Чорнобиля. За Десною вони задислокувалися. Але вхід до Києва вже був закритий їм.

Чи траплялися моменти, коли було страшно?

– На війні страшно завжди, бо невідомо, що з тобою, з побратимами може статися у будь-яку хвилину. Але до всього звикаєш. Ти починаєш жити у розміреному ритмі, якісно виконуєш свою роботу і про погане не думаєш. Реально страшно було тоді, коли побратим мій загинув. Борис Орїх. На моїх очах. Все відбулося в один момент. Осколок влучив Борі в артерію, він загинув

миттєво. З місця ураження витягував його із сержантом з 72-ї бригади. Медик з тероборони оглянув його і констатував смерть. Супроводжував тіло покійного у 8-му київську лікарню, передав медпрацівникам і тільки тоді зрозумів, що сталося. Вже «накрило» мене. Сльози самі пішли з очей. Хлопці тяжко сприйняли новину про смерть Бориса. Всі його дуже шанували. Він був висококласний сапер і людина дуже порядна. Зі мною в групі був Руслан, його друг найближчий, то він найважче переніс цю смерть, тяжко приходив до тями, плакав. Усі ми переживали тяжкий біль від втрати нашого побратима. Я вперше зіткнувся зі смертю на власні очі. Досі в пам'яті та трагічна подія.

Ворожі обстріли як сприймалися?

– Коли потрапив під перші ворожі обстріли біля Лютіжа, не надав тому особливого значення, зразу і не зрозумів, що відбувається насправді. Саме встановлювали вибухонебезпечні предмети, і тут мінометні обстріли почалися. Страху, паніки не було. Ще не усвідомлював, яка небезпека чатує, що тобі може бути. Згодом за сигналом вже ховався, шукав якесь заглиблення в землі. А коли все стихало, йшли далі ставити міни. Ставиш, чуєш: знову починає гудіти – все, треба у кущі бігти. Кінчилося, перегуділо, йшли далі до роботи. Нічого особливого в тому не було. Це звична робота сапера.

Проживали в санаторії у лісі, а в Чорнобильській зоні знищували мости. В Чорнобилі були з хлопцями. Цікаво там, якби не було так сумно. Місто-привид, що завмерло навіки. У Прип'яті теж життя зупинилося, місто зруйноване часом, позаростали дороги різнотрав'ям, деревами. Дикі звірі завелися. На власні очі бачили, як косулі по дорозі бігали. Все тут нагадує про велику трагедію.

Чи доводилося бачити місця, які кацапи залишали, відступаючи?

– Слідів злочинів росіян не бачив, лише багато чув про це. Ми працювали у місцях, віддалених від масового проживання людей. Повз Рудий ліс проїжджали, знали, що вони там орудували. Окопи їхні здалеку виднілися. Москалі тримали оборону, нарили траншеї, але під тиском ЗСУ змушені були покинути цю територію і відступити. Радіація понад норму в Рудому лісі, вони своє там взяли. Слідів їхнього перебування не побачив.

Із Прип'яті виїжджали до сіл, що на білоруському кордоні. Ставилися завдання підризу мостів, які підлягали знищенню. Кацапи вже відступили, пройшло, мабуть, до місяця часу з тих пір. Якесь полегшення на душі було, що з однієї дуже важливої лінії фронту їх вибили. Дали їм добряче проср...тися. Але поки їх не виб'ємо з усіх наших територій, полегшення не буде ніякого.

З місцевими доводилося спілкуватися?

– Так, доводилося. Коли проживали в Іванкові, не доїжджаючи до Чорнобиля, то мали більш-менш людські умови для проживання. Вже мешкали в будинку, у якому були кухня, ліжка, стіл, помитися було де. Сусіди допомагали усім чим могли, варили військовим їжу, прали речі. Пройшов вже місяць часу, як покинули Вишгород. Не мився, мабуть, тижнів зо два, коли там був, лише серветками протирався. Берці увесь цей час не скидав. Жили у якомусь науково-дослідному інституті, на столах спали, умови ніякі. І так два тижні. Потім нас у Бровари на птахофабрику перевели. Про умови не варто і говорити, головне, що був дах, каремат і спальник – а все решта не головне.

В Іванкові жили біля річки в будинку лісника. Дід з бабкою – сусіди наші. Нормально спілкувалися з ними, вони нам їсти варили. А через город до жінки ходили, в неї можна було помитися і попрати одяг. Якраз Паску застали. Дід з бабкою на

свята запрошували. Розкішний стіл накрили, від душі пригощали. Добряче тоді в них посиділи. Ковбаси, паска, смажене м'ясо – усього вволю наготували. Розказували вони, що в селі колаборанти були, які здавали москалям атошників. Руські приходили до голови сільради, погрожували і вимагали, щоб подала списки з прізвищами чоловіків, які служили чи сьогодні служать в ЗСУ. Вона перша їй здавала, водила і показувала, хто де живе. На щастя, нікого не застали – хлопці воювали. Кацапи по хатах лазили і мародерили.

Чи виїздили після Києва на інші ротації?

– Влітку поїхали у місто Покровськ Донецької області. Виїздили на завдання у різні населені пункти. Наші завдання полягали у мінуванні й розмінуванні територій. Проживали у селі Новотроїцькому. Дуже досвідчені офіцери – командири загону і командири груп їздили у ту ротацію. Гарний підібрався колектив. Ротація пройшла спокійно. Тільки під кінець хлопці виїжджали у Лисичанськ, підривали мости біля Бахмута. Прилетіло С-300 в машину з боєприпасами у Костянтинівці, порозкидало снаряди. Я виїжджав на їх знищення. У цій ротації я працював і на Запоріжжі, розраховували мости для знищення. Хлопці виїжджали на завдання під Бахмутом. Коли мінували, по них вогонь був зі стрілецької зброї, потрапили у перестрілку. Руські стріляли по них, вони відходили і змушені були відстрілюватися.

Які емоції переживав під час свого першого бойового досвіду?

– Я така людина, що не беру усе близько до серця. А якщо й беру, то на пару годин і довго не тримаю в собі. Буде що буде. З початком війни, коли їхав на ротацію в Київ, про страх і не думав. Голову займав іншими думками: коли приїдемо, що будемо робити; я завжди обмірковую ситуацію, яка складається саме на

цей момент. Холодним розумом сприймаю будь-яку ситуацію. Є робота і її треба буде виконати, а щоб виконати якісно, необхідно обміркувати, як це робити.

В Херсоні був якраз у той час, коли місто тільки звільнили. Бачив розбиті села, знищені підчисту. У жодній з областей, де був, такого звірства, як тут, не бачив. Сіл вже нема. Проїжджаєш повз, бачиш руські позиції, все розбито, купа снарядів, враження дуже пригнічені. У перші дні звільнення місцеві не зустрічалися, пройшло трохи часу, і вони почали повертатися. Бачив, з коровами на випас люди ходили. Там, де була війна, починало потроху жевріти життя. Де-не-де траплялися хатки, що більш-менш вціліли, ще можна було жити у них, але таких, живих, що повністю збереглися, не було.

У Херсоні наші завдання полягали у розмінюванні території та пошуку вибухонебезпечних предметів. Натрапляли на протипіхотні міни на розтяжках, досить їх було, знищували ті «подарунки». Пробыли там два місяці. Проживали у Миколаєві, а на завдання їздили у Херсонську і Миколаївську області, які були щойно звільнені від окупації.

Поступило завдання перевірити будівлю в центрі Херсона, де проживали феєсбешники. Коли працювали на тому об'єкті, підбігали до нас люди, діти з прапорами, дякували за визволення, просили розписатися на прапорі. Народ стояв на площі, вільний! Купа народу, всі раділи звільненню від окупації. Днів чотири так було, ейфорія – словами не передати, а потім почалися прильоти по центру, люди перестали виходити на площу. Відступивши, москалі кожен день бомбили Херсон і область. Люди звикли, водночас нервувалися: чому нічого не робиться, чому стріляють, чому прилітає. Але ніхто з них росії вже не хотів. Усі казали про москалів дуже негарні слова.

Розказували хлопці, коли виїжджали на завдання, стояли біля Камазу, на когось чекали і про щось говорили. Якраз мимо проходила якась бабка, підійшла до них і запитала, коли автобус буде відправлятися на росію. Уявіть, бабка на росію захотіла, треба було відправити її, щоб ніколи й не поверталася звідти. Більше ніхто за росію в Херсоні ніколи нічого не говорив, принаймні я не чув від місцевих таких висловлювань.

А в Миколаєві як було?

– Тяжко постраждала інфраструктура у Миколаївській області. Миколаїв добре побитий. Хаотично місто потрапляє під ракетні обстріли. За нашого проживання там два рази ракети прилітали, перший раз дві, другий раз чотири, упали недалеко від нас. Місто потерпає від постійних прильотів.

Ближче до Кривого Рогу є дорога, якою з Миколаєва їздили з хлопцями на завдання. Якраз попри цю дорогу йшла лінія оборони, кілометрів зо п'ять. Видовище жахливе бачили: бліндажі, техніка ворожа, все скошено, техніка спалена, купа мін, гранат. Коли наші йшли в контрнаступ, то заходили на ворожі позиції. З однієї сторони руських сухпайки старі розкидані, а з іншої – наших, більш новіші обгортки валялися. Емоцій ніяких, просто вже звик до таких «краєвидів».

Родина як сприймала Вашу відсутність, не хвилювалася?

– Рідні дуже хвилювалися. Але нічого не зробиш, таке життя. Переживають, часто відволікають від роботи дзвінками. Намагався кожен день спілкуватися з рідними. Спочатку не дуже це вдавалося, зранку встаєш о третій-четвертій, до вечора в дуже напруженій роботі, ввечері на розмови сил вже не вистачає. За таких обставин письмовим повідомленням намагався сповістити рідним про свої справи.

Чи варто недооцінювати ворога?

– Недооцінювати ворога не можна. Ворог непередбачуваний і підступний, постійно вчиться на своїх і чужих помилках. Росіяни переважають людським ресурсом і технікою й здатні на будь-які підступні кроки. У Херсоні доводилося бачити результати примітивної роботи противника. Але це, мабуть, поодинокий випадок. Якби простих мужиків з базару позбирали і дали завдання позакладати міни, то приблизно саме так виглядала би робота кацапських саперів. Вони просто понакидали боєприпаси скрізь, де тільки могли. Міни валялися на херсонських вулицях, біля будинків. Я пройшовся, зішкріб ті міни, не докладаючи особливих зусиль, і пішов далі. А є і нормально заміновано. Вони здебільшого касетами і артилерією рівняли із землею все живе. Нелюди.

ВОЛОДИМИР, 31 рік

Як розпочався твій шлях військового?

– 29 березня 2016 року вперше підписав контракт із ЗСУ. Сам виявив бажання служити. Військового досвіду досі не мав, строкову службу не служив. Мій батько капітан, військовий. Він категорично не хотів, щоби я йшов його шляхом, переживав за мене. А мій військовий шлях розпочався у Центрі розмінування, де я заступив на посаду сапера, сьогодні перебуваю на посаді старшого сапера.

Коли вперше поїхав у зону проведення бойових дій, твій перший бойовий досвід?

– Це було 19 грудня 2016 року. Донецька область, м. Краматорськ. Перш ніж їхати на схід, у Центрі пройшов належну бойову підготовку. Мене тут навчили саперної справи, мав ґрунтовні теоретичні знання. Хлопці, котрі вже їздили на ротациї, розповідали різні ситуації із практичного досвіду, які я брав до уваги. Я багато про що чув, і мені це пригодилося, набагато легше було під час виконання бойових завдань.

Після 2016 року до повномасштабного вторгнення перебував у чотирьох ротациях (усі в Краматорську). 29 березня 2019 року

закінчився контракт, і я звільнився, працював на цивільній роботі у фірмі «Dancharsted» в селі Нагоряни. 24 лютого 2022 року з початком повномасштабної війни був мобілізований.

Де тебе застала війна, за яких обставин ти дізнався про повномасштабне вторгнення?

– Я ще спав, вранці дід подзвонив, він живе у селі Чимбарівка на Дунаєвеччині. Вони з бабусяю дуже рано прокидаються і вже почули про страшну новину з телебачення. Каже мені дід, що війна почалася. А я нічого не знаю. Новина застала мене зненацька. Я почав швидко збиратися на роботу, а всі мої думки – про війну. Домовляюся із товаришем Ромою про зустріч, йдемо у військкомат (разом до цього служили з ним), оформляємо справи і разом на службу повертаємося. У Центрі розмінування приступили до виконання завдань.

Коли ти після другої мобілізації поїхав у зону ведення бойових дій?

– З початком війни побував у двох ротаціях. У першій з квітня по липень в Запорізькій області, в населеному пункті Гуляйполе та селищі Райполе Дніпропетровської області. На цю ротацію поїхав через півтора місяці після того, як поновив службу в Центрі розмінування. Мені подобалося працювати із командиром нашого загону, хлопці його поважали. Він до всіх добре ставився, сам зібрав групу в ротацію і був задоволений, що виконує завдання з порядними і відповідальними людьми. Мене запросив їхати разом з ним, що було визнанням моєї професійності.

Тяжко згадувати, а ще важче говорити, сам собі не хочу нагадувати про його втрату. Перебували на виконанні завдання, розмінювали територію у Запорізькій області. Все йшло добре і не віщувало біди. Не пам'ятаю, як це село називалося. Воно недалеко від Гуляйполя. Приступили до виконання – тут обстріл почався... Не хочу далі про це говорити... Дуже боляче. Нічого

не змогли зробити і втратили товариша... Не можу говорити... Я хочу вірити, дуже сподіваюся, що він живий. З тих пір вже з другої ротації приїхав, таки вірю і надіюся, що він живий... Найкращий командир, хороший товариш, добрий, порядний, завжди добивався справедливості, дбав про побратимів. Так про нього відгукувалися усі хлопці у нашій групі.

Які завдання виконував під час другої ротації?

– Після ротації у Запорізькій області повернувся на місце постійної дислокації, пробув тут два з половиною місяці і в другу ротацію поїхав вже зі своїм загonom під керівництвом іншого командира загону. Друга ротація у Харківській області тривала з жовтня по грудень. Неподалік Куп'янська під артилерійським обстрілом проробляли для артилерії проходи в інженерних загородженнях ворога, а також встановлювали групи мін для ускладнення маневру противника.

Спочатку приїхали в Новотроїцьке Донецької області, з Новотроїцького передислокувалися в Куп'янськ Харківської області, потім із Куп'янська – у Краматорськ, з Краматорська – в Бахмут. У Бахмуті дислокувалися, звідти виїздили на завдання в Опитне і паралельно виконували завдання в Бахмуті. Після того, як був тяжко поранений Стас, ми переїхали назад в Краматорськ.

Ми виконували завдання в Опитному, неподалік Бахмута. Виїхали на завдання, встановили в керованому режимі МОН-90. Робота виконувалася в умовах інтенсивного артобстрілу. Стаса з нами у цей день не було. Виконали свою роботу, все пройшло добре, а на другий день мали її продовжувати. 9 грудня треба було встановити МЗП, щоб ворожа техніка і особовий склад не змогли просуватися далі. Виїхали в 5.30 з Краматорська двома машинами. Потім у Бахмуті дві години чекали комбата, який мав пояснити ситуацію щодо виконання завдань. Дочекалися, комбат поставив задачі. Як і в попередній день, потрібно було встановити п'ять МЗП – розставити сітки, в яких ворог і техніка заплутуються і не мають змоги просуватися далі. Приїхали в Опитне, все

нормально, так як і вчора, поставили машини в гараж. І... тут почався конкретний обстріл. Група перша проскочила. Вони вийшли, а ми ще трохи почекали, бо сильний обстріл почався. Наш провідник питає, чи підемо. Затишшя трохи настало, йдемо... Ми вийшли, Стас був замикаючий. Не знаю, як нас не зачепило..., а тільки його черкануло. Вийшли – знову почався обстріл. Тільки ж півтора метра від гаражів пройшли. Нас врятувало тільки те, що йшли один за одним, тримали відстань. Перший вийшов, за ним другий, третій, четвертий, п'ятий. Стас теж вийшов, півтора, два метра пройшов і тільки – гуп... Ми нічого не чули, ні свисту, як завжди, а це просто БУХ... ми усі пригнулися... Повертаю голову – тільки пилюку бачу. Обертаюся до хлопців – до Ігоря, до Стаса – як вони? Обернувся – бачу, Стас лежить, починає ногу тягнути і мовби ховається. Він не кричав, тільки згодом сказав, що «трюхсотий», ми почули тільки «трюхсотий» – і все. Ігор підбіг, доки джгут діставав, я вже свій дістав. Ігор забрав у нього зброю зразу ж, а Юра підбіг, і ми вдвох почали надавати першу допомогу, джгутом перемотали. Ігор вже був біля машини, готувався їхати. Ми Стаса попід пахи взяли, підводимо до машини, і тут знову вибух, як бабахнуло – знову приліт. Тільки виїхали – і знову. По машині вдарило, добре, що збоку. А потім я нічого вже не чув. В голові закрутилося. Контузія. Думав одне: що і як далі робити?! Добре, що машина не зупинилася, Ігор на газ і вперед – шукати госпіталь. Ми запитували хлопців по дорозі, де може бути госпіталь, а ніхто не знав. І випадково в арці, вже у Бахмуті, знайшли «швидку» допомогу. Ігор зупинився, я вибіг, кричу їм: «трюхсотий». Тут підбігли хлопці, занесли Стаса.

Як з'ясувалося пізніше, то було осколкове поранення в артерію лівого стегна. Юра поїхав далі зі Стасом, оскільки я не міг супроводжувати його через контузію, нічого не чув. Звіди мене відправили у Хмельницький обласний госпіталь ветеранів війни, де я проходив інтенсивний курс лікування.

Як почувався зараз?

– І досі почувуюся зле. Голова крутиться і постійно болить. Коли йду по вулиці, генератори працюють, а мені від того шуму робиться недобре. Сплю погано. МРТ зробив, лікар дає направлення у військовий госпіталь. Треба підлікуватися. Дві важкі ротації таки даються знаки.

Який епізод військової служби запам'ятався найбільше?

З хорошого – це повсякденні життєві моменти, коли вдавалося успішно виконати завдання і щасливо повернутися на базу дислокації. Верталися із відчуттям добре виконаної справи: обговорювали робочі ситуації, ділилися враженнями, досвідом. Планували наступний день, визначали, хто що робить. Особливо на успіхи та помилки звертали увагу. Скажу відверто, наші стосунки між побратимами будувалися на взаємовиручці, одні одним підказували, допомагали і повсякчас підтримували. Вільного часу тоді практично не було. Подеколи могли обговорювати футбольні матчі, могли футбол подивитися, але то було не часто. Переважно все зводилося до роботи.

Виконували різні завдання: розмінювали території, для арти готували посадку. Місця посадки руських мали ретельно перевіряти і обдивлятися. Артилеристи не хотіли йти без нас на завдання, боялися підривів. Під час обох ротацій виконували здебільшого денні завдання, нічних було лише кілька.

Чи доводилося спілкуватися з цивільним населенням?

– Спілкувалися мало, що в Куп'янську, що в Бахмуті. У визволеному Куп'янську переживали неймовірне піднесення. Підходили до нас місцеві, дякували, запитували, хто ми, якої допомоги потребуємо, раділи, що ми приїхали, були втішені, що вже вийшли з окупації. Жінка одна підбігла, принесла груші і яблука, щедро пригощала нас. Чоловік її підійшов,

обняли нас, дякували, що ми відбили їхнє місто від ворога. У Бахмуті люди живуть дуже тяжко, бідують, а віддавали нам останнє. Пропонували їжу, яблука, груші, запрошували додому супу гарячого поїсти. Ділилися усім, що мали. Ми у відповідь пропонували свої харчі, хотіли віддячити людям. Відчували дуже добре ставлення місцевих до нас саме на донецькому напрямку.

Коли було нестерпно важко?

– Нестерпно важко тоді, коли товариші на війні гинуть. Коли не стало одного товариша, другого товариша... З нашого центру розмінування загинули Ростик Остафійчук, Боря Оріх. Про Боря я тут, у частині дізнався. А з Ростиком три роки прослужив. Коли він загинув, я був на ротації у Запорізькій області. Не міг ніяк прийти до пам'яті. Мені було психологічно дуже тяжко сприйняти його втрату. З ним до мобілізації прослужив в одному загоні усі три ротації, а вже у крайню він поїхав в Афганістан. У ті дні мені ні з ким не хотілося говорити, каву без кінця пив, сигарети викурював пачками. Так було декілька днів, доки не поїхав на виконання якоїсь задачі.

З болем згадую поранення Стаса. Довго мучився з цими думками, коли приїхав з ротації. Не виходить з думки його поранення і до сьогодні: що я неправильно зробив тоді? Переживав дуже тяжко за нього. За себе так не переживав, як за нього. Хлопці заспокоювали мене: все ти правильно тоді зробив, нема твоєї вини аніскільки. Зараз зі Стасом спілкуюся часто, їздзвонюємося, по відео розмовляємо. Слава Богу, що він живий.

Яким був ваш побут, чим і де харчувалися?

– По-всякому було. Як де, по-різному. Було, спали і в погребі, було в Хаммері (п'ять чоловік в одній машині), і в хаті, і в курятнику. Де було місце, там і спали. В Куп'янську волонтери підшукали нам хату, то там вже більш-менш нормально було. Хлопці

підрихтували її, можна вже було помитися. Світла не було певний час, то хлопці підключили генератор. Нормально було.

На Запоріжжі – важче з побутом. Найкраще було у запорізькому аеропорту. Тільки існувала небезпека: щось могло прилетіти туди у будь-який момент. Але там у нас на другому поверсі кімнати були, в них ми жили по два-три чоловіки, можна було помитися, приготувати їжу, відпочити. Складніше було, коли виїжджали звідти на завдання, бо залишалися при виконанні на два і на три дні.

У Дніпропетровській області, в Райполі, зупинялися для виконання завдань на два тижні. Жіночки готували для нас їжу, накривали столи. Волонтери підвозили їм продукти, і вони готували спеціально для військових. Бенкетували ми там. Спали в школі на карематах у спальниках. Зате як годували! Коли їхали на завдання, то жінки споряджали нам з собою харчі: ковбаси, м'яса, сири, огірки, помідори. Коли ми на обід встигали, то вже чекали нас перші страви, – борщі, супи і всяка інша добра їжа. А вже коли звідти поїхали, все стало набагато гірше... Ми вже не мали змоги під'їхати до аеропорту, щоб переночувати, важче стало з харчуванням. Далеко там до магазинів було, все навколо розстріляно. Харчувалися консервами, через постійні прильоти жили у погребках. Але виживали, навіть не хворіли. А ще як наші пішли в наступ – стало весело!..

Слава Богу, всі живі залишилися.

СЕРГІЙ, 29 років

Нагороджений медаллю «За військову службу Україні»

Перший бойовий досвід, звісно, пам'ятаю. Вперше я поїхав із загonom на схід у Краматорськ у 2020 році. Це було влітку. Робота полягала в інспекції протитанкових мінних полів: перевіряли підрильники на цілісність, замінювали непридатні міни на нові, роботи вистачало. Це все було до повномасштабної війни, тоді це називалося ООС. Там пробули 4 місяці, виконували завдання відповідно до бойових розпоряджень. І прибули перед Новим роком у грудні в частину.

Перше пам'ятне – це Бахмут 2020 року. Ми виїжджали відділенням на інспектування мінних полів. Там вже відчувався реальний подих війни. На тій території бачив зруйновані будівлі, воронки від снарядів на трасі. Там і працювали.

Вразило те, що там все не так, як у нас. Незрозуміло, що це – міста чи села. Таке враження, що час там зупинився ще 20 років тому. Бачив черги до магазину, коли ми проїжджали повз, не зупиняючись. Це для мене було незвично.

Повномасштабна війна застала мене в пункті постійної дислокації. Подзвонив командир, бо ж усіх військових одразу підняли по тривозі. Я прибув у підрозділ, було шикування. Ми мали їхати у Київ, але плани змінилися. Поїхав інший загін, а ми залишилися тут як резервний, а потім вже в квітні прийшла наша черга їхати в ротацию. Поїхали на схід 4 квітня і вже там працювали як сапери. Зупинилися у Новотроїцькому, виїздили на завдання. Моє відділення було прикомандироване до однієї з танкових бригад, і ми працювали у їхньому розпорядженні. Цей населений пункт називався Барвінкове, трохи нижче Ізюма, Харківська область. Село в окупації не було, воно залишалося нашим, українським. Але вже обстрілювалося, було дуже багато прильотів, вороги закидали його артилерією. Працювати було небезпечно. Одного разу і ми потрапили під обстріл.

Задачі мали різні: мінування місцевості, закладка фугасів, підготовка мостів, дамб до руйнування, заміна зруйнованих і пошкоджених мереж. Для того, щоб зробити закладки, кожного дня виїздили на завдання, працювали приблизно тиждень чи два. У Барвінковому пробули півтора місяця.

Якщо порівняти участь в ООС та повномасштабну війну, то це геть різне. У 2020 році, коли ми їздили з загоном, вибухів не чув за усі чотири місяці відрядження, окрім звуків знищення вибухонебезпечних предметів. Хоча теж у різні райони їздили і працювали. Тоді ще все відносно спокійно було – впроваджений режим тиші, заборонено було стріляти. Коли працювали вже під час повномасштабної війни, все по-іншому.

Не можна сказати, що ситуація була непередбачувана. Ми знали, куди їдемо, нам ставили задачу наперед, знали, яку роботу будемо виконувати. Просто існувала небезпека, що в будь-який момент може щось прилетіти, і дуже близько прилітало. Жертв у моєму відділенні, слава Богу, не було, але було руйнування інфраструктури. З нашого підрозділу поранили

одного військовослужбовця, він був у другій групі. Його одразу госпіталізували, поранення було складне, він тривалий час лікувався.

Із проживанням було декілька варіантів. Спочатку проживали з підрозділом, до якого нас прикомандирували, у школі в селі Дмитроколине. Потім прийняли рішення, що це небезпечно, школа – велике приміщення, здоровезний будинок. Звідти виїхали в населений пункт, який називався Олександрівка. Тутешній житель допоміг із житлом – надав нам для проживання будинок своїх батьків. Я його зовсім не знав, а потім здружилися, його Олег звати. Власне, мене вразила зустріч із цим чоловіком, який вперше нас бачив, але без вагань запропонував житло: ось живіть, будь ласка. Як і вразило те, що всі навколо згуртувалися і почали допомагати військовим.

Нам добре там жилося, гарні умови для проживання, був душ, що важливо. Можна вважати, що із житлом нам неабияк пощастило. Щоранку виїздили на завдання, ввечері поверталися, ночували і так щодня.

Можна було харчуватися у шкільній їдальні, але в ідеалі – готувати самим. Так ми і робили. Приїжджали після виконаних задач і лагодили вечерю. Умови для приготування їжі були нормальні. Готували на п'ятьох все, що хотіли. От картоплю, наприклад. У нас були усі необхідні продукти харчування.

Які настрої були у місцевого населення?

Нам говорили, що більшість не підтримують і не люблять Збройні Сили України. Чоловік, який допоміг із житлом в Олександрівці, родом із цього села (сам він був у теробороні), казав, що дуже багато людей налаштовані проти ЗСУ. І, уявіть, це під час повномасштабної війни! Село не зазнало окупації. Там,

де Барвінкове, теж вороги не дійшли, планувався їхній наступ, але завдяки мінуванню території просунутися їм не вдалось.

Більшість місцевих розмовляють російською, українську було чути де-не-де. Людей у селі залишилося дуже мало, більшість повийїжджали. Вийїхали із села переважно ті, хто підтримував Україну. А хто залишився – вичікували. Ми з ними не спілкувалися. В спину вони нам не кричали, недобрих побажань не чув. Однак, кажу, ми переважно спілкувалися із людиною, яка нам допомагала, – Олегом з Олександрівки. Цей чоловік найбільше запам'ятався, спілкуємося з ним і досі. З міркувань безпеки не називаю його прізвище. Він місцевий, років 43-45, сім'я (батьки, дружина, дитина) вийїхала. На той час він там сам залишився. А нещодавно з ним спілкувався і дізнався, що рідні вже повернулися. Вони вже всі разом – батьки і діти.

Які події запам'яталися?

Зовсім неподалік біда творилася, постійно, вдень і вночі було чути обстріли. Авіація наша працювала. Неспокійно було, прильоти, заграву видно, не було такого дня, щоб не прилітало. До Ізюму – кілометрів 47. Пам'ятаю, що від адміністративної будівлі в Олександрівці нічого не залишилося. Пригадую, ми працювали в одному з підрозділів Нацгвардії. Метрів за 10, де були їхні позиції, прилетіла ракета. Слава Богу, ніхто не постраждав, всі живі залишилися. Їм пощастило, правда, одного бійця таки контузило. Але в порівнянні з тим, що могло бути, то це нічого. От такі історії з війни... Іноді дивуєшся, як хлопці живими залишилися. А днів за два до цього прильоту ми на тій позиції встановлювали міни. Якби на той час там були, не знаю, що б із нами було.

З Харківщини ми повернулися у пункт постійної дислокації, пробули два місяці. Згодом поїхали в Київ. Це вже сталося після того, як російська армія покинула Київщину. Тоді в столиці

вже все спокійно було, там вже не було бойових дій. Пробыли у Київській області два місяці, працювали в Чорнобилі, Прип'яті, ближче до півночі, до кордону з Білоруссю. Чорнобиль – дуже специфічне місце, досі я думаю, що там взагалі люди не живуть, але, як побачив, переконався, таки живуть у Чорнобилі. У Прип'яті, правда, нікого немає.

Виконували задачі з мінування місцевості, роз'їздів, доріг, вели підготовку до руйнування мостів. Дислокувалися під Києвом, в населеному пункті Лютіж. Звідти кожного ранку їхали 3 години в один бік і 3 години назад, по 300 кілометрів туди і назад. Щодня були виїзди, працювали, виконували завдання...

Із місцевими практично не спілкувалися, бо працювали в полі. Виходили аж на кордон, де стояли стовпчики, які розмежовували Україну з Білоруссю. Там і працювали, мінували. Іноді траплялося, що доводилося пройтись з мінами зо п'ять кілометрів в один бік. Фізично важко носити міни в руках так далеко. Міна важить близько 10 кг, а несли в руках по дві-три одночасно. Це непросто, бо ж мали ще зброю і військове спорядження. А іноді щастило, і могли до місця виконання завдань під'їхати машиною.

Моніторили рівень радіації. Для цього кожен з нас мав накопичувачі, які після повернення здавали, а натомість отримували довідку із рівнем радіації. Перевищень норми не було.

Працювали у відомому Рудому лісі, де москалі копали. Бачили їхні позиції. На той час слідів їхніх злочинів вже не було, бо перед нами заходили військові. Але там не можна було довго перебувати. Ми вранці швиденько виконували роботу там, де радіація висока, і звідти відходили. Навколо покинуті села, все заросло лісом... Бачили багато диких тварин – лосів, косуль, оленів, лисиць, зайців, там їм нічого не загрожує.

Відчуття апокаліпсису, особливо в Прип'яті – все позаростало деревами, а навколо зруйновані дев'ятиповерхові будинки. А в селах дерева повиростали вище багатопверхівок.

Щодня ми проїжджали повз станцію. Там люди працюють, але з ними не спілкувалися. Все так, як і в нас: люди їздять на машинах, працюють як цивільні, але всі у спецформі. В'їзди і виїзди туди через пропуски на блокпостах, загалом блокпостів дорогою було багато. Але нас там уже всі знали, практично не зупиняли і не перевіряли.

Чи було страшно?

У народі не дарма кажуть, що лише дурень не боїться. Ну, звісно, було страшно під обстрілом. Але що поробиш, це війна, тут кожен повинен розуміти, що у нас є задача, яку треба виконати. Не тікаєш, але хвилювання є. За людей переймаєшся і за себе. Саме коли мінували міст, метрів за 500-700 були прильоти ворожої артилерії. Спочатку один снаряд впав, а потім трохи ближче від нас ще декілька, а потім вже далі від того місця, де встигли виконати роботу, вибухало. Подивились на це все і далі працюємо ще хуткіше, аби доробити роботу і поїхати звідти. Звикається до всього – і до війни, і до вибухів.

Але однозначно, ворога не можна недооцінювати. Росіяни підступні, засідки влаштовують. Треба із ними завжди бути уважними.

Виконавши роботу, поверталися до місця дислокації. Там і відпочивали. Милися, вечеряли, спілкувалися. Звечора планували наступний день, обговорювали, хто і що виконуватиме, скільки часу потрібно, які речі з собою брати. Були такі дні, що нічого не хотілося – помилися і лягали спати. Робочий день тривав по-різному, зазвичай виїжджали о восьмій, бувало й раніше, поверталися, коли вже темніло.

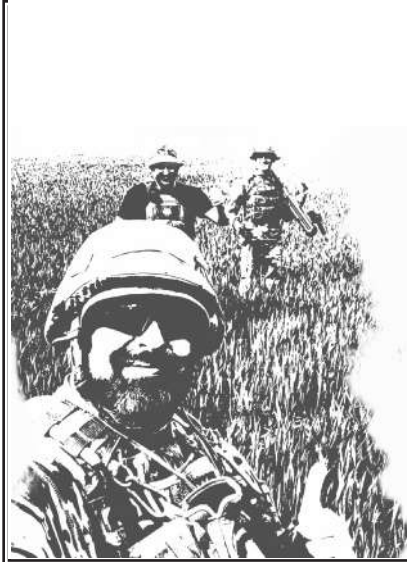
Звісно, обов'язково знаходили час, щоб поспілкуватися з рідними. Хіба зв'язку не було, тоді не подзвониш. А так, звичайно, завжди знаходилося п'ять хвилин, щоб дізнатися, як справи вдома.

Відчували плече волонтерів і небайдужих українців. Перед виїздом, волонтери передали нам спальні мішки, продукти харчування. Запам'яталося, як їхали колоною на схід і якийсь невідомий чоловік наздогнав нас, витягнув зі своєї машини два великі пакети з ковбасою і віддав нам. Каже: «Знаю, що ви туди їдете». Це було ще на Хмельниччині. Якось зупинились біля магазину, а звіди жінки-продавчині повибігали, дали нам різної консервації. Такі історії зворушують навіть загартовані війною серця військових.

Чи прихопив якісь раритети? Ні, нічого не брав, огидно було. Дорогою траплялися обгортки від сухпайків, залишені москалями, вони були брудні, розірвані, в болоті, не хотілося навіть чіпати. Для чого його брати? Бридко!

А ще бачив у Прип'яті залишені москалями унітази, що валялися у лісі. Викинули їх, коли відступали, і вони лежали на дорозі. Вкрали, не змогли далі тягнути і скинули.

А взагалі під час виконання бойових завдань вдалося здобути неоціненний життєвий досвід, зіткнутися впритул зі злом, в той же час зустріти людей, які понад обставини вірять у справедливість і творять добрі справи, прагнуть жити у мирній переможній Україні. Мені пощастило відчувати справжню чоловічу дружбу своїх побратимів.

МИКОЛА, 40 років

Нагороджений медаллю «За військову службу Україні»

**Що спонукало Вас стати військовим,
як розпочинався шлях військовослужбовця?**

– До того, як стати військовим, тривалий час працював за кордоном. В Україну повернувся у 2015 році. Серед моїх друзів було багато військовослужбовців, які на той час вже воювали на східному фронті. Їхня позиція спонукала мене обрати фах військовослужбовця. Добровільно пішов до військкомату і був призваний у Збройні Сили на службу за контрактом. Правда, вісімнадцять років тому, після закінчення школи, робив спроби вступати у військовий інститут. Однак під час вступних випробувань не з'явився на останній іспит і, зрозуміло, на навчання зарахований не був. Військових у сім'ї не було, хіба що дід Микола, який воював під час Другої світової і був артилеристом. Він і розповідав різні військові цікавинки, що захоплювало і надихало.

Який був Ваш перший бойовий досвід?

– Перший бойовий досвід здобував у 2016 р. на Світлодарській дузі. Служив у 48-й інженерній бригаді. Наш підрозділ перебував

у розрахунку рухомого загону загороджень, працювали в якості саперів, за допомогою гусеничного мінного загороджувача (ГМЗ) ставили мінні поля. Завдання виконували у селі Відродження Донецької області, за п'ятнадцять кілометрів від Попасної. У наші задачі також входило: при відході військ чи наступі необхідно було машинами закрити шляхи під'їзду ворожої техніки. Прямих сутичок із супротивником не мали. Був, правда, такий випадок: перед нами стояли війська, бригади не згадаю, і тут зненацька розпочався бій, треба було якнайшвидше відтягувати машини подалі від вогню. Завдання успішно виконали. Не вважаю це за бойовий досвід. Тоді вперше попали під обстріл, ворог накрив нас градами. На щастя, поранень і травм серед наших військових не було.

Військову спеціальність сапера здобував у Старичах, пройшов відповідні курси, що дали основу, проте особливого досвіду ще не було. Розумівся на техніці встановлення мін, однак досвід запозичував у колег, постійно нарощував знання. Не соромився запитувати, радитися.

Наш підрозділ здійснював виконання бойових завдань у районі Соledару та Нового Айдару. У селі Відродження працювали із протитанковими мінами серії ТМ, які при встановленні й знятті особливих труднощів не складали, у використанні це найлегші з мін. Попервах було психологічно важко, хотілося додому, новий колектив, важко було звикнути, ще притиралися один до одного. Дуже скоро все стало на свої місця, кожен знав свій фронт роботи, між хлопцями була злагодженість і розуміння. Не знали, правда, чого чекати від місцевого населення, від них постійно могли бути підстави. Вони не любили нас, ми не старалися полюбити їх. Хоча не всі там такі. Дядя Коля, прізвища його не знаю, всіяко допомагав військовим. Він начальник вузлової залізничної станції. Роздав від своєї хати Інтернет, ми кинули світло й вирішили питання зі зв'язком, дякуючи йому. Допомагав

матеріалами, інструментами, зварювальними роботами. У нього набирали воду, вирішували з ним різні побутові питання.

Всіляко старалися допомагати людям похилого віку. Продуктів вистачало, забезпечення нормальне. Залишки віддавали старим людям. А вони теж нам хотіли віддячити – готували їжу й навіть пиріжки пекли.

Проте серед місцевих були люди, які відверто вороже ставилися до ЗСУ. Приходив сусід, розп'ятував: чого ми сюди прийшли, вони нас не чекали, митут – «ісконно за росію». Відверто погрожував: «Зараз наберу брата і він скоригує вогонь арти по вашій хаті». Після такого трохи «повиховували» того покидька, більше він до нас не приходив й іншим було зась. В іншій сусідки син був алкоголік, бив свою маму, забирав її пенсію. З хлопцями змушені були пояснити йому, що так робити не можна і з тих пір та нещасна жінка більше на нього не скаржилася. Десь до когось щось та й доходило. А цим відморозкам з антиукраїнськими настроями треба було показати: ми – господарі на своїй землі.

Майже постійно перебували в зоні обстрілу. Два-три рази в тиждень по нас прилітало. Довколишні поля кацапи замінували. Якщо би ворог проривав оборону, саперам потрібно було негайно закривати цей прорив, заміновувати ділянки, щоб він не міг просунутися далі. Лінія оборони йшла вздовж Світлодарки і Попасної, це все була одна лінія. Наші відтіснили противника, орки вже відходили, точилися жорстокі бої. ЗСУ гнали їх за поребрик, подалі від наших рубежів.

Перша ротація тривала чотири місяці. Виконавши завдання, повернулися додому, а через два місяці заїхав на найдовшу ротацію тривалістю вісім місяців.

Розкажіть про свою другу ротацію.

– У другій ротації ті ж самі завдання виконував на Світлодарській дузі. Я на ту пору вже перевівся з інженерного батальйону і проходив службу в Центрі розмінування. А тут дещо

по-іншому організовувалися ротації. Як і на попередньому виїзді, наші пункти виконання завдань – Світлодар та Новий Айдар. Задачі виконували у взаємодії із 59-ю, 54-ю та 24-ю бригадами. Встановлювали інженерні загородження та взводні опорні пункти.

Інші ротації тривали до місяця часу, грубо кажучи, в рік 8-9 місяців я знаходився у ротаціях. Друга, третя, кожна не запам'ятаєш, в мене загалом чотири роки служби тільки в АТО. Сьогодні вже не згадаю, яка по хронології перша, друга чи третя. За весь цей час я об'їздив усю Луганську і Донецьку області, де тільки не мінував і не розмінював місцевості. Ті ліси, поля, стежки я знаю краще, як у Хмельницькій області. Доводилося працювати в населених пунктах Новоайдар, Муратове, Станиця Луганська, Курахове, Красноггорівка, Мар'їнка, Новомихайлівка, Авдіївка. В одній ротації могли передислоковуватися в різні населені пункти. Командування ставило одну задачу – виконали і зразу приступали до виконання наступної.

Хочу сказати, усі ці пункти настільки взаємопов'язані, що в кожній ротації ти вертаєшся туди, де вже був, починаючи з шістнадцятого року. Спочатку мінували території, а потім почалося розмінування. Найдосвідченіші сапери – наші, з Центру розмінування. Усі штаби потребували допомоги висококваліфікованих фахівців у саперній справі саме з нашої частини. Нас викликали туди, де йшли найважчі бої. Тому робота постійно була в одних і тих самих населених пунктах. У маленьких селах працювали в «сірій» зоні, іноді 150-200 м від противника. Щоб вони не підходили коригувати вогонь по наших позиціях, ми залазили до них і робили свою справу.

Які особливо пам'ятні моменти служби у Центрі розмінування?

– Коли я перевівся у Центр розмінування, то, як кажуть пілоти, це був вищий пілотаж. Спершу здавалося, що потрапив на службу в якусь країну НАТО. Підготовка, забезпечення,

кваліфікація людей були на найвищому рівні. Зіткнувся із новітніми роботами, костюмами, новітніми засобами пошуку у саперній справі. Про це можна говорити дуже багато, бо забезпечення і комунікабельність всіх засобів були на дуже високому рівні, як за кордоном. Тому й працювалося легко і цікаво.

Перебував на посаді техніка загону розмінування, як то кажуть, «зампотех». У мої обов'язки входило утримувати техніку і роботи у доглянутому стані; все, що стосувалося технічних засобів, було на моїх плечах.

Куди виїздили на ротації із Центру розмінування?

– У грудні 2019 року наша база дислокувалася в місті Краматорськ Донецької області. Виїзди на завдання виконували згідно з бойовими розпорядженнями. Від місця тимчасової дислокації переміщалися в межах трьохсот, чотирьохсот кілометрів. Виконували завдання по всій лінії фронту, починаючи від Муратова і закінчуючи Маріуполем. Ротація тривала 4-5 місяців, задачі виконували у різних місцях. Допомогали багатьом бригадам у закріпленні на взводних опорних пунктах. Хлопці виконували завдання із 59-ю, 54-ю, 25-ю, 28-ю, 95-ю, 92-ю, 91-ю, 93-ю бригадами, скажімо так, працювали з усіма, хто потребував нашої підтримки. Згадати точно усі населені пункти, де ми працювали, неможливо. Це треба взяти карту України, виокремити Донецьку і Луганську області, позначити місця, де проходили бої, і тоді стане ясно, де ми були. А були скрізь – в кожному місці, біля кожного дерева.

Що запам'яталося найбільше?

– Коли на твоєму рахунку багато ротацій, окремі епізоди, події, емоції приглушуються. Воно щось схоже на роботу програміста. Мозок притуплюється, і ти чітко працюєш тільки над виконанням поставлених завдань – мінуєш, розмінуєш, а щоб

щось пам'ятне – немає. З кожної ротації найбільше запам'ятовується відпочинок, коли хлопці збираються разом у вільний від виконання завдань час. Такі моменти особливо пам'ятні і вкрай необхідні для злагодженої роботи колективу. У вихідні, в дні народження смажили шашлики, спілкувалися, обговорювали масштаби виконаних завдань. Аналогічно, як у мирному цивільному житті. Відпочинок – так відпочинок, усі хлопці ставали, заковували рукави, готували їжу. У меню входив звичайний набір українця – сало, картопля на диску, шашлик. У вихідний могли дозволити посидіти на літньому майданчику й пива випити. Люби Боже правду, нам не по сімнадцять років і не всі з нас їдять торти. Тільки все повинно бути в міру, розумний відпочинок розряджає насамперед психологічно. Чотири місяці перебування в ротації – це задовгий термін для сапера. Пропадає страх, залишаються тільки навички. Ти починаєш ставитися до мін, як до заліза. Перші місяці працюєш нормально, а далі страх пропадає і ти не вважаєш міни чимось надзвичайним. Це для тебе вже звична, щоденна робота. Ти все, як і належить, перевіряєш, в тебе є зони відповідальності, але втрачається страх до вибухівки. Цього роботи не слід, це не іграшка, вона не пробачає втрати пильності. Як показує практика, багато людей залишаються без рук і без ніг через необережне поводження з боєприпасами. Ні за яких обставин не можна втрачати пильність. Це війна.

Як для вас почалася повномасштабна війна?

– Прокинувся вночі від того, що собака голосно гавкає. Встав, дивлюся – світло увімкнене, дружина на кухні. Чую – плаче. Питаю, що сталося. Вона вся в сльозах: війна почалася. Одразу кинувся переглядати новини: інформація справджується. Зателефонував до друзів у Десні, кажуть, що їх обстрілюють. У цей час від начальника Центру розмінування надходить есемеска про термінові збори в частині, наголошувалося: бути готовим на виїзд о шостій.

Наш підрозділ готувався до планової ротації. За два-три тижні до початку війни техніка вже була споряджена, майно завантажене, лише не знали конкретної дати виїзду. О шостій ранку, отримавши настанови, групи вирушили в Київ на оборону столиці. Хлопці наші виїхали 24 лютого, а я приєднався до них через десять днів. Чекав машину. І тільки отримав новий Хаммер, одразу поїхав до свого загону, який на той час дислокувався у Броварах. Пробув там один день, а тут якраз від командування надходить розпорядження переїхати на місце тимчасової дислокації в селище Гоголів.

У Гоголеві перебували з 8-го по 30-те березня. Були прикомандировані до окремої механізованої бригади імені Чорних Запорозжців. У взаємодії з ними виконували бойові завдання. У наші обов'язки входило строго мінування територій, щоб ворог не мав змоги дійти до Броварів. У штурмах противника участі ще не брали. Київ вже був майже оточений ворогом. Наша бригада знаходилися у ворожому напівкільці. Бровари і Гоголів кожен день перебували під постійними артилерійськими обстрілами.

30 березня, коли колони орків почали відступати, нам було поставлене завдання в складі другого батальйону бригади знайти ворожу колону, яка відходила в сторону Конотопа, нанести по ній вогневе ураження й відійти. Ми переміщалися, нас було не так багато, десь чоловік 150, три танки, пара БМП, вантажні машини і два розрахунки градів. Дійшли до Конотопа, звідти звернули в напрямку Сум. Переміщалися тільки вночі, рухатися було важко, знаки з метою безпеки по дорогах були зняті. Заїжджали в села, спали на елеваторах, у машинах. Так і дійшли до Сум.

У Сумах виконували завдання по мінуванню мостів, залізничних шляхів та автодоріг. Мінували й каньйони, якщо тільки була можливість проходу туди нашої техніки. Виконували завдання під російським кордоном в районі селища Тьоткіно Курської області. Цукровий завод, пам'ятаю, там був. Поступило

завдання знищити великий залізничний міст, який давав російській федерації змогу здійснювати наступ в сторону Білопілья й просуватися далі на Харківщину. Провели розрахунки і зрозуміли, що потужний вибух зможе пошкодити будинки на українській стороні. Могли й на себе викликати вогонь цим підривом. Зметикували, як правильно зробити у цій ситуації. Знайшли чотирьох різчиків металолому, і, щоб вибухівкою не підривати міст, домовилися, що вони зріжуть його різачками. За два дні роботи пилярі кинули той міст. Масштабних обстрілів у районі Білопілья ще не було, коли ворожі колони звідти вийшли, там було відносно спокійно. Кацапи ще не оговталися від понесених втрат і тікали під натиском Збройних Сил. Коли було відбито Київ, вони пішли через Ічню, ми на них жорстко наступали. В районі Конотопу, не витримавши тиску, вони повтікали.

Закінчивши мінування на Сумщині, висунулися на виконання завдань на Харківщині. Бачили в тих місцях великі масштаби руйнувань ворожих колон. У селі Сквородинівка Золочівського району був прекрасний музей Григорія Сквороди. В нашу присутність кацапи його розстріляли. Влучили туди ракетною. Проте вогонь призначався нам.

Військовослужбовці дислокувалися у Сквородинівці й проживали в місцевій школі, метрів за сто від музею. Недалеко від Харкова через Золочів пролягала дорога у село Козача Лопань. Нам була поставлена задача взяти цей населений пункт штурмом. За наказом пішли на штурм Козачої Лопані. Розвідка доповіла, що великих сил противника в районі Козачої Лопані не було. Поки заходили туди, ворог вже чекав нас, місцеві здали. І тільки зайшли в Козачу Лопань, закрилася територія, почався серйозний обстріл. Хвилин сорок по нас лупила авіація. В тому бою ми втратили більше двадцяти побратимів, сім безвісти пропали, десь тридцять поранено, а ще мінус танки, БМП. Вперше

так сталося, що ми отримали серйозну поразку: належно не спрацювала розвідка, техніка барахлила. Штурм Козачої Лопані був зірваний. Прикривався цей населений пункт добре, однак по нас спрацювали гради з-за кордону, було видно, як артилерія лупить з двох сторін; вівся перехресний вогонь, працювали два вертольоти К-52 «Чорна акула» і «сушка» (літак СУ-27). Протистояти такій силі противника було нереально.

***Ваша розповідь буде особливо цінною
для дослідників української літератури.
Можливо, ще щось пригадаєте про знищений
музей Сковороди?***

– У вільний від служби час ми заходили на територію музею. Село Сковородинівка гарне, знаходиться в низині, а його родзинкою є Музей Сковороди. Біля музею – озеро і розкішний, доглянутий парк. Коли ми перебували в селі, музей ще цілий був. Цілком можливо, штурмуючи Лопань, ворог хотів скоригувати вогонь по військових, які дислокувалися в Сковородинівці. 100 м від музею в школі перебували українські війська. Події розвивалися якраз перед Великоднем. Паска 2022 року припала на 24 квітня. А 21-го в четвер був штурм Лопані, який для українських військових виявився невдалим. Після штурму ми відійшли назад у Сковородинівку. Командир прийняв рішення від'їхати у село Козаче, що неподалік. 72-гу бригаду відвели в іншу точку, ми залишилися в селі. Саме в той день, коли Паску святкували, в музей Сковороди прилетіла ракета. Кацапи «Орланами» моніторили все, що відбувається навколо, відстежували, куди виходила колона. Хотіли вдарити по школі, а вцілили в музей. Не врахували ситуацію: ракета має погрішності до 300 м, могли щось переплутати на великій території. Коли тільки українські військові вийшли з села, в музей Сковороди прилетіло. Ми розуміли, що ворог цілився саме по нас.

Були на штурмі Салтовки, брали участь у звільненні Циркунів, Руської Лозової, Черкаської Лозової. Розмінювали території,

у ворожі тили заходили, заводили туди групи спеціального призначення. Завдання виконувалися дуже серйозні, брали участь у прямих боях з противником. Але про це дещо згодом розповім.

Які злочини росіян доводилося бачити на звільнених територіях?

– Прямих злочинів не могли бачити, оскільки Харківщина ще тільки звільнялася від окупанта. Йшли прямі бої, тому про злочини росіян могли говорити тільки ті, які заходили на наше місце, коли ворог був відкинтий подальше. На звільнених територіях інші фахівці працювали, вони знаходили і розкопували могильники, ідентифікували тіла. Нас там вже не було, ми рухалися далі. Заходили у звільнені села, розмінювали дороги, шляхи, підходи до них. Бачили спалені домівки, сліди ворожого мародерства. Із розтяжок доводилося стягувати трупи мирних мешканців. Важко сказати: чи це орки їх вбили, чи самі вони підірвалися на мінах. Виконували різну, дуже непросту роботу.

На Київщині, зокрема у Бучі та Ірпені, серед мирного населення було багато втрат. Тяжкі злочини чинили москалі по відношенню до мирного населення. Ми перебували зі сторони Броварів, звідки працювала артилерія та авіація. Бачили розбиті домівки, значне руйнування цивільної інфраструктури. Місцеве населення часто підривалося на мінах. Території ці були дуже заміновані. Щоб не потрапити в окупацію, люди з наступом ворога покидали обжиті місця, старалися втекти, виїхати і попадали у мінні пастки. Виїжджали ввечері, переміщалися польовими дорогами, їхали неперевіреними шляхами, що було дуже небезпечно. Були підриви із фатальними наслідками. А коригувати, пояснювати шляхи виходу не було змоги – велися активні бойові дії.

З місцевими спілкувалися?

– У Києві усе населення проукраїнське, спілкуватися з ними – одне задоволення. Допомагали нам усім чим могли. Їжі було вдосталь, волонтери доставляли. Від Києва до Харкова допомагали усі, люди наші дуже добрі. А от в Харкові вже було не так. Ніколи не любив це місто. Зараз через війну харків'яни стали до України горнутися, а раніше були переважно проросійські. Місто-мільйонник Харків застали порожнім, ніде нікого. Як у закинутому селі, крім військових, не було нікого. Це страшно, місто мертво...

Уявити тільки, Київ – столиця України, а половина населення – російськомовне. Тільки коли «петух жарений» їм в жопу клюнув, вони згадали свою мову, полюбили Україну. Повтікали з Києва, а коли все стихло, повернулися в столицю і далі своє качають. У кафе, в барах розважаються і далі російською спілкуються. Я не егоїст, за роки війни багато чого надивився. До україно-ненависників, до тих, хто сповідує принципи «какая різниця», виробився певний імунітет. Нема жалю до них. В мене жаль до побратимів, яких втрачав, до друзів, які загинули. Оце патріоти, їх шкода. Шкода їхніх сімей, шкода дітей, що втратили батьків через війну. А тих, які в Україні жили проти України, не шкода. Жалю до них нема. До цих пір скільки ще розмовляє російською мовою, бо їм так зручно... Це пропаші для України люди, з такими виграти війну дуже тяжко. Це внутрішній ворог і він особливо небезпечний.

Чи пригадуєте моменти, коли було особливо тяжко?

– Тяжко не було, в окремих моментах було дуже страшно. Страшно під обстрілами, коли авіація і міномети накривали вогнем. Таке траплялося майже кожен день, виокремити якийсь випадок складно. Страх переслідував, коли Хаммером вивозив групи на виконання завдань і не знав, чи всі назад повернуться. Завжди мав велику відповідальність і зобов'язання: зі мною люди, яких треба зібрати і доставити у місце, звідки привіз. Страшно було, що через різні причини не зможемо виїхати із зони виконання завдань. Розуміння небезпеки приходило, коли перебував вже у безпечному місці. Тоді починаєш фільтрувати події, уявляєш, що могло статися, от тоді стає реально страшно. А в самій ситуації, коли все лупається, – страху нема. В цей час адреналін спрацьовує, ти думаєш, метикуєш, приймаєш рішення що і як треба зробити. Коли обстрілюють, коли йдеш на прямий контакт із противником, страху нема, відпрацьовуєш все, що вмієш. А коли повертаєшся, адреналін виходить, ти видихнув ситуацію, закурив сигарету чи випив чаю, от тоді до мозку доходить, що могло бути «всьо». Тоді стає страшно. На повномасштабній війні кожен день такий: то літаками накриє, то авіабомби, гради прилітають... Проживаєш кожен день у такому режимі.

Рятує побратимство, підтримка друзів. Я поновлював сили під час спілкування з товаришами по службі, вони ставали мені рідними. Велике значення має сон, бо коли за ніч виспався, тоді організм відновлюється, можна братися за будь-яке завдання. Було таке, що їсти не мали змоги, коли розмінювали шляхи бойовим групам для штурму населених пунктів. В лісах за нами спостерігають «коптери», «орлани» – в туалет не було змоги сходити. З нами тільки вода, свідомо приймали лоперамід, щоб в туалет не ходити, старатися максимально не їсти, хіба що протеїнові батончики вживали. Мінімум рухів, основне – не

відстати від групи. Під час виконання завдання заводилася група спеціального призначення, їх чоловік сімдесят могло бути, тебе чекати ніхто не стане. Свідомо робили різні процедури, щоб не відволікатися, а виконувати задачі так, щоб нікого не підставити.

Що рятувало на війні?

– Каска, бронезилет, зброя. А якщо щось внутрішнє, вище, – то Бог. Про себе я вірю в Бога, але до церкви не ходжу. З 2016 року, відколи служу, переконався – вища сила є, вона оберігає. А ще віра в себе і взаємодопомога товаришів та близьких людей. Хлопці талісмани як обереги носять, хтось ніжик, хрестик, а хтось якийсь календарик. Для кожного свій особливий знак має певне символічне значення. Я завжди ношу з собою мультитул, він мій талісман. Зазвичай працюю іншими інструментами, ніколи ним не різав, але ношу його з собою. Завжди зі мною шеврон зі знаком Одіна, це символ воїна у скандинавській культурі, я люблю цей стиль, оскільки він уособлює мудрість і відданість, тому й вірю в його силу.

ДЕНИС, 31 рік

Що спонукало Вас стати військовим?

– Свій шлях військовослужбовця торую з 2020 року. По-перше, завжди цікавився професією сапера, по-друге, мотивував соціальний захист військового, гідна зарплата, належна військова пенсія. За фахом я ветеринарний лікар, закінчив Подільський державний аграрний університет за спеціальністю «Ветеринарна медицина». Два роки проходив практику за кордоном у Норвегії. Певний час працював ветеринарним лікарем на фермерському господарстві в селі Маків тоді ще Дунаєвецького району. Стажувався пів року у США. І... вирішив різко змінити свій вид діяльності. Проте не шкодую зі своїм сьогоднішнім вибором. Військовий, сапер, як на мене, набагато цікавіше.

Я із династії військових, мій дід по материній лінії офіцер, нині покійний, служив у місті Дунаївці в ракетних військах, вийшов тут на пенсію. Я його не пам'ятаю, знаю лише з фотографій. Бабуся постійно розповідала про нього, десь воно закарбувалося в пам'яті, можливо, його досвід і приклад спонукав мене до

зміни професії. Батько став військовим по мобілізації, служимо в одній частині.

Яким був перший бойовий досвід?

– Після курсу молодого бійця й навчання у школі саперів рівно через місяць поїхав у місто Калинівка Вінницької області, де виконував завдання з очищення території після вибуху складів із військовими боєприпасами. Брав участь у ліквідації наслідків цієї аварії. Наша група проводила розмінування територій, здійснювала збір і знищення артилерійських боєприпасів, які порозкидало після вибухів. Основне завдання полягало в очищенні території. Потрібно було зібрати боєприпаси, відвезти їх на місце утилізації й знищити. Це рутинна, але вкрай потрібна робота. Шукаєш, викопуєш вибухові предмети, носиш їх, складаєш, відвозиш, закладаєш закладки, вибухівку і підриваєш. Так тривало два-три місяці. Боєприпаси підлягали знищенню, вони були пошкоджені, підгорілі й непридатні для використання. Ушкоджена територія розбивалася на квадрати, виділявся квадрат на групи. Група саперів виїжджала на завдання, розбивала межі цього квадрату по координатах, проробляла проходи. Кожен сапер отримував свій прохід і починав працювати.

Розкажіть про свою наступну ротацию.

– У наступну ротацию поїхав у 2022 році з початком повномасштабної війни. 24 лютого із Центру розмінування в напрямку Києва виїхало кілька заздалегідь підготовлених груп саперів. У цей склад я не потрапив. У той час, коли хлопці боронили столицю, я із командиром групи розмінування у нашому місті виїздили на виклики громадян, спричинені панікою, й перевіряли об'єкти, які були підозрілими або викликали занепокоєння. Доводилося перевіряти трофейну російську техніку на наявність у ній вибухонебезпечних предметів. Ця техніка поступала на завод, ремонтувалася, відновлювалася і звідти потрапляла на фронт. Перевіряли самохідні артилерійські

установки, танки Т-72, Т-83, Т-64, МТЛБ. Виїжджали з кінологом, собачка обнюхувала техніку, допомагала шукати вибухові предмети. Собачка собачкою, а саперу потрібно було в кожен відсік залізити, залізити всередину, все перевірити під сидінням, чи немає раптом чого на нагрузку чи розвантаження. За весь період жодного вибухового предмета знайдено не було, але ця робота була вкрай потрібна і важлива. Працювали до місяця часу. На завдання виїжджали три-чотири сапери плюс кінолог.

**Що входило у Ваші завдання,
коли розмінювали Київщину?**

Упродовж березня-квітня працювали на великій території в районі Бучі, Бородянки, Макарова, зачищали й розмінювали наслідки ворожої окупації. Проживали в Києві на території військової частини, до якої були прикомандировані. Кожен вечір нам прилітало бойове розпорядження, в який район наступного дня виїжджаємо на розмінування. Відбували у різні напрямки – Макарів, Бучу, Бородянку, Ірпінь, Северинівку. В основному перевіряли будинки і квартири.

В Ірпені майже три тижні розмінювали військовий госпіталь. Спочатку там знаходилися позиції наших хлопців, потім його захопили орки. Досить було роботи. Ворог залишив велику кількість боєприпасів у госпіталі і навколо нього. Сліди їхнього мародерства були помітні скрізь. Повикрадали купу оргтехніки, дорогого обладнання на мільйони. А з чим не розібралися, того не брали. Ми спілкувалися з медиками, то вони казали, якби ті були трохи розумніші, то МРТ взяли б, а так не мали тямки, то крали комп'ютери. Щоб все там було потрощене, такого не було. Запам'ятався бардак, в житті такого не бачив. Із першого по четвертий поверх дев'ятиповерхової будівлі госпіталю все було загаджене. Найжахливіше – з першого по третій поверх. Там проживали буряти і жителі Далекого Сходу. Де їли, там і ср...ли. Спали в коридорах, а не в палатах, боялися прильотів. Матраци їхні на підлозі валялися, біля матраца стільчик, на стільчику

печиво, сухпайки розкидані, недоїдки, недопиті пляшки елітного алкоголю, і біля стільчика – нагаджено, прямо біля голови свого товариша. І таке видовище з першого до третього поверху. На четвертому було більш-менш «культурно», там проживали десантники псковської дивізії, «європейці». Вони принаймні не ср...ли один одному під ніс.

Медичний персонал, головний лікар весь цей час перебували в окупації. Орки, коли зайшли, змушували їх до співпраці. Усі вони дали відмову, категорично відмовилися лікувати ворога. Їх у підвалах довгий час утримували. Не знаю, як вони врятувалися: чи їм дали можливість вийти, чи самі втекли. Вчинок їхній гідний поваги.

У приватних квартирах бачив мародерство. Навіть там, де можна було щось не знищити, вони знищувати все. На зло знищували. У кожному під'їзді всі двері виламані, все розкидано, подушки, дивани порізані. Шукали заначки, де, ймовірно, могли бути заховані цінності або гроші. Бачив дуже багато розстріляних машин цивільних. Тіла вбитих, коли ми туди прибули, вже були прибрані. У розбитих постріляних машинах на вікнах, сидіннях виднілися засохлі плями крові. Беззахисне цивільне населення москаль знищував свідомо.

Орки завдали шкоди й нашому колезі-військовому, офіцеру, з яким служимо у Центрі розмінування. Родом він із містечка Макарів, неподалік від Києва, що по житомирській трасі. Він у перші дні окупації зібрав сім'ю і вивіз зі столиці; дружину й дитину залишив вдома, а сам мобілізувався у Центр розмінування. Коли працювали на Київщині, були у нього вдома, перевіряли будинок і прилеглу територію на наявність вибухонебезпечних предметів і пасток. Буряти добряче «похазяйнували» в нього, завдали значної матеріальної шкоди. Будинок в бардак перетворили, дуже гарний ремонт понищили. Просто задля розваги прострілили холодильник, посудомийну машину. Видно, що це не уламки, стіни цілі залишилися, а в холодильнику зяє дірка, і не одна.

Колонки двометрові по кутах кімнати стояли, я так розумію, що це якась акустична система була, виламані. Посеред центральної кімнати поставили мангал, чи то вони так грілися, чи їжу готували, зрозуміти було важко. Можете тільки уявити цю картину. Всі кімнати перевернуті з ніг на голову, навіть дитяча, Скрізь валялися поламані дитячі іграшки. Цінності не забирали, може, вже накралися, просто все, що було, нахабно знищували. Сусіда, що мешкав поруч, примушували, щоб запустив їх жити у свій будинок. Він їх не впустив. За це попереламували йому руки, пальці. Має щастя, що не вбили, залишився живий.

А як цивільне населення сприймало військових?

– Ой, всюди дуже радісно і привітно сприймали. Особливо на Київщині. Діти робили імпровізовані блокпости і зустрічали на них українських військових. Зупиняли нас із витесаними з дерева автоматами, якимись патиками розмахували, щоб ми зупинилися і не проїхали повз них. Одягалися у наш піксель, хтось десь знайшов розгрузку, каски якісь познаходили, все натягали на себе. Прикольно було. Ми постійно возили з собою цукерки, шоколадки, зупинялися, роздавали дітям, дякували їм за підтримку. А як не було цукерок, на усю їхню банду давали гривень двісті, щоб придбали собі щось. На жаль, не сфотографувалися з ними.

Селище Северинівка – доволі заможне, знаходиться недалеко від Києва. Це Європа в Україні, зі своїми спа-центрами, тренажерними залами, озером, басейнами. Люди розповідали, коли кацапи зайшли в нього, все трошили. Працював у селі величезний парк із квадроциклами, стежки в лісах спеціально пророблені для їзди були. То вони повикрадали все і просто поспаливали в лісі. Мабуть, зі злості палили, бо розуміли, що на Київщині затриматися їм довго не вдасться. В місцях, де ми працювали, видно було, як швидко вони знімалися з цієї точки. З ними прибула спеціальна техніка, яка прибирала ліс, повикорчовувала дерева. Вони розчистили велику площадку,

побудували капоніри для зберігання військової техніки, думали затриматися тут надовго. Проте дуже швидко покидали цю територію. Залишили купу боєкомплектів, багато розбитої техніки. Наші доброї прочуханки дали їм під Києвом.

Що особливого було під час ротації в Донецьку область?

– 3 червня по серпень виконував завдання в Донецькій області. Працювали недалеко від Новотроїцького (там їх два, в тому, що ближче до Дніпропетровської області). Перший місяць на завдання своєю машиною не виїздив (я – водій «Хамві» у тій ротації). Командування заборонило виїзд на військових машинах. Усюди літали ворожі дрони, тому в цілях безпеки дозволено було пересуватися тільки на цивільних машинах. Проживали у Новотроїцькому і працювали в складі двох окремих груп. Моя група отримала завдання з мінування сіл коло Бахмута, вже тоді якраз виникла потреба у броньовику, бо працювали близько до противника. Існувала ймовірність обстрілів, ворог не раз обстрілював наші позиції. Мінували біля Зайцевого, працювали, в основному, вночі. Здійснювали рекогносцировку, розробляли плани, карти, формували план А, план Б у конкретній ситуації. Визначалися, як заходимо, мінуємо, виходимо. Було складно, бо ніч. Їхати треба було так, щоб себе не видати, ні в якому разі не можна вмикати фари. Ворог на відстані автоматного пострілу. Перший виїзд був вдалим. О третій ночі прибули на завдання. Чуємо, в небі над нами літає ворожий безпілотною (в нього характерний звук мопеда або моторолера). Хлопці заховалися в посадку, перечекали. Нас не «спалили». Вийшли працювати. Ситуацію контролювали машини прикриття з кулеметником. Але, як виявилось, машини таки «спалилися». По нас почали пристрілюватися мінометами, спочатку на відстані 200 м впала міна, потім ближче, ще ближче. Прибіг ССО-шник, кричить, щоб із машинами знімалися з позицій, бо ворог може накрити. Переїхали в іншу точку, а вони почали крити по ній,

пристрілювалися. Перебралися в село, на достатньо далеку відстань від них. Міномети їхні вже не дострілювали до нас. Аж тоді заспокоїлися, сиділи і чекали, коли хлопці по радіостанції передадуть сигнал, що роботу закінчено. Зв'язку з ними не було, бо працювали вони доволі близько від противника. Нам не можна було виходити на радіозв'язок, щоб не видати їх. Тому й чекали їхньої команди. Десь години за півтори вони вийшли на зв'язок, сказали, що роботу закінчили, ми їх забрали і благополучно повернулися додому.

За другий раз вийшло все значно крутіше. Приїхали набагато пізніше, ніж минулого разу. Тоді роботу починали затемна і закінчували, коли тільки починало сіріти. А цього разу місцевий провідник затримався буквально на годину, і ми почали роботу, коли вже сіріло. Хлопці поставили загородження, прикрили наші підрозділи. І вже відходячи, одна з груп натрапила на ворога, почалася перестрілка. Відверто скажу, такі фахівці ми непогані: миттєво відпрацювали тактику відходу, дуже грамотно відійшли. Відкотилися за посадку, але продовжували вести бій. Нам на підмогу вилетіла машина нашого прикриття. Підїхали ССО-шники, вивалили по них цілий короб сорокаміліметрових гранат. І тиша..., подавили їх вогнем. Хлопці погрузилися в машини, хто за що тримався, поспіхом почали виїжджати. Вже дорогою нас обстрілювали мінометами, доволі прицільно били, били скрізь – перед нами, били зліва від нас, справа, позаду. Слава Богу, по нас не поцілило! Н і ч о г о! Виїхали звідти благополучно. Сховалися за стелою, під прикриттям заправки, десь на в'їзді у Бахмут. Пообіймалися, щиро подякували один одному за виконану роботу, подякували, що всі без поранень і без втрат вийшли з поля бою.

Що особливо пам'ятне з наступної ротації?

– У наступній ротації виконував завдання в Донецькій області. Спочатку було незрозуміло, куди потрапимо: в Донецьку чи в Харківську область. Наша група була розподілена в населений

пункт Долина Донецької області. За нього точилися криваві бої, й довгий час тут пролягала лінія зіткнення.

Виконували завдання з розмінування території, зачищали площі від вибухонебезпечних предметів. За два місяці було знято дуже велику кількість боєприпасів: понад 4000 мін, і це тільки протитанкових, значну кількість протипіхотних й артилерійських, не спрацьованих і не використаних. Щодня одна і та ж робота, до певної міри рутинна, але ж яка потрібна і важлива! Кожен день максимально використовували свої ресурси, виявляли міни, стягували їх, переводили у безпечний транспортний стан. Ними засіяні будинки, поля, дороги, узбіччя. Переважно знаходили заводські міни і розтяжки, з якими ворог дещо мудрував. Встановлювали не стандартно, а пускали по деревах, потім – униз, у траві робили путанку, і знову чіпляли за дерево. Людина зосереджує увагу на тому, що під ногами, і може не помітити розтяжки на рівні грудей.

Дивлячись на щент зруйновані добротні будинки, багато яких 2-3-поверхові, важко уявити, що колись тут мешкали близько тисячі жителів. Нині не знайдеш будинку, де хоча б одна стіна вціліла. Село повністю буде знесено.

У цих непростих умовах Ви допомагали не лише людям, а й тваринам. Розкажіть про це.

– Фактично всі жителі Долини повийжджали, багато домашніх і свійських тварин залишилися покинутими. Скрізь у селі можна було зустріти собак, котів, курей, поросят, корів, кіз. Худоба ходила по мінних подвір'ях, полях, недоглянута, недоєна. Собаки, збившись у зграю, прибилися до тракторного стану, де залишилися декілька працівників, які їх доглядали і годували. Котам було зовсім непереливки. Бо ж ці тваринки більше прив'язані до місця проживання, а не до господаря. Декілька разів сюди приїжджали волонтери, залишали їм годівнички: у водостічну трубу з нахилом насипали сухий корм, який просипався вниз по

мірі того, як котики його з'їдали. Коли ми вперше приїхали в це село, то спочатку пухнастики підходили з острахом і по одному. А потім уже щоранку нас зустрічали цілою зграєю. Волонтери передали нам корм, і ми мали чим їх годувати.

Із часом вони вже так до нас звикли, що постійно крутилися під ногами. Робиш закладку, встановлюєш вибухівку, а вони все в руки лізуть, так за людьми сумують. Тому, коли ми робили підрив, спочатку всіх виловлювали, заносили в машину, від'їжджали на безпечну відстань, підривали і вже тоді всіх знову відпускали на волю.

Кажуть, що з місця бойових дій Ви привезли кота?

– Ми виконували завдання в селі, але щодня поверталися в місце дислокації – в Слов'янськ. Там мешкали в будинку. І якось бачу, що в машину застрибує Сечкін. Ми його так назвали, бо знайшли на вулиці, названий на честь українського композитора і піаніста Віталія Сечкіна. Я його вигнав, аби він «сюрприз» нам не підклав, а він знову лізе. Я витягнув. Але коли він заліз у «Хамві» втретє і почав шипіти, думаю, хочеш – їдь із нами. Дорогу він переніс добре, їхав на руках, усім було весело. Поселили його на веранді. Замість лотка знайшли деко, насипали туди піску, і жодного разу Сечкін не напакостив.

Ми повезли його до ветеринара, бо лапка була травмована. Лікар його оглянув, виписав ліки, сказав, що котик домашній, стерилізований і йому близько року. Імовірно, що він пережив легку контузію. Бо, коли хотів почухатися об ніжку стола, то з усього розмаху вдарявся в неї головою.

Сечкін справді класний. Він не нявкає, навіть коли голодний, натомість ніжно просить їсти. Коли ми ще були на сході та вчотирьох жили в будинку, то вночі в нього був нічний тур по чотирьох ліжках. По черзі вмощувався біля кожного з нас, з усіма грався.

Два маленькі сини мого побратима щодня дзвонили і насамперед запитували: «Як там Сечкін?». Чоловік теж хотів забрати його до себе, навіть 3000 гривень мені пропонував, але ж дружба не продається (усміхається).

Тепер Сечкін – наш земляк. Він легко переніс 20-годинну дорогу до нашого міста. Найбільше котика смакує сухий і вологий корм. Полюбляє бавитися лазерним ліхтариком, носить у зубах м'які іграшки і відточує на них свій котячий хук. А ще може годинами сидіти на вікні та спостерігати за всім, що коїться на вулиці.

Із маленького, наляканого і непоказного котика Сечкін перетворився на шикарного кота з блискучою шерстю і вагою 4,5 кілограма. Мордочка зробилася така ж кругла, як у сови. Лапка зажила, контузія минула. Характер змінився, і тепер він весь мій. На Різдво я їздив до бабусі в гості і брав його з собою. То він вже по ліжках не гуляє, спить біля мене і всюди ходить за мною. Я на свою роботу йду вранці, а він – на свою, котячу. Ввечері чекає мене на одному і тому ж місці, де паркуюся. Я купив йому медальйон з QR-кодом, який після сканування показує номер телефону господаря і кличку кота. Декілька разів мені дзвонили, мовляв, знайшли вашого кота, а коли я запитував адресу, то з'ясовувалося, що він весь час крутиться біля мого будинку, далеко не відходить. Він розумний і не створює жодної проблеми. З першої секунди завоював прихильність усієї моєї рідні.

– А загалом із покинутого села до морозів наші хлопці встигли вивезти в місто всіх покинутих котиків. І майже всі потрапили в нові сім'ї. А під час ще однієї ротації біля Бахмута хлопці вилікували і доглядали за покинутим стареньким псом, якого передали іншій групі, яка приїхала на заміну.

Якби була можливість, то вивезли б із гарячих точок усіх тварин. Важко було дивитися на трьох кіз, які підірвалися на міні та,

стікаючи кров'ю, прийшли помирати на рідне обійстя. Військові зателефонували місцевому старості, й поранених тварин віддали бідній родині для дорізання. Зрозуміло, їх шкода. Тут такий момент: тварини можуть багато боєприпасів, розтяжок стягнути. Якби не кози, на їх місці могла бути цивільна людина. Добре, що це таки була коза, а не якийсь місцевий житель. У цьому випадку кози допомогли саперам в їхній роботі.

Опісля Донеччини, чи бували на виконанні завдань в інших ротаціях?

– У січні поїхав на розмінування в Херсонську область. Упродовж двох місяців працював у складі зведеного загону розмінування. Збройні Сили саме звільнили правий берег Херсонщини. Дуже багато роботи залишили для нас кацапи, море боєприпасів, абсолютно різних, навіть таких, яких ніколи не бачив. Там виявили боєприпас ПТКМ-1Р, про який я раніше нічого не знав. Гугл прописує, що це найсекретніша протитанкова російська міна, яка має два датчики цілі, сейсмічний і акустичний, й спрямована виключно на знищення важкої габаритної техніки. На людину вона не спрацьовує. Також невідомо, як вона спрацьовує на легкові автомобілі, припускаю, що не спрацьовує. Принцип дії такої міни полягає в тому, що при наближенні важкої військової техніки, вона визначає відстань до об'єкта ураження та переходить в бойове положення. Техніку вона «бачить» ще на відстані 100 м, «підпускає» на 50 м і вже на відстані 50 м вистрілює в башту танка чи БТР. Виглядає як ПОМ-2, ПОМ-3, стоїть на ніжках циліндричної продовгуватой форми, дивиться догори. Технологічна серйозна міна. Чесно кажучи, не повірив, що росіяни здатні таке виготовляти, спочатку подумав, що їхній виробник Німеччина або США. Підійшов ближче, побачив російську аббревіатуру і тільки тоді зрозумів, чие воно.

Херсонщина дуже забруднена великою кількістю боєприпасів. Протитанкових, протипіхотних мін ПМН, ПМН-2, ПОМ-2, ПОМ-2Р безліч там. Групою працювали у різних районах

області, об'їздили усю за два місяці, кожен день новий населений пункт вивчали. Дуже багато там Олександрівок – Велика, Мала, просто Олександрівка, що ближче до Кінбурнської коси, найпівденніша точка області. Починаючи від цього населеного пункту, розмінювали правий берег і так дійшли до Новокаїрового і далі вглиб Херсонської області.

Як місцеве населення сприймало українських військових на Херсонщині?

– Однозначно, раділи. В людей життя не було за увесь цей час. Пробувши в російській окупації, вони нічого доброго не побачили. Ми спілкувалися з фермерами, які розказували про наругу окупантів над ними. Поля засіяти кацапи не дозволяли, казали, якщо побачать когось у полі, то застрелять без попередження. Застій в усьому спостерігається, люди втратили заробітки, бізнес, зіштовхнулися із безправ'ям і хамством. На блокпостах «свистки» їхні роки по 18 звертаються до старших людей: «Ей, ти зайди, вийди, хто ти такой». І це вважається в них нормою. Нічого доброго херсонці не побачили від них і щиро раді були бачити нас. Дуже сподіваються, що ЗСУ скоро відсунуть їх, вірять у швидке звільнення.

Чи маєте обереги, які захищають Вас?

– Талісман маю і безмежно дорожу ним. Це подарований батьком оберіг – молот Тора. У скандинавській міфології він асоціюється з блискавкою і має захисну силу. Я ще ні разу його не зняв, він постійно зі мною, не скидаю його. Батько спеціально замовляв його в місцевого ювеліра. Має гравіювання нашого герба – Тризуба. Він всюди зі мною. Вірю у його силу, як і в нашу перемогу.

ДМИТРО, 28 років

*Нагороджений орденом «За мужність» III ступеня,
медаллю «За військову службу Україні»*

За яких обставин Вас застала повномасштабна війна?

До цього повномасштабного «двіжа», який почався 24 лютого, весь мій бойовий досвід був здобутий в Операції Об'єднаних Сил. Там було не так драйвово і «весело», як зараз, у цій війні. Я на цій війні усвідомив словосполучення «страшно весело». Спочатку тобі страшно, а коли виконав завдання – тобі дуже весело і ти найщасливіша людина в цілому світі. В ООС ми займалися мінуванням, розмінуванням, така «непилъна роботка» для спокійної людини. Ще, може, «мінометка» спаде десь за кілометр від тебе і все, ну типу нормально.

От 24 лютого почалася повномасштабна війна. Вона, до речі, для мене дуже цікаво почалася. Я, такий, думаю, 23 русня бухає, кричить – «деди воювали», а 24 з будуна вони по-любому підуть на нас в бій. Я тоді 23 прийшов додому, ліг о сьомій, пам'ятаю, випив таблетку снодійного, щоб виспатися, і навіть будильник

на четверту. Отакий збіг, на той час, коли реально війна почалася. О четвертій прокидаюся, заходжу на москальський паблік в телеграмі, і там пишеться, що «Северний поток-2» заморожений, починається операція «Северний ветер». Я тоді подумав: по ходу серйозний «двіж» починається. Почистив зуби. Путін вже випустив відос, виправдовуючи свої дії. Дзвоню шефу десь о п'ятій і кажу: «Командир, почалася війна». А у мене вже сумки зібрані, бронік, все готове до від'їзду. Приходжу я на службу, а мені кажуть, що мій загін залишається в резерві, бо ми сплановані міняти людей в ООС. Я думаю, невже ця війна закінчиться без нас, така масштабна, тотальна, визначальна для українців...

І тут приходиться цей момент, ми збираємось і виїжджаємо на Донбас. Нам дали Хаммер броньований, ну ми до цього непогано були споряджені по саперній справі, все супер було, купа штук, які дуже корисні для захоронення та запоранення русні.

Перший день ми приїхали на Донбас, переночували, речі розклали. І тут прийшла БР-ка їхати в 54-ту бригаду, у Бахмутський напрямок. Я, такий, думаю – ура, починається «двіж». Все, хлопці зібралися, ми туди залітаємо. І перша у мене задача. Приїжджає там один із командування, з якими ми співпрацювали, не буду називати його прізвища, посаду, можу сказати позивний «Север». І каже – ну що, «Пейн», зараз будемо їхати на промисли, познайомлю тебе з «Мішкою». «Мішка» тобі розкаже, що ти будеш робити. Приїжджаємо в село, в дві години ночі, бо в те село можна заїхати тільки ввечері, тому що воно було в низині, а русня тримала висоти і, коли туди заїжджала техніка, то її всю накривали, тому – тільки вночі. Ми ось вночі заїхали, спустилися в підвал, а там сидить «Мішка». «Мішка» – це такий здоровий, бородатий мужик, каже: «Ну що, сьогодні буде штурм». Ми з морськими піхотинцями були. Спочатку туди «морпехи» залітають, я десь на окраїнах маю ховатися в лісі, чекати, поки «морпехи» закріпляться.

Все – ранок, морпехи полетіли в бій, в них там 5 танчиків, пару БТР, йде штурм села. Русня тоді дуже багато «арти» стягнула. Але втрат не було взагалі, лише дві одиниці техніки. Після цього все різко міняється, мені вже не околиці села потрібно мінувати, а підходи до лісосмуги, куди відступили наші хлопці. Ну, щоб ви розуміли, це «сіра» зона, і той комбат каже: «Пейн, ти розумієш, поставити мінне поле в тилу може хто завгодно, а ось ти постав у «сірій» зоні!» І ми після цього полетіли в «сіру» зону ставити. Перший день там в тій посадці були ще морські піхотинці, вони разом з нами взяли ці міни, ми вночі пішли. Поповзли, все закопали, поставили... За ту ніч ми поставили щось близько 500 мін, це реально «дофіга». Це при тому, що в Хаммер мені влізає близько 50. Я казав: «Хлопці, потрібно нормально нам попрацювати, щоб їх більше поранилося». Це свого роду мотивація: чим більше русні здохне, тим краще. Взагалі мінна війна більше орієнтована не на те, щоб більше вбити, а щоб більше покалічити, тому що коли калічена русня повертається додому, без ручок, без ніжок, вже інші Ваньки дивляться на нього і кажуть: «Я туди не поїду, тому що там, ну умовно, інший Ванька без рук і ніг повернувся».

Ніколи не потрібно боятися чогось, потрібно робити. Як кажуть: «Храбрец умирает однажды, трус всю жизнь». Та й не факт, що тебе уб'ють, тому що на війні – це удача!

На цій війні я побачив, що у них артилерія досить-таки погано працює. Нас було дуже багато людей в полі, в нас полетів пакет градів, одна запальна мінометна міна, потім ще біля 20 різних мінометних мін. Вони підбили наш один УРАЛ, мій сержант Дмитро побіг витягувати пораненого, і, на жаль, сам був поранений осколком. Хотів врятувати хлопця, він по факту його і врятував, а потім вже рятували й Дмитра. Евакуювали, зараз лікується в Німеччині. Йому там кістку нарощують, медицина таки просунулася вперед. Він мені фотки постійно скидає, ми спілкуємося. У нас дуже дружній колектив, ми всі спілкуємося, але при цьому є субординація, всі розуміють, що є командир,

є підлеглий. Але всі дружимо, ну бо живемо, спимо, харчуємося разом, і переживаємо всі тяготи і негаразди разом.

Після цього, як ми попрацювали в 54-й бригаді, далі відправилися виконувати завдання вздовж річки Сіверський Донець. Цю місцевість я називав Шервудським лісом, лісом розбійників, бо там реально така лісиста місцевість. Після Бахмутського напрямку, де місцевість була майже все поля, то Шервудський ліс – все зелене, прекрасне. І в тебе нема відчуття, що за тобою хтось постійно слідкує, ця фобія коптера, і вночі вже тепер не потрібно було працювати, як Бетмен. Бо на Бахмутському напрямку у нас було 20 днів, і ми постійно їздили вночі на завдання. Я пам'ятаю, за ці 20 днів вперше виходжу – і день був! Я такий – ВАУ! Реально крінжове відчуття! Ти вдень виходиш і просто тобі незвично від побаченого. Ти адаптувався до ночі, ти забув, що таке світло. І тут можна вже працювати вдень, а ще ліс зелений, ну просто нереальна краса. Так, тут артилерія потужніше працювала, і накривала там все, бо там тоді був наступ, Ізюмський, Сєверодонецький напрямки, намагалися форсувати річку. А у мене якраз і була задача поїхати, знайти усі броди на річці Сіверський Донець, і я вже почав використовувати свій коптер більш обширно, бо все-таки вдень працюємо. І я вздовж річки літав, знаходив місця, які потрібно замінювати, надавав інформацію, вже проводив розвідку. І ось як відрізняються бойові дії і задачі до повномасштабного вторгнення і після, то до 24 лютого – це чисто інженерні задачі, там поїхав замінював, розмінував, а зараз – ти і ДРГ (сміється), розвідка на тобі лежить, зараз воювати набагато цікавіше. Страшніше, звичайно, але цікавіше. І ми мінували Шервудський ліс, Сіверський Донець.

Як місцеві ставилися до військових?

– Люди здебільшого доброзичливі. Підтримували. Звільнене від окупантів село Добропілля, виходимо з Хаммера, такі усі – техаські рейнджери, круті українські військові. Цивільні на нас

дивляться, вітають. Визволителі. Люди підходили, обіймали, плакали. Одноокий мужик, підполковник, пілот з Харкова казав, що квартира була в Лимані, вщент розбомбили. Просив: бийте побільше русні. Серед місцевих не побачив тих ворожих настроїв, які ще були в 2020 році. Погляди змінилися.

Але були й такі, що косо дивилися, казали: якого ви сюди приїхали. В Авдіївці були військові з червоно-чорними прапорами УПА. Дід йде, подивився в нашу сторону, харкнув, не сподобалося. Вітаєшся з місцевими, а вони дивляться в нашу сторону і не відповідають.

Донецька область. Село Новомихайлівка, лінія фронту за п'ять кілометрів. Війна, а життя в стилі лакшері: в баньку можна було поїхати, піци поїсти, потім на передок з'їздити, щось поставити, знову повернутися, а далі знову на завдання. А від'їхати в Краматорськ – повний фарш, взагалі світське життя. Магазини працюють, нічні клуби працюють, люди веселяться. Трохи і ми розслаблялися. Алкоголь, зрозуміло, не вживали, але розслабитися можна було. Мужик місцевий свині продавав на м'ясо, чому б не купити, давайте, а може, їмо м'ясо востаннє. В три рази дорожче, і купці знаходилися.

Зараз такого нема. Реальна війна повним ходом. Магазини, супермаркети закриті, а то й розбиті, все стало пустою, колишнє міське життя припинилося, його не існує. Натомість прифронтові сільські магазини процвітають. У прифронтових селах є все, що треба, тобі з-під поли дістануть балик, ковбасу, рибу червону, ікру червону. За відповідними цінами. Хліб, вода – тут з цінами все нормально, не так, як із м'ясом чи цигарками. Все, що актуальне для військових, ціни піднімалися в рази. Цигарки, енергетики, фаст-фуди моментально виростили в ціні.

Зараз в Авдіївці все розвалено, нічого нема. Усі міста, які ще недавно процвітали і розвивалися, їх просто нема. Їх знищив «русскій мір».

Де харчувалися?

– Отримували продукти, коли були на базі, готували самі. Готували багато чого, врозсип брали з собою на завдання щось із харчів. Працював за перевіреною схемою: заїжджаю на виконання завдань, заходжу в сільську адміністрацію, налагоджую з ними взаємодію. Зі мною три-чотири людини, запитую, чи, може, є будинок або квартира, щоб заселитися, кілька днів пожити. Не хочеться брати місця скупчення військ – школи, штаби – дуже часто прилітає туди. А краще взяти непоказний будиночок на периферії, там і машину можна заховати, плюс безпечніше військовим, за яких я відповідаю. Домовлявся про таке житло, там поселялися з розвідниками і ТРОшниками. Є відос: поки орки їдять свинні жопи, ми нормально харчуємося. М'яско жаримо на газовій плиті, помідори порізані, в нас нормальна їжа, все є з собою. Маємо газовий балон. Приїжджали, готували їжу на ньому. Все, як вдома. Бувало хтось з хлопців залишався, коли інші були на завданні, то приїжджали вже на готову вечерю.

Чи не було серед сільської влади запроданців?

– Ні, не було. От з ким не спілкувався, всі нормальні були. Один раз взаємодію налагоджував через дільничного, він всіх місцевих знав, то попередив, хто сепар, хто ні, казав, з ким можна спілкуватися, а з ким не варто. Прямих конфліктів з місцевими не було, може, боялися, а може, поважали. Один раз була тема, підходить дід старий і питає:

– В тебе дівчина є?

– Нема, – відповідаю.

Він тоді з кимось іншим заговорив:

– Ти тут, а твою бабу дома другі пруть.

Почув це, кажу старому:

– Ох ти ж озабочений дід, на старості і тобі можна поугарать. Маєш проблеми з потенцією, а що в голові твоїй робиться?! Бідолаха.

Він зрозумів, що я не агресивний, що можу пожартувати у відповідь.

Другий випадок трапився на Слов'янській ТЕС в селі Миколаївка. Дід підходить, каже:

– Мужики, як воно так. З братами воюєте...

– Діду, ти при своєму умі?! Кацапи гатять, трощать по твоїй хаті, гради падають, а ти: «братья»...

– Росія нас від Америки захищає, – каже. Тебе, синок, захищає. Як ти не бачиш цього? Як вам промили мозги американці. Віжу, ти по-руски говориш, без акцента. А всего не панімаєш.

– Діду, – в злості кажу, – йди швидше звідси, бо львівська ТРО з тобою не на жарт розбереться. До пам'яті прийти тяжко: як таке може бути, що в тій голові робиться. Це в той час, коли його місто розносять, по сусідній вулиці б'є артилерія, а він каже: це американці стріляють, а рускі нас захищають.

Коли було страшно?

– Був мандраж, коли вночі працювали, темно скрізь. Ти не бачиш своєї руки, а тільки на декілька кілометрів через тепловізор бачиш, що робиться навколо, і... працюєш. І не тільки розтяжки знімаєш. В будь-який момент може вийти з кушів банда чуваків, в яких вогнева міць трохи більша, як в тебе. Будь-коли можна потрапити під мінометний обстріл. Це «стрьомна» тема. Мінометний обстріл застав у полі, тобі нема де сховатися, і ти все просто приймаєш як є. Ніякої паніки нема. Реально страшно, коли твоїх близьких людей поранено, а ти нічого не можеш зробити. Підставити себе, пришити ногу, приліпити назад руку. Щоб зі мною не сталося, я б тільки посміхався. А коли тільки дізнався,

що з мого підпорядкування є перший поранений, тоді не до сміху, реально стало жорстко. Це відчуття словами не передається, ти до цього не звикнеш ніколи. Ти можеш звикнути до багатьох речей, пояснити собі: я можу померти на війні, я з цим маю жити. Все. Я маю зробити все, щоб не померти, щоб виконати завдання. Але як ти собі поясниш, коли твоїх підлеглих ранять і вбивають в тебе на очах. Це ти собі не поясниш, ти це не зможеш ніколи прорахувати. Ти можеш для себе скласти картину, які в противника є сили і засоби, якими дорогами я можу непомітно просуватися, пробити підрозділи, які тебе можуть прикривати чи не можуть, спланувати автотранспорт, спорядження своє і своїх людей, ти можеш зібрати собі аптечку. Але прорахувати, хто помре, кого розірве, ти не можеш. В цьому проблема війни і це реально страшно. Бо коли ти живий, боятися смерті безглуздо.

Дмитро лежить поранений, лежить без ноги, жартує, угарає. Він не кричав від болю, свою ситуацію сприйняв як належне. Сам поліз когось рятувати. Мене тоді не було на місці. Задача його – спостерігати через тепловізор край поля, на якому працювали хлопці. Дуже жалкую, що так сталося. Коли він йшов на завдання, просив його: «Давай ти не підеш цей раз». Він сказав таку фразу тоді: «Ближче до орків, там небезпечніше, туди піду». Мене це гризе, бо я його міг забрати з собою. Хоч і там де я, ризик теж був, може, і там би його дістало, бо і по нас били добряче. Він пішов на завдання, бачу Урал підбитий без колеса виїжджає. Мене взяли сумніви: де він. На зв'язок не виходить. Додзвонилися до сержанта, який був з ним на фланзі. Каже: він ранений. Швидко евакуюємося з того поля. Я тоді з медиком в конфронтацію жорстко увійшов. Домовлялися про зону евакуації, а її не було, вони проігнорували. Мені довелося в частину їхати, треба було машину, яка б змогла його вивезти. Це вже зона евакуації, це безпечна зона.

– В мене тяжкий «триста», – кричу з усіх сил.

– В нас немає наказу, ми зараз не можемо, – відповідають.

Заганяю патрон в патронник:

– Я вас всіх зараз тут положу, або водій сідає в машину і везе раненого. Водій сів в машину. Погнали в госпіталь. Відірвана нога, а в мене в голові думка крутиться: година часу є, а тоді нога, як правило, вже ампутується. Ми це перевірили якраз за цей час. Повантажили Діму і погнали з ним в Курахово. А там купа поранених, все в крові, весь цей мобільний госпіталь залитий кров'ю. Мар'їнка поруч, там ідуть жорсткі бої, всіх поранених звозять сюди, в Курахово. Йому таки повезло, пришили ногу. Всю ніч до четвертої ранку просиділи в тому госпіталі, поки лікарі не сказали нам, що нога збережена, він буде ходити. Оце реально страшно.

***Які настрої переважали
серед місцевого населення?***

– В Донецькій області до повномасштабного російського вторгнення такого не було, щоб місцеві з приязню вітали українських військових. Діти повторюють вчинки дорослих, наслідують їх. Сліпий тільки не бачить, на чийому боці правда. Зараз діти по телевізору дивляться, будують блокпости по ходу пересування українських військових. Наставили ящики, форму одягають, бронжилети. Вибігають назустріч, махають руками. Військові зупиняються, пригощають смаколикami. Дитяча романтика. Діти налаштовані патріотично, вигукують «Слава Україні!». Кажу, в часи АТО такого і близько не було. А зараз кожен другий патріотично налаштований. І старші так само вже за Україну стоять. Хочуть допомогти визволити рідні землі від рашистів.

Робота сапера, яка вона?

– Маємо тихо заходити і тихо виходити з території, на яких виконували завдання. Якщо тільки є контакт з ворогом, то ти спалився, все пішло не так. Контакт – це провалене завдання. Ти вже ні завтра, ні післязавтра не поставиш міни в цьому місці,

бо ти спалився. Треба чекати. Під час виконання завдання нас прикривають 3-5 чоловік. Їм важко довіряти. Сапери без прикриття завдання не виконують, ворог може взяти нас голими руками. Специфіка моєї роботи залежить від взаємодії, і тільки від неї, без взаємодії я не можу нічого зробити. Існує дуже великий ризик. Мені треба сили і засоби, потрібно прикриття, необхідно знати маршрути, дороги, потрібна інформація, яку надає підрозділ, з яким я співпрацюю. Якщо цього не буде – сапер працювати не зможе. Як я можу зайти в поле, коли там нікого нема, хто б міг забезпечити нашу роботу? Так працювати неможливо. Моє бути планування, без цього ніяк.

Більше всього на війні боюся боягузів і дурнів. Бо через них помирають нормальні пацани, які виконують свою роботу і роблять її непогано. Боягуз втече, залишить тебе одного без прикриття, а ти просто про це і знати не будеш. Дурень придумає якусь «хрєнь» і зробить так, що тебе ворог викриє. Війна – це фортуна. На війні прорахувати ситуацію – неможливо. Але план завжди має бути. Є алгоритм дії і від нього працюємо. Є позаштатна ситуація, і є свій алгоритм дії у такій ситуації, але це з досвідом приходить, через аналіз помилок, своїх, чужих, людей, з якими співпрацюєш.

**Яке надскладне завдання
доводилося виконувати?**

– Заходити в сіру зону приблизно на кілометр від наших позицій і встановлювати сто мін. Вночі. Завдання не з легких. Там постійно хтось тебе може зустріти. В таких умовах ми працювали два тижні. Коли я побачив за два тижні перший раз день, було дико. Ми жили вночі, існували вночі, ми їздили вночі і працювали вночі. Без фар їздили, по-іншому ніяк – відразу б спалилися. На планшеті записували GPS-треки і по них рухалися вночі. У такий спосіб запам'ятовували дорогу.

На Київщині що особливе запам'яталося?

– Та що там запам'яталося... Люди тебе обожають, там взагалі класно. В магазини заходиш, тільки бачать військову форму – в усьому ідуть назустріч. Зовсім інше ставлення, як, скажімо, на сході, всі тобі допомагають. Воювати доводилося в обстановці любові, коли народ тебе любить і всіляко підтримує.

У Чорнобильському лісі виконували завдання. Шукали міні, багато їх там. Закинуте село на кордоні з Білоруссю, одні стежки, один суцільний неосяжний ліс, трішки лівіше від Чорнобиля. Мав час – по лісу гуляв, насолоджувався природою і спокоєм.

Наскільки професійно росіяни виконують свою роботу?

Не всі вони барани. Є спеціально навчені люди, які добре знають саперну справу. Я вже довгий час стежу за різними російськими каналами, де їхні фахівці діляться досвідом. Цікаво спостерігати, як ворог мислить, аналізує. Це сильний противник із усталеною військовою філософією, зі своїм світобаченням, своєю ідеологією. Коли аналізуєш дії ворога, ти тверезо мислиш на полі бою, продумуєш свою роботу, і це збільшує твої шанси на виживання у критичних ситуаціях. Чому ми цю війну не програли: велика їхня помилка – парадним маршем залетіти на нашу територію. Ніколи не треба недооцінювати свого ворога. Наш ворог нас недооцінив, за це дуже жорстоко поплатився і був вибитий з нашої території. Завжди треба до противника ставитися серйозно. Треба оцінювати ворога і знищувати його. Ми будемо більше їх вбивати, якщо будемо ставитися до них серйозно.

СЕРГІЙ, 31 рік

Нагороджений медаллю «За військову службу Україні»

Чим Ви займалися у цивільному житті?

– У цивільному житті працював охоронцем в одній із приватних охоронних фірм. З дитинства плекав мрію стати військовим, взірцем для мене був мій батько Анатолій. Він військовий, старший сержант, в радянський час перебував на службі в НДР. Батько розповідав різні історії зі свого військового досвіду, що мене особливо захоплювало й спонукало до вибору професії. Кожна людина у житті робить свій вибір, приходиться до усвідомлення того, чим хоче займатися, осмислює, шукає себе і цілком віддається улюбленій справі. Свій вибір зробив і я: вже три роки перебуваю на службі в армії. І зовсім не шкодую. За три роки багато чого вже встиг побачити. Першу ротацию пройшов ще в ООС, усі наступні, – їх чотири, – вже під час повномасштабного російського вторгнення.

Коли підписували контракт, самі вибрали напрям служби?

– Підписав контракт цілеспрямовано із конкретною військовою частиною, мав бажання проходити службу у Центрі розмінування. Правда, до кінця не розумів, що мене може чекати під час служби. Спочатку перебував на посаді водія, бачив себе в армії саме у цій професії, проте згодом змінив свою думку. Вплинув на цей вибір авторитет моїх командирів.

Командири професійно навчали нас саперній справі. Під час занять постійно наголошувалося: читай, це тобі знадобиться, вчи, це тобі знадобиться, запитуй, це тобі знадобиться. Які вони були праві! Здобутий досвід сприяв моєму професійному росту. Із посади водія перейшов на саперську посаду, із сапера – на інструктора, а в наступну ротачію вже їду командиром групи.

Так Ви швидко й до генерала дослужитеся.

– До генерала? (Сміється) Хотілося б, але це буде дещо пізніше. Головне – прагнути до мети і впевнено йти до неї.

Розкажіть про специфіку Вашої роботи в ООС, яким було перше відрядження?

– У 2021 році відбув у своє перше відрядження в місто Краматорськ. Тривало воно п'ять місяців. Вже звіти нас передислокували у Попасну. Виконували завдання у Соледарі, Костянтинівці, Бахмуті. Було складно, можливо, через те, що перший раз. Багато чого ще не розумів, але досвід командування швидко допоміг розібратися. Наше завдання полягало у розмінуванні замінованих територій. Ми, як бойова одиниця, не можемо працювати окремо, завжди підпорядковуємося одній із військових частин, одній із бригад, які стоять на тій чи іншій бойовій позиції, захищаючи нашу Вітчизну. Сапери – люди прикомандировані, і наше першочергове завдання виявляти вибухонебезпечні предмети. А коли ворог близько підійшов до

наших позицій, приймати правильне рішення щодо захисту військовослужбовців, які тримають оборону, повідомити їх про наближення противника, унеможливити його підхід. Встановлення мінних полів, розмінування територій, мінування за і перед бойовими позиціями – це наша робота. Життя сапера, як би ми того хотіли чи не хотіли, завжди із ризиками, оскільки через наші руки проходять смертельно небезпечні вибухові предмети.

Як почалася для Вас повномасштабна війна?

– Широкомасштабна війна застала мене у нашому місті. О четвертій ранку телефонним дзвінком розбудив мене товариш Олег:

– Алло, Сергію, спиш, вмикай телевізор. Нас москалі бомблять, почалася повномасштабна війна. Рухайся!

Часу на роздуми не було. Швидко зібрався – і в частину. Того ж дня, 24 лютого, групою виїхали на оборону столиці. О шостій ранку вже були зібрані, отримали зброю й рушили на захист Києва. О десятій вечора прибули у Бровари. Нас одразу було підпорядковано 72-й окремій механізованій бригаді. Завдання полягали в унеможливленні нападу ворога на столицю із броварського напрямку. Виконували роботу з мінування територій, інших завдань керівництво нам не доводило. Калинівка, Пухівка... вже й не пам'ятаю усі ті населені пункти, де встановлювали вибухонебезпечні предмети. За весь період встановили, певно, понад три-чотири тисячі протитанкових мін, облаштували велику кількість протипіхотних полів, і, дякувати Богу, спільними зусиллями унеможливили наступ ворога на столицю. Можливо, ви бачили ролик, як не змогла пройти колона ворожих танків на Бровари в районі населеного пункту Велика Димерка. Це і наша заслуга. Саме в той час, коли по ворогу працювала наша артилерія, ми мінували поля. Артилерія і сапери зробили колосальну роботу, щоб розвернути колону танків і зупинити їх рух у напрямку столиці.

Зазвичай завдання виконувалися під обстрілами?

– Так було не завжди. Наші командири приймали рішення розпочинати роботу тільки тоді, коли припинявся вогонь. Зазвичай працювали із самісінького ранку або коли вже сутеніло, ворогу тоді нас не видно. Ми свідомо обирали тихий час, щоб можна було якісно виконати свою роботу і безпечно повернутися назад. Місяць працювали на лівому березі Дніпра, неподалік Великої Димерки. Виконували завдання в населених пунктах Лютіж, Катюжанка. А до Іванкова так і не дійшли, там вже працював інший підрозділ з нашої частини. Потім із 72-ю бригадою два місяці зачищали правий берег. Зранку збиралися, сідали на броню і їхали на зачистку. Брали участь й у нічних маршах.

Як виконується робота із мінунання території?

– Цій справі навчас книжка й інструктори у навчальних центрах. Але найкраще вчить ситуація, здобутий досвід і вміння логічно мислити й приймати єдино правильне рішення. Тут немає права на помилку. Це негласний девіз сапера. Насамперед професіоналізм – успіх нашої справи. Є люди, які, скажімо, займаються лікуванням, вони вміють професійно виконувати складні втручання в організм людини з метою збереження життя, а є люди, які вишивають хрестиком. Кожна професія затребувана. Ми ж уміємо мінувати, і в такий спосіб дбаємо про безпеку громадян, зупиняємо підступного ворога, не дозволяємо йому рухатися вглиб нашої держави. Справа сапера нелегка, через наші руки проходять особливо небезпечні предмети, легковажне поводження з якими може коштувати життя.

Перша ротація проходила в Києві, а наступна?

– У вересні відбули на ротацію в Ізюмському напрямі. Майже три місяці виконували завдання із розмінування територій. З усіх попередніх ця ротація для мене найважча. Ми втратили хлопців

з нашого підрозділу. Група розмінювала території під Балаклією і під час пересування з місця виконання завдання натрапила на ворожу міну, яка була встановлена безсистемно, поза межами мінного поля. Як відомо, безсистемне мінування ворогом наших територій заважає ефективному пошуку вибухонебезпечних предметів. Окрім того, використовуються заборонені прийоми з додатковим встановленням мін-пасток.

Просто на наших очах стався підрив групи. Трагічно загинув водій-сапер Юрій Бацан. Це хлопець, якого я знав віддавна, тривалий час спілкувалися з ним. Ми з одного села, сусіди. Певний час він служив у батальйоні забезпечення. Якось зустрівся з ним після ротації з Києва, він і каже, що хоче служити у Центрі розмінування. Не бачить себе на службі в батальйоні, хоче бути корисним саме там, де війна, готовий ремонтувати автомобілі там, а не тут, на мирній території. Після цієї розмови з таким питанням звертаюся до командира підрозділу. Кажу: є хороший хлопець, досвідчений водій-сапер, який володіє професійними якостями і має бажання служити й вчитися. Питання було вирішено позитивно. Юра Бацан проходив базову підготовку сапера в ОНТЦ й у визначений час поїхав на ротацію. Стався підрив нашої групи. Як наслідок – три важкопоранених, один з них у дуже важкому стані, а Юра Бацан загинув. На жаль, сталося непоправне. Досі тяжко болить ця втрата.

За період перебування у Балаклії виконували завдання і під Барвінковим, в Ізюмі працювали, страшні руйнування там. Бачили техніку, яку орки залишили, відступаючи. Танки, самохідні артилерійські установки, автомобілі КраАЗ, КамАЗ. Техніки було багато, ми допомагали витягувати її із місць безпосередніх зіткнень з ворогом, проробляли проходи, перевіряли, чи вона не замінована, чи підхід до неї не замінований. У посадці нарахували близько тридцяти-сорока одиниць живої техніки, не попаленої. Її можна було забирати для використання. Окремі машини заводилися, інші ні. За два-три дні техніка вже була

під Лиманом, на власні очі бачили, як її везли на фронт. Тішить, що внесли свій вклад у нашу таку очікувану Перемогу.

Наш загін займався розмінуванням місцевості. За час перебування в Балаклії не було жодного дня, щоб нас не викликали на підриви. Все навколо заміновано. Люди тривалий час перебували в окупації, важко передати словами, яких моральних травм вони зазнали. Доводилося спілкуватися з ними, в очах їхніх прочитувався страх, біль і розчарування. Вони вже вийшли із окупації, а відчуття тривоги, розпачу, болю не покидало їх. Ми, військові, старалися не ходити зайве в бронешилетах, не демонструвати зброю з метою адаптувати населення до мирного життя. Ворог відступив, і ми докладали максимум зусиль, щоб у плані війни цивільних нічого вже не турбувало. Окупація має ряд значень, свої сенси. Для тих, хто пережив окупацію, було дуже і дуже складно повернутися до попереднього життя.

Кажуть, різні є люди по той, ворожий, російський бік. Можна почути, що і серед них є нормальні, не всі вони однакові. Але факт залишається фактом: які б вони не були хороші чи погані, вони вже назавжди для українців загарбники. Місцеві розповідають історії, що хтось із них в окупації їжу давав місцевим. Але більшість розвертали зброю і стріляли по місту, а потім приходили в те місто і розказували, що це ЗСУ гатить по мирному населенню. Люди не дурні, вони розуміли, хто це робив насправді. Лише одне питання було до окупантів: чому ви сюди прийшли, з якою метою, ми вас тут не хочемо бачити, вийдіть з наших територій, залиште нас, не потрібно нас визволяти, до вашого приходу у нас все було добре. Їхня ж відповідь: приїхали вас звільняти, визволяти. Але від кого, від чого, для чого?! Так ніхто і не зрозумів.

Під час окупації Балаклії місто зазнало тяжких руйнувань, околиці повністю знищені. Цемзавод знаходився в межах міста, люди працювали тут, мали стабільну роботу, зарплату, а зараз заводу нема, розгромили, вщент знищили його окупанти. Не задумуючись, вони жорстоко руйнували все на своєму шляху.

Коли проїжджали автомобілями через звільнену Балаклію, на обличчях місцевих жителів бачили щирі посмішки і радість. Вони нарешті вдома!

За той період часу декілька раз спілкувалися з музикантом і актором Колею Сергою. Він служить в територіальній обороні, бере активну участь у визволенні України від московського ворога. Подружився з хлопцями із нашого підрозділу, сам виявив бажання спілкуватися з нами, фотографувалися, нашому командирю навіть книжку підписав. Досить цікавий хлопець, простий у спілкуванні. Подарував на згадку свій шеврон, а ми йому свій. Просили його як публічну людину закинути у соцмережі меседж, який би застерігав і попереджував місцевих про мінування довколишніх територій. Все ж навколо заміновано, ступити нема де. Осінь 2022-го виявилася теплою і дощовитою. В околичних лісах з'явилося багато грибів, і люди масово, може, грошей у когось не було, може, через те, що були під окупацією, кинулися збирати і продавати гриби на базарчиках обабіч центральної дороги. Ходили в ліси, що було смертельно небезпечно. Тоді дуже багато місцевих підірвалося. Ми, сапери, усіма силами намагалися допомогти людям, насамперед застерігали від походів цивільних у ліси. Ставили покажчики «Небезпечно: МІНИ». Багато було несвідомих, які не реагували на наші застереження і наражали своє життя на смертельну небезпеку. За нашої присутності там трапився трагічний випадок. Підірвалася машина швидкої допомоги, повністю вигорів медик, водій отримав чисельні опіки, а машина згоріла дощенту. Швидка приїхала на виклик, щоб допомогти людині, яка без ноги лежала від них метрів 150 у лісопосадці. Через недбальство підірвалася на міні, кров'ю стікала. Лікарі хотіли евакуювати її з місця підриву. Врешті, підірвалися і загинули самі. Саме через авторитет Колі Серги намагалися донести до місцевого населення інформацію про фатальні наслідки такого недбальства і байдужості.

Місцеві жителі розповідали, що під час окупації пережили чотири ротації ворожих військ. Все навколо було заміновано. Мінували буряти, кадрові військові російської федерації, представники й інших національностей постаралися. Кожна ворожа ротація докладала тут щось своє. За чисельністю найбільше мін було встановлено на підходах до водоочисної станції, в цих околицях незамінованого місця не залишилося.

Встановлювали міни зразка МОН-50, встановили їх неправильно. Наші фахівці звернули на це увагу, порадилися, прийняли рішення знищити на місці, бо іншого виходу не було. Як з'ясувалося, міни ці були встановлені каскадом, одна стояла так, що її було помітно, а далі за нею йшли фугаси, зариті в землю. За міжнародними нормами так робити заборонено. Якби ми не побачили... наслідки були б трагічні. Дається взнаки професіоналізм і досвід фахівців Центру розмінування.

Які міни вороги найчастіше використовували?

– Неодноразово спілкуючись із фахівцями, дійшли з ними такого висновку: ворог встановлює все, що в нього є. Скажімо, у нас немає мін-сюрпризів, а в них є. Вони активно використовують боєприпаси, заборонені Женевською конвенцією, зокрема протипіхотні міни, міни в некерованому варіанті. Як показує наша практика і досвід, противник встановлює ПМН, які зберігаються багато років. Вишкіл їхній у цій справі ще з часів Радянського Союзу. Ворог використовує буквально все, що є в їхньому арсеналі, а нам доводиться розгадувати їхні загадки. Ми працюємо за міжнародними нормами, мінуємо в керованому варіанті, некерованого нічого не ставимо. Спілкувався не раз з місцевими в Балаклії, кажу їм: «Ви ж розумієте, що кацапи наробили? Міни, які вони поставили на розтяжку, будуть стояти рік-два-п'ять-десять-п'ятнадцять-двадцять років, поки хтось не зачепить цю розтяжку, щоб вона вибухнула».

Якось із полковником РЕБ-служби забирали безпілотник «Орлан-10», якого наші посадили. Пройшли кілометрів п'ять, забрали його, а по дорозі назад побачили стільки всього насипаного, ті ж міни ПФМ дистанційного мінування, «лепестки», як москалі називають їх. На щастя, всі повернулися живі-здорові, з ніжками-ручками (сміється). А могли і не повернутися. Йшли туди і назад дуже небезпечною дорогою. Нам показали точку і сказали: «Орлан» «десь там». А де «там» – вже шукали на місці. Зайшли в таке поле, де ніхто не орав, не сів рік нічого, вибралися через непролазні хащі, знайшли розтяжку, забрали безпілотника і благополучно повернулися на місце нашого збору. А наслідки могли бути дуже непередбачувані.

У ротаціях перебував на Київщині й Харківщині, в донецькому напрямку не поїхав у зв'язку з сімейними обставинами. Через декілька днів їду на Херсонщину. Можна було ще раз їхати на Харків чи Київ, але я там вже був, хотілося чогось нового. Київ в часи моєї ротації, коли під окупацією були Буча, Ірпінь, Гостомель, запам'ятався по-особливому. Навколо пуста, нема ні людей, ні машин, ти їздиш без заторів, тобі треба з одного кінця міста проїхати в інший, – їдеш вільно. Київ асоціюється із 72-ю бригадою, з «чорними запорожцями». Вони тримали оборону столиці, багатьох хлопців, яких я знав, вже нема. Ми тоді працювали під командуванням майора з позивним «Лівша». Ніколи не забуду його слова:

– Всі машини «стоп», слухай бойовий наказ, ми їдемо на зачистку, всі по машинах.

Ніч, нічого не видно: «всі по машинах». Страх чи адреналін – не відрізниш, сіли і поїхали:

– Сапери з Кам'янця повинні бути на броні, – казав він.

Було діло. Ворог дуже підступний, вдається до непередбачуваних способів мінування. Замінували велику кількість доріг, електростанцій, під'їздів до електростанцій, до мереж та ліній електропередач. Фактично зупинили життя. Щоб попередити втрати серед електроенергетиків, сумлінно виконуємо нашу роботу і повертаємо звичний ритм життя.

Херсон особливо вразив. Місто недалеко від моря. Досі здавалося, що Херсон далеко від нас, а насправді він дуже близько. У самісінькому серці України. Я не проти поїхати і в Крим. Відпочивав там у 2007 році, ще малим. Поїхати на ротачію в український Крим. Коли їду в чергову ротачію, завжди батьків заспокоюю, кажу: «Я поїхав боронити Україну з першого дня повномасштабної війни, зараз їду – на її закінчення». Батько і мама сумно посміхаються. Я знаю, все скоро закінчиться, війна закінчиться Перемогою. Ворог виснажений. Ми – не вони, ми боронимо нашу країну, воюємо за наші території, наших людей, а вони – невідомо за що.

Чого навчила війна?

– Війна навчила понад усе любити Україну, навчила цінувати свободу. Ми її доньки і сини, а вона в нас одна. За неї боремося. Це війна за вільний український простір, який мусимо відстояти і зберегти.

ОЛЕКСАНДР, 51 рік

*Нагороджений орденом «За мужність» III ступеня,
медаллю «За військову службу Україні»*

Що спонукало до вибору професії?

– З дитинства цікавився військовою справою, мріяв про кар'єру військового. Значний вплив на вибір професії мав авторитет мого діда Миколи. Багато спілкувався з ним, він розпочав свою службу з першого дня Другої світової війни, був військовим офіцером, дослужився до звання майора. А ще спілкування з товаришами у школі, батьки яких були військовими, теж мало значний вплив на моє рішення обрати професію військового. Неодноразовий перегляд художнього фільму «Офіцери» вплинув на формування мого світогляду і спонукав до вибору професії.

Яким був Ваш перший бойовий досвід?

– Перший бойовий досвід здобув у зоні АТО в 2015 році, де перебував у ротатії з покійним підполковником Сергієм Васильовичем Ковалем. Працювали з ним у тісній співпраці, виконуючи усі поставлені бойові завдання. Це був дуже досвідчений офіцер, фахівець своєї справи, людина

моральних обов'язків і честі. Виконував обов'язки командира групи загону саморобних вибухових пристроїв. Базувалися тоді у Краматорську. Залежно від поставлених завдань виїздили на виконання в різні локації Донецької і Луганської області. Працювали на передньому краї по мінуванню територій, по нарощуванню мінно-вибухових загороджень. Враження від місць виконання бойових завдань жахливі. Навколо руїни, люди, які залишилися, жили у підвалах, без їжі та питної води.

На першому бойовому завданні потрібно було обстежити місцевість неподалік села Луганське, на якій підірвався трактор. Тракторист працював на сільськогосподарських роботах і не знаючи, заїхав на заміновану ділянку. Наша група виявила невідоме мінне поле, ніде не зафіксоване у документах. Хто його встановив, невідомо. Ця територія прикордонна, зовсім поруч перебували окупанти. Міни були встановлені на нашій стороні. Розмінували це поле, виявили і знешкодили усі вибухонебезпечні предмети. На щастя, водій вижив, ми навіть зустрічалися з ним. Щасливий, бо вже третій раз потрапляв у таку ситуацію. Тричі підірвався і усі три випадки були для нього вдалі. Народився в сорочці. Після третього потрапляння на міну дуже злякався, втік з місця події, і... запив. Ми ледве відшукали його. Розповідав, що має велике везіння, якісь вищі сили його постійно оберігають. Перший раз у нього снайпер ледве не влучив під час оранки, попав йому у переднє скло. Другий раз ракета прилетіла і вибухнула неподалік. Був в той час на роботі, працював у полі. За третім випадком підірвався на міні. Три випадки і три, Богу дякувати, вдалі. Якби він не підірвався тоді, то ми не виявили б це мінне поле, і міг би підірватися там хто завгодно. А цей тракторист народився в сорочці.

Скільки ротацій було на Вашій пам'яті?

– 3 2015 року, відколи на військовій службі, щороку по два рази виїздив на ротацію. Виконував завдання у Донецькій та Луганській областях. До 2020 року по два місяці командувалися

на ротачії, а після 2020 року вже по чотири. Звісно, ситуація не така тоді була, як зараз, це зрозуміло. Не було такої активності бойових дій, застосовувалися інші засоби ураження, як, скажімо, з часів повномасштабної війни, ні авіаційних, ні реактивних ударів тоді не було. Велися на той час позиційні військові дії. Ми знаходилися на своїй позиції, ворог на своїй, здійснювали обстріли кожен зі свого боку. А роботи дуже різні виконували. Ось таке пам'ятне. За домовленістю із ворожою стороною про те, що вони не будуть нас обстрілювати, перевіряли лінію ЛЕП, яка проходила по полю між нашими і їхніми позиціями. Оголошувалося перемир'я, але ворог не завжди його дотримувався. Перевірялася місцевість на наявність вибухонебезпечних предметів. Після нашої перевірки заїздили електрики, знімали «дефектовку», фотографували пошкожені місця, а вже потім їздили відновлювати ці об'єкти. Одного разу під час такої перевірки віч-на-віч зустрілися із саперами з ворожої сторони, які так само, як і ми, приїхали на перевірку об'єкта. То були так звані ополченці із фейкових «ДНР» чи «ЛНР», вже зараз і не пам'ятаю, звідки вони. Розмовляли. Розмова з ними – в одні ворота. Вони не приймали ніяких аргументів, нічого не хотіли чути, були вкрай зазомбовані. Наша думка їх не цікавила, і слухати не хотіли, вони виправдовували свої дії і свою правоту. Озвучували всім вже відомі наративи: ми бандерівці, а росія – це наші брати. Розмова ні про що на підвищених тонах тривала хвилин 15-20, потім вони пішли у свій бік, а ми – у свій. Ніхто в спину один одному не стріляв. Страху не відчували, нас було четверо і їх четверо чи п'ятеро... Сили були майже рівні, якщо раптом довелося б вступити у бій.

***Де і за яких обставин застала Вас
повномасштабна війна?***

– 24 лютого. Повномасштабна війна застала мене під час чергового виконання службових обов'язків в ООС у складі зведеного загону в місті Краматорськ. Ми знаходилися на об'єкті, по якому російська федерація нанесла перші ракетні

та авіаційні удари. Перед вторгненням з нами проводилися тренування щодо дій ворога в разі нападу. Зокрема відпрацьовували навчальні вправи «Напад на аеродром» та «Ракетний обстріл». Напередодні подзвонив начальник табору і сказав, що завтра буде команда «Ракетний обстріл». «Не ігноруйте команди, вийдіть, одягніть засоби захисту, спустіться в місце укриття», – наказував він.

О 4.45 зі штабу було сповіщено сигнал «Ракетний обстріл». Одягнулися, вийшли на вулицю, перебували біля місця укриття. Рівно о 5.00 метрів сто від нас прогримів перший вибух. Я до останнього не міг повірити, що війна вже розпочалася. Перша моя думка – то все-таки тривога, серйозна тривога з використанням засобів імітації. Хлопці зірвалися і побігли в укриття. Я все ще продовжував переконувати себе, що це імітація вибуху в навчальних цілях. А вже коли пролунав другий вибух, ближче до нас, моя думка різко помінялася. Ми почали переміщатися у більш надійне сховище. А потім вже полетіли літаки – було зрозуміло, що це вже не тренування.

Як розвивалися події далі?

– Паніка, зрозуміло, охопила. Почали телефонувати у штаб, який знаходився у Часовому Яру, але додзвонитися вже не було змоги. Зв'язку не було. Не могли ми зв'язатися і з нашим керівництвом. Але всі швидко прийшли до тями...

У нашому підрозділі була група, яка мала виконувати завдання в селі Парасковіївка Бахмутського району. Там є арсенал стрілецької зброї ЗСУ і вони мали згідно з командою його пошкодити, щоб не дістався ворогу. Ця група поїхала туди, а ми – в село Новотроїцьке.

По дорозі у Новотроїцьке моїй групі поступила команда виконати чергове завдання. Потрібно було підготувати до мінування склад інженерних боєприпасів, який розташовувався у місті Краматорськ на військовому аеродромі «Сармат».

Ми залишилися у Краматорську в готовності підірвати його. Але через якийсь час боєприпаси було видано по підрозділах і бригадах, ми залишили це місце й поїхали до свого загону, який знаходився в Новотроїцькому, біля Покровська. Основні задачі полягали у підготовці до руйнування і руйнуванні мостів, дамб, доріг. Працювали із механізованою бригадою, яка тримала в обороні у волноваському напрямку населені пункти Новомихайлівку, Мар'їнку, Курахове. Займалися мінуванням ділянок місцевості перед переднім краєм оборони. Працювали здебільшого у нічний час, переміщення теж здійснювали тільки у темряві, бо лише вночі було спокійно. Цілий день йшли важкі бої, стріляла артилерія, танки. Нереально було виконувати будь-які завдання.

Мінування перед переднім краєм дало свій результат. Коли приїжджали на ротацию у наступні рази, то бачили результати своєї роботи. Наступ ворога було сповільнено. Російські танки підірвалися на закладених нами мінах. Навіть на ютуб-каналі було відео, маю і фотографії з місця події.

Перебували в інших ротациях після 24 лютого?

– Повернулися на місце нашої постійної дислокації. Місяць відпочив, а далі відбув у наступну ротацию. Спочатку виконували завдання в Харківській області. Перебували у підпорядкуванні сил і засобів 72-ї окремої механізованої бригади. Пробыли там до двох тижнів і разом з ними вирушили на лисичансько-севєродонецький напрямок. Це було якраз напередодні ворожого захоплення Лисичанська і Сєвєродонецька. Там виконували завдання із підрозділами бригади, улаштували мінно-вибухові загородження у селах Миколаївка, Врубне, Степне.

Які були умови проживання?

– Жили в запущеній будівлі у колишній косянтинівській психіатричній лікарні. Розуміючи небезпеку, свідомо проживали у підвальному приміщенні цього закладу, тому що у будь-

який момент можна було сподіватися ворожих прильотів. Кожен там сам собі шукав житло. Один військовий посприяв із проживанням. Він знав начальника 81-ї окремої аеромобільної бригади, з ним і домовився про помешкання для нас. Домовився і каже: у дурдомі є кілька місць (сміється), будь ласка, можете заселятися. Ліжка там були, до нас хтось там вже жив. Люди проживали і на поверхах, але то було вкрай небезпечно, все-таки безпечніше у підвалі. Через тиждень після того як виїхали звідти на те місце прилетіла ракета. Командир групи казав з цього приводу: «Бог ще хоче, щоб ми жили». Хто перебував у тій будівлі наверху, всі загинули, а тих, хто жили у підвалі, тільки через два тижні дістали. Удача. Лише тиждень часу – а життя врятоване.

Розкажіть про свою третю ротацію.

– У третій ротації виконували завдання в Іванківському районі Київської області, неподалік Чорнобиля. Припала вона на кінець жовтня – листопад. Перевіряли ділянки в лісах, розмінювали території саме там, де росіяни залишили по собі вибухонебезпечні предмети. То вже була зовсім інша ситуація, небо і земля, в порівнянні з тим, що довелося побачити і пережити у Харківській, Донецькій, Луганській областях. Піонерський табір (сміється), а насправді – спокійна, тиха робота сапера. Під кінець ротації з Київщини відбували до кордону Білорусі, робили рекогносцировку, мали мінувати місцевість там, але так сталося, що раптово звідти поїхали, провели розвідку, передали усі документи, а вже мінували інші люди.

З місцевими майже не спілкувалися. На тій території орудували чеченці, буряти, росіяни, але таких злочинів, які вони вчиняли у Бучі, тут зафіксовано не було. Окупувавши Київщину, кацапи здебільшого «віджимали» майно у місцевих. Хто мав змогу, виїхав звідти, залишилися тільки ті, які не мали такої можливості. Майно своє вони вивезти не могли, виїздили похапцем і в першу чергу рятували життя. Окупанти полювали за технікою: МАЗи, КамАЗи, трактори забирали

і переганяли на Білорусь. Місцевий лісник розказував нам таку ситуацію. Руский за 100 доларів купив (!) у його сина мотоцикл. Дивно це, бо зазвичай, те, що їм треба було, вони забирали силоміць. Якось приїхав сюди їхній начальник-бурят, майор. От місцеві почали йому жалітися. В когось його підопічні машину забрали, а в когось і техніку побутову. Він заставив їх все повернути, і цьому малому, уявіть тільки, вернули його мотоцикл. Малий заробив сто доларів за оренду свого мотоцикла (сміється).

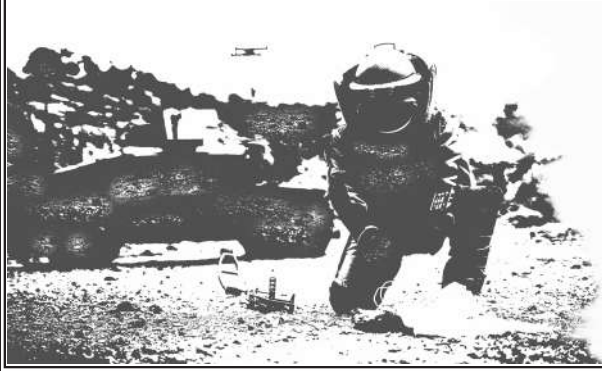
Яка ротація найважча?

Перша ротація найважча. Коли навколо Донецької області замикалося кільце, в нас залишалася тільки одна дорога – з Покровська на Павлоград. З харківського напрямку Ізюм закривався, із Запоріжжя – теж дороги були перерізані. На той час ворог вже орудував під Києвом та Черніговом. Були думки, що ми, можливо, звідти і не вийдемо... За інтенсивністю артобстрілів в Лисичанську і Северонецьку жах, що творилося, вівся щільний вогонь, було дуже небезпечно. Під Лисичанськом був свій складний момент. Коли приїхали виконувати завдання, на нас почали летіти літаки і ракети, вибухало навколо, ледве встигли забігти в укриття, і було дуже небезпечно тримати оборону. У тому ж Лисичанську трапився інший трагічний випадок. Із блокпоста вийшла Національна гвардія України, а її місце для оборони зайняла 72-га бригада. Було облаштовано медпункт, поранених звозили сюди. Там я випадково зустрівся із Іллею з інженерної бригади, товаришем мого старшого сина. Вони замінували міст і тримали його під охороною. Поспілкувалися з ним. Якраз відбулася зміна наряду, Ілля змінився, я поїхав у своїх справах. Невдовзі на блокпост приїхав полковник Олександр Махачик. Почався артобстріл, і всі, хто там був, згоріли. Полковник загинув теж. Таки правда, Бог хоче, щоб ми ще жили.

Чи була можливість спілкуватися із цивільним населенням?

– Прямого спілкування з місцевими не було. Кожен робив свою роботу. У Краматорську, досить проукраїнському місті, люди були налаштовані за Україну. Куди не заходиш – в магазин чи ще кудись – все військовим, піцу замовляють, продукти віддають. Люди вірили нам, співчували, допомагали, хто чим міг. Коли приїхали під Лисичанськ, там вже зовсім інша картинка була, нас не дуже хотіли бачити. Цей приліт ракети в дурдом – їхніх рук справа. Неодноразово хлопці чули, як цивільні, що жили поряд з дурдомом, казали: «Русские, разве они не знают, что здесь часть стоит, что ракеты стоят, почему же они свои ракеты не кидают». По-любому хтось координати скидав, ракета прилетіла не випадково. Там ситуація інша. Нормальні звідти вже давно виїхали, а хто вважав, що ми, українці, ненормальні, то залишилися там з дітьми. По них товчуть, вони гинуть, а росію і далі люблять. Товариш мій зустрівся з випадковою жінкою у Волновасі. Її будинок зруйнований, а вона все одно каже, що це українські військові винуваті в її біді. Були такі, і їх багато. З п'ятнадцятого року ситуація не змінилася, основна маса населення нас не дуже любила. Багато хто не підтримували нас, вважали ворогами, незважаючи на нашу допомогу.

Всяке доводилося за цей час переживати. Проте жодного разу не пошкодував, що обрав професію військового. Мав завжди тільки радість від успішного виконання бойових завдань. Чи було страшно? Страшно завжди, але під час виконання завдань про це перестаєш думати. Проте недооцінювати ворога ні в якому разі не варто, ворог сильний, він діє професійно, і щоб досягти результату на полі бою, потрібно на це постійно зважати. Віримо в нашу Перемогу, докладаємо до цього усі наші сили.

АНДРІЙ, 41 рік

Нагороджений орденом Богдана Хмельницького III ступеня

**Розкажіть, як розпочинався
Ваш шлях військового.**

– Військову форму не знімаю із чотирнадцяти років. У 1996 р. брат заохотив вступати в колишнє суворівське училище у Кривому Розі, (тепер військовий ліцей), яке успішно закінчив у 1999 р. Військову службу розпочав у 2004 році в батальйоні забезпечення на базі зберігання колишнього понтонного полку. Потім був Центр розмінування.

Ваш перший бойовий досвід?

– Розпочинав військову службу тоді ще в АТЦ (Антитерористичному центрі) 2014-го, опісля продовжував в АТО. База дислокації АТЦ знаходилася в Ізюмі. Пригадую грандіозне шиккування, був присутній прем'єр-міністр Арсеній Яценюк. Військова агресія росії якраз тоді почала входити в активну фазу. І часто керівництво держави приїздило на місце дислокації угруповань військ. Скажімо, Петро Порошенко приїздив

у Довгеньке, в Ізюм уже в якості Президента. Війна набирала шалених обертів.

Завдання нашої групи полягало у підриві мостових споруд. На ту пору ворог вже анексував Крим. Перед нами стояло завдання відпрацьовувати об'єкти, які були під ймовірним прицілом противника з території, що на кордоні з російською федерацією та Білоруссю. Наші війська виконували завдання на межі з Чернігівською та Сумською областями, готували мости до керованого підривання. Тоді почалися перші конфлікти, перші військові дії на території Донбасу, був захоплений Слов'янськ. Вже велися активні бойові дії на межі Донецької і Харківської областей.

На ту пору це була перша ротація з Центру розмінування. Формувалася група. Виїжджали бусом на територію Ізюма для виконання завдань. На під'їзді до міста нас зустрів колишній заступник начальника інженерних військ. Він був старшим над інженерними підрозділами на тій території. Перші враження від побаченого були гнітючими. Безліч санітарних машин довелося побачити. Багато поранених везли вони із зони ведення бойових дій. Тоді вперше впритул зіткнулися з війною.

Замість двох-трьох днів, як передбачалося, перебували на ротації понад місяць. Їздили на розмінування мосту в Ізюмі, забезпечували таким чином просування наших військ. Підпорядковувалися підрозділам, які виконували завдання підвищеної складності разом із підрозділами ЗСУ, військ розвідки, десантних штурмових військ, з підрозділом «Альфа» СБУ. У перших ротаціях забезпечували просування наших військових колон, мінували місцевості, встановлювали загородження для руйнування об'єктів. Поряд працювали диверсійні групи противника, які підходили близько до наших постів. Було досить таки небезпечно. Командир взводу десантно-штурмових військ із позивним «Бурсук» тоді утримував найважливіший блокпост на перехресті доріг перед Слов'янськом. Про нього згодом багато передач було знято. Наша група працювала в його інтересах,

працювали і з інженерами з Охтирки. Усі хлопці мотивовані, завдання по мінуванню виконували бездоганно.

А перед цим з миротворчою місією перебував в Афганістані (2012–2013 рр.), саме там здобув свій перший бойовий досвід. Повернулися, якраз почався Майдан, росіяни вже анексували Крим. Відновився наступний період війни з московитами. Досвід, здобутий в Афганістані і завдання, які виконували в АТЦ, особливо не відрізнялися. Чисельність, регулярність військ російської федерації ще не була такою, як вже у 2015–2018 рр. На той час це радше були військові угруповання, які діяли під керівництвом їхніх кадрових офіцерів. Вони здійснювали терористичні вилазки, диверсії, акти, застосовували вогнепальну зброю, працювала їхня артилерія. Масовість з'явилася пізніше. Якщо порівнювати їхні дії з тим, що бачив в Афганістані, то схожі вони на те, як поводило себе угруповання Талібан, але без використання артилерії, танків і мінометів. Правда, таліби теж використовували реактивні снаряди, коли атакували нашу базу. На щастя, не було влучань, снаряди пролітали над нею. Почерк мінування схожий, загалом мінування терористів подібні за принципами, за підходами, за тактикою в усьому світі, включаючи федерацію. Особливої різниці не помічав, тому психологічно нескладно було із Афганістану переключитися в АТЦ.

Якою була наступна ротація?

– Наступна ротація припала на кінець літа 2014-го. Так складалося, що усі наші ротації припадали на той період часу, коли відбувалося переміщення з однієї бази на іншу. З Ізюму передислоковувалися в Довгеньке. Це вже було АТО. Бойові дії ставали інтенсивнішими.

Коли звільнили Слов'янськ, ворог вже розумів, що не справляється, потрібно було вводити зброю із регулярних військ. Присутність військових сил федерації збільшувалася, інтенсивність обстрілів зростала, наполегливість московитів також збільшувалися.

У наступній ротації переміщувалися з Довгенького у Краматорськ. Називаю ті ротації кочуваннями.

Розповім Вам про Рейд.

– Були інтенсивні бої за село Миронівське. 95-та бригада відпрацювала ефективно і доволі швидко. Ворога було відбито, ми зайшли в село. Керував цією бригадою полковник Забродський, він рухався попереду, а за ним переміщалася уся бригада. Це визначний командир, відважна людина, він брав безпосередню участь у військових діях, а не пересиджував в тилах. Заслуги його у цій війні мають бути оцінені високо.

У Степанівці, після того, як бригада вибила противника, настав нетривкий спокій. Військовослужбовці на короткий час могли перевести подих, зачищали територію, збирали трупи по селу. То був літній період, особливо переймалися тим, щоб не було зараження серед цивільних і військових. Жертви переважали на їхній стороні, але із нашого боку теж були втрати.

Якою була реакція місцевого населення?

– Місцеве населення реагувало насторожено. Скрізь зустрічалися написи російською «Дети», «Здесь живут дети». Людей було багато у селі, вони переховувалися в погребях, приватних будинках. Окремі будинки, правда, були порожні. Важко сказати, кого вони підтримували. По-перше, вони були дуже залякані, в їхніх очах прочитувалося: аби був спокій, аби був мир, аби не стріляли... А чи це буде «ДНР», чи українська влада, чи ЗСУ, тільки аби не стріляли – таке переважно прочитувалося в їхніх очах. Щоб підтримували Україну, того теж я не бачив. Люди були в інформаційному вакуумі. Ми повинні розуміти, що вони пережили інформаційну блокаду, особливо в часи президентства Януковича. У їхні вуха і мізки постійно вприскували антиукраїнську інформацію. Російська пропаганда тут діяла донедавна, діяла досить ефективно, тому мене зовсім не дивували настрої місцевих, їхнє сприйняття теперішнього і тодішнього Донбасу. Не сказав би, що вони ставилися до нас

вороже, але і не говорив би, що вони раділи ЗСУ. Не вітали вони нас із прапорами, не зустрічали так, як, скажімо, зустрічали нас місцеві у звільненому Херсоні, зі сльозами радості на очах. Такого не було. Аби не чіпали – позиція цих людей. Аби не чіпали...

Зі Степанівки переїхали на виконання завдань у Луганську область?

– Перебували у Степанівці декілька днів. Там пережили кілька обстрілів ворожої артилерії. У цьому селі до нас приєдналися військові з нашої частини. Таке приєднання на той час ще було відносно безпечним, однак ворог вже крив Савур-могилу (Степанівка неподалік) градами, артилерією. Декілька разів переходила вона з рук в руки. На той час ця твердиня ще була під нашим контролем, але піддавалася інтенсивному ворожому обстрілу. Тоді в селі працювали снайперські розрахунки і арта. Але було відносно спокійно. Жили гуртом у підвалі якогось розбомбленого клубу.

Не пригадується, хто із військовослужбовців тоді перебував у підрозділі. Дуже тепла то була зустріч. Запам'ятався лише Сергій, ще й в особливий спосіб запам'ятався. Сергій має неабиякі кулінарні здібності й таланти, куховарив дуже смачно. Частував нас їжею, яку власноруч готував. У когось із наших хлопців якраз на той час припав день народження, то він в подарунок торт приготував, на пательні коржі спік, перемастив їх згущеним молоком. Для багатьох із нас тоді повернулося відчуття Дому.

Ближче до 2 серпня десантно-штурмові підрозділи звільнили левову частину донецької території. Розгулялася тоді наша десантно-штурмова бригада на день свого свята (радянського, правда) десантних військ. Непереливки було ворогу.

Тоді побачили багато чого. Одна із наших груп залишилася у Степанівці. Інша перебувала у підпорядкуванні 95-ї окремої десантно-штурмової бригади. З ними й вирушили у наступний населений пункт Міусинськ на Луганщині. Заїхали вдень,

перебували там декілька діб. Було близько до ворога, працювали міномети, артилерія. Командування призначило чергування підрозділів по вулицях. Нашому було виділено ділянку села для чергування вночі. Якраз у першу ніч патрулювання по нашому угрупованню почався інтенсивний ворожий обстріл артилерії. Під час нічного артобстрілу ворожі підрозділи змогли підсунутися ближче до наших позицій. Зранку почався ближчий вогонь, противник вів обстріл з вогнепальної зброї, з автоматів. Вони підсувалися все ближче і ближче. О 6-й ранку вогонь відкрили зблизька. Наші підрозділи перебували в розгубленні. Що робити, чому ніхто не відкриває вогонь у відповідь? Викопали окоп, пішли в укриття. Не було чіткої команди, конкретних дій щодо відкриття вогню у відповідь. Всі чекали команди, а команди ніхто не давав. На перших етапах обстрілу була розгубленість серед особового складу. Сидіти, поки ворог не пристрелять, теж не варіант. Треба було діяти, якісь позиції займати, з ким, як – невідомо.

Починаю шукати старших, щоб з кимось увійти у взаємодію. Невідомість вибивала з колії. Злагоженості дій нема, не розумієш, що відбувається, не знаєш як реагувати, які рішення приймати. Саме в цей момент пролунав вибух. Прилетіли боєприпаси, мене накрило землею. Передивився своє тіло і здивувався: ні контузії, ні поранень. Тільки запах тротилу навколо. А Миколу, який на той час перебував за машиною, осколком поранило. Хлопці з 95-ї наклали йому пов'язки, я побіг до парамедиків, через хату від нас був медпункт.

– Яке поранення? – питають.

– Відламок, – кажу.

– У нас пів бригади з відламками ходять, нічого страшного. Пізніше розберемося.

Треба щось робити, такі відмашки мене не влаштовують, в мене людина поранена... Наполіг на тому, щоб Колі таки наклали пов'язки і вкололи буторфанол, знеболююче. Це

наркотик, він свідомість притуплює. Миколу певний час треба було тримати під контролем. Медики наклали йому пов'язку, відламок не виймали, це було стегно. Микола з тим відламком ще трохи поїздив.

Невдовзі поступила команда на формування колони і ми виїжджали з Міусинська. Під вогнем виїжджали. Рухалися в складі 95-ї бригади, про це ще знімали фільм «Рейд». Коли в'їхали у Слов'янськ, трішки видихнули. За всю історію військового конфлікту це було екстраординарне завдання, яке відважився взяти на себе командир 95-ї бригади. Вони відволікали противника, щоб інші підрозділи вивести з-під його дій. До цього я не розумів, що відбувається. Розумів лише тоді, коли передивився фільм. Нам ніхто не доводив загальну обстановку, лише передали підрозділам, які виконували завдання. Під час цього рейду багато хлопців загинуло. Перепитували потім одні одних, серед знайомих дізнавалися – того з друзів нема, того нема. Були загиблі, але завдання виконали, мету, яку ставили під час цього рейду, досягли. Це вже історична подія. Рейд на той час сприймався як визначна подія, вона була на устах в ЗМІ, обговорювалася у військових колах. Згодом документальний фільм під такою ж назвою був знятий.

Де Вас застала повномасштабна війна?

– 24 лютого перебував у місті, в пункті постійної дислокації.

Вже пізніше, у квітні, коли напад на Київ був відбитий, а групи вже перейшли до зачистки, нас відрядили на підсилення. Цивільних було мало, якраз лише почали повертатися.

Як давно Ви перебували на херсонському напрямку оборони?

– Коли тільки звільнили від ворога Херсон, відбули для розмінування критичної інфраструктури міста.

Групи працювали по розмінуванню критичної інфраструктури. Все навколо дуже заміновано. Були території,

які знаходилися під окупацією, а були такі, що переходили з рук в руки. То наші мінували, то вони мінували.

Ворог відійшов, але залишилися його поплічники, які є громадянами України, однак були прихильниками «руського міра». Спілкуватися з ними не доводилося. На Донбасі було всяке, вони називали нас махновцями, бандерівцями. Був випадок, коли спілкувалися із захопленим саперним інструктором із так званої «ДНР», взяли його в полон. А сам він родом з Хмельницького, молодший лейтенант. То під час АТО ще було. Я з ним спілкувався, намагався інформацію з нього вивідати. Всі вони зазвичай говорять за одною схемою: не знав, не розумів, що роблю. Не стане ж він казати, що це був його свідомий вибір. Одна й та сама платівка. Мене більше цікавило, де працювали їхні підгрупи, які боєприпаси вони використовували, за якою схемою їх встановлювали. Хотів дізнатися, яким був принцип їхнього мінування, встановлення загороджень, принцип руйнування об'єктів. Більше цікавила тактична сторона виконання ворожих завдань, аніж якісь ідейні речі. Він постійно брехав, брехав і брехав. В розмові з ним використовували прийоми НАТО, які застосовуються під час таких опитувань, не допомогло. Постійно бреше. Ніби покійно відповідає, намагається створити вигляд, що відповідає чесно, але насправді намагався замести сліди. Інформацію видає, але то загальна інформація, коли підходиш до питання з інших сторін, він проколюється, бачить, що говорить неправду, але не розкривається.

Мотивація одна – якнайшвидше вигнати цих клятих окупантів з нашої землі. Щоб наші діти, онуки жили у вільній, незалежній мирній могутній Україні. Щоб ця війна була останньою в історії нашої країни. І я впевнений, що наша перемога буде блискавичною. Головне – наше єднання, спільна праця і віра у Збройні Сили України!

Літературно-художнє видання

СИЛЬНІ ДУХОМ:
Історії саперів російсько-української війни

Інтерв'ю та впорядкування – Ольга Поворознюк, Олег Рарицький

Макетування, верстка – Н. Кравець
Використані фото з особистих архівів інтерв'юєнтів

Здано в набір 21. 08. 2023. Підписано до друку 16. 10. 2023.
Формат 60x84/16. Гарнітура Century Gothic. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 8,37. Обл.-вид. арк. 5,85. Наклад 300 прим. Зам. 622.

Видавець і виготовлювач ПП Зволейко Д. Г., ПП «Видавництво Абетка світ»
вул. Кн. Коріатовичів, 9; м. Кам'янець-Подільський,
Хмельницька обл., 32300; тел. (03849) 3–06–20
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
серія ДК № 2276 від 31. 08. 2005 р.